

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Religiozita a spiritualita a ich možný vplyv na život detí staršieho školského veku

Religiosity and spirituality and their possible impact on life
of older school aged children

Magisterská diplomová práca

Autor: Bc. Katarína Dutková
Vedoucí práce: prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

Olomouc
2016

Prehlásenie

Miestoprísazne prehlasujem, že som magisterskú diplomovú prácu na tému: „Religiozita a spiritualita a ich možný vplyv na život detí staršieho školského veku“ vypracovala samostatne pod odborným dohľadom vedúceho diplomovej práce a uviedla som všetky použité podklady a literatúru.

V dňa

Podpis.....

Pod'akovanie

Ďakujem vedúcemu mojej diplomovej práce prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peterovi Tavelovi, Ph.D. za Jeho záujem, pripomienky a drahocenný čas, ktorý mojej práci venoval.

Ďalej by som chcela poďakovať PhDr. Lucii Klúzovej Kráčmarovej, na ktorú som sa mohla obrátiť pri akejkoľvek fáze výskumu, za Jej ochotu, podporu a trpezlivosť.

V neposlednej rade ďakujem všetkým účastníkom výskumu za ich úprimnosť, otvorenosť a predovšetkým za ich ochotu byť súčasťou tohto výskumu.

Nakoniec ďakujem svojej rodine a blízkym za ich podporu, ktorá veľmi pomohla vzniku tejto diplomovej práce.

Obsah

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČASŤ	8
1 STARŠÍ ŠKOLSKÝ VEK	8
1.1 Vymedzenie obdobia.....	8
1.2 Emočný vývoj	9
1.3 Kognitívny vývoj	10
1.4 Vývoj osobnosti a sebezpojatia.....	12
1.5 Vývoj konceptu smrti.....	13
1.6 Rozvoj duchovnej stránky.....	14
2 SPIRITUALITA A RELIGIOZITA	16
2.1 Spiritualita	16
2.1.1 História pojmu	16
2.1.2 Definovanie pojmu	17
2.1.3 Spiritualita ako integrujúca komponenta osobnosti	18
2.1.4 Kresťanská spiritualita.....	20
2.1.5 Meranie spirituality	21
2.2 Religiozita	23
2.2.1 Definovanie pojmu	23
2.2.2 Náboženské chovanie a prežívanie.....	24
2.2.3 Vývoj viery	26
2.2.4 Vývoj obrazu Boha.....	27
2.2.5 Meranie Religiozity	29
2.2.6 Religiozita v Českej republike.....	30
2.3 Psychológia náboženstva a spirituality	31
2.3.1 Religiozita, spiritualita a spoločnosť	31
2.3.2 Úloha psychológie	32

2.3.3 Spoločné charakteristiky S/R	33
2.3.4 Podobnosti a rozdiely S/R	33
2.3.5 Používanie oboch pojmov	37
3 RELIGIOZITA, SPIRITUALITA A DETI STARŠIEHO ŠKOLSKÉHO VEKU	38
3.1 Adolescencia ako obdobie S/R hľadania	38
3.2 Vplyv S/R na život detí staršieho šk. veku	39
3.2.1 Kontext kvality života	39
3.2.2 Ideologický kontext	40
3.2.3 Sociálny kontext	41
3.2.4 Transcendentálny kontext.....	42
3.2.5 Kontext možného negatívneho vplyvu	43
3.3 Meranie S/R u adolescentov v kvantitatívnych výskumoch	44
II VÝSKUMNÁ ČASŤ	48
4 VÝSKUMNÝ PROBLÉM, CIEĽ PRÁCE A VÝSKUMNÉ OTÁZKY	48
4.1 Výskumný problém.....	48
4.2 Výskumný cieľ	49
4.3 Výskumné otázky.....	49
5 POPIS ZVOLENÉHO METODOLOGICKÉHO RÁMCA	50
5.1 Metodológia získavania dát.....	50
5.2 Metodológia spracovania a analýzy získaných dát	52
5.3 Etické problémy a spôsob ich riešenia	53
6 VÝSKUMNÝ SÚBOR	55
6.1 Charakteristika výskumného súboru	55
7 VÝSLEDKY	58
7.1 Neveriaci participanti	58
7.2 Veriaci participanti.....	77
7.3 Súhrn rozdielov odpovedí veriacich a neveriacich participantov	91

8 DISKUSIA.....	95
9 ZÁVER.....	108
10 SÚHRN.....	109
LITERATÚRA	112
ZOZNAM PRÍLOH.....	120

ÚVOD

V dnešnej dobe vidíme, ako mladá generácia čoraz viac uniká z reálneho sveta do „kyber“ sveta počítačových hier a sociálnych sietí. Aj preto nás zaujímalo, ako deti staršieho školského veku vlastne vnímajú život okolo seba. Čo je pre nich dôležité? Aký je ich zmysel života a aké hodnoty vyznávajú? Majú nejakú vieru? Čo si myslia o viere iných? Myslia si, že vo svete existuje ešte niečo iné, okrem toho, čo vidíme? Líšia sa pohľady veriacich a neveriacich detí na tieto otázky?

Spiritualita je vo svete najčastejšie skúmaná u dospelých ľudí stredného veku, ktorí majú svoje životné presvedčenia už ustálené. Aj preto sme si vedomí obmedzení, ktoré skúmanie spirituality a religiozity u detí staršieho školského veku obnášajú. Deti si v tomto období iba začínajú klásť dané otázky a hľadať na ne odpovede, no práve preto je toto obdobie z hľadiska spirituálnej orientácie mimoriadne dôležité. Začínajú citlivo vnímať ako svoje vnútorné prežívania, tak aj dianie okolo seba a na základe týchto interakcií si práve tu budujú svoje identity.

Táto diplomová práca sa stala malou sondou do hĺbky duší detí staršieho školského veku. Objavilo sa tu mnoho tém, ktoré sa môžu stať zamyslením a inšpiráciou pre ľudí, ktorí s touto vekovou skupinou pracujú. Práve oni, výchovní pracovníci v školách či iných inštitúciách, sa môžu pričiniť k tomu rozvíjať spirituálne vyspelú, mravnú a osobnostne zreľú budúcu generáciu, ktorá bude „civilizáciou ducha a lásky“ (Václav Havel).

Cieľom diplomovej práce je hlbšie pochopiť a popísať spirituálnu a religióznu oblasť detí staršieho školského veku a preskúmať oblasť možného vplyvu týchto prvkov na ich život. Cieľom je priniesť o tejto oblasti čo najviac informácií a zároveň porovnať spirituálne presvedčenie a jeho vplyv na život veriacich a neveriacich detí v tomto veku. Teoretická časť popisuje charakteristiky obdobia staršieho školského veku, spiritualitu, religiozitu a vplyvy, ktoré tieto prvky majú na život detí tejto vekovej skupiny. Výskumná časť potom sleduje ich popis viery a presvedčenia, možný vplyv viery na zdravie človeka, predstavy Boha a života po smrti a mapuje možný vplyv viery na život veriacich i neveriacich participantov. Odpovede na výskumné otázky sme získali analýzou rozhovorov s deťmi staršieho školského veku českej národnosti.

Celý výskum je súčasťou stále prebiehajúceho širšieho výskumného zámeru UP Olomouc, ktorý je z grantu finančne podporený.

I TEORETICKÁ ČASŤ

1 STARŠÍ ŠKOLSKÝ VEK

Cieľom kapitoly je zoznámiť s problematikou obdobia staršieho školského veku a popísať ho z hľadiska vývoja emočného, kognitívneho, osobnostného, a tiež popísať vývoj konceptu smrti a rozvoj duchovnej stránky.

Obdobie dospievania je prechodnou dobou medzi detstvom a dospelosťou. Zahŕňa jednu celú dekádu života - od 10 do 20 rokov. Práve v tomto období dochádza ku **komplexnej premene osobnosti** vo všetkých jej oblastiach: biologických, psychických i sociálnych (Vágnerová, 1997). Rôzne teórie dospievania kladú rôzny dôraz na vplyv týchto faktorov. Psychoanalytické teórie zdôrazňujú rolu faktorov biologických (genitálna fáza – presunutie záujmu na osoby mimo pôvodnú rodinu), iní autori považujú za základné skôr vnútorné psychické determinanty, teda psychický vývoj sám o sebe (napr. Spranger, Lewin – sebauvedomenie, hľadanie seba sama, sebaobjavovanie) a ešte iní (napr. Davis) považujú za rozhodujúce faktory sociálne a sociálne-psychologické, kde ústrednú rolu hrajú požiadavky spoločnosti a status, ktorý dospievajúcim spoločnosť priznáva (Langmeier, & Krejčířová, 2006).

1.1 Vymedzenie obdobia

V literatúre nachádzame viaceré vekové vymedzenia tohto obdobia:

Marie Vágnerová (2005) nazýva obdobie medzi 11. a 15. rokom života *ranou adolescenciou*.

Autori Langmeier a Krejčířová (2006) delia obdobie dospievania na:

- 1) *Obdobie pubescencie* (11-15 rokov), ktoré delia ešte na prvú pubertálnu fázu (prepuberta) (11-13 rokov) a na druhú pubertálnu fázu (fáza vlastnej puberty) (13-15 rokov);
- 2) *Obdobie adolescencie* (15-22 rokov).

Pavel Říčan (2004) popisuje toto obdobie tiež ako obdobie *pubescencie* (11-15 rokov).

Slovo pubescencia pochádza z latinského slova *pubes*, čo znamená páperie, fúzy, prenesene ohanbie a vonkajšie pohlavné orgány. Pubescencia teda v prenesenom význame znamená telesné dospievanie.

Klasik českých výskumov dospievania M. Skořepa (1940, in Smékal, Lacinová, & Kukla, 2004) vychádza vo svojich skúmaniach z dnes už všeobecne akceptovaného stanoviska, že jednotlivé fázy nie je možné presne viazať na kalendárny vek, ale je nutné ich považovať za funkčné vrstvy, ktoré na seba nadväzujú a u rôznych detí sa svojou dĺžkou trvania líšia.

Aj keď obdobie dospievania nie je náhlým a striktno oddeleným úsekom života, ale nadväzuje vo všetkom na predchádzajúce fázy a prechádza plynule do dospelosti, predsa len je úsilie o **integráciu** rolí minulých a do budúcnosti predvídaných, v tomto období oveľa intenzívnejšie. Odtiaľ potom plynú aj zásady pre vychovávateľov, ktorí majú na jednej strane viesť dospievajúceho jedinca k postupnému optimálnemu zaradeniu sa do spoločnosti a do sveta práce a na druhej strane mu majú ponechávať plný priestor pre rozvoj jeho osobnostných predpokladov a sklonov – a tak umožniť naplnenie jeho života (Langmeier, & Krejčířová, 2006).

Podľa Říčana (2004) je raná adolescencia obdobím, ktoré je z celého života asi tým najdramatickejším a biodromálne najzaujímavejším. Adolescent sa nielenže mení fyzicky, ale mení sa aj jeho spôsob nazerania na svet a na vlastný život. Oveľa hlbšie chápe svoju individualitu, hľadá svoj „osobitý rukopis“ a zároveň mení svoje vzťahy k vrstovníkom, k rodičom a ďalším autoritám. V tomto období je najviac viditeľný **rastový skok**, ktorý má aj psychologicky významný dôsledok: pätnásťročný už nevzhlíada k dospelému, ale je s ním doslova na rovnakej úrovni. Říčan dodáva, že po dovŕšení 15. roku života, je možné z psychologického hľadiska predpokladať postupnú stabilizáciu a ukludnenie vývoja.

Obdobie dospievania je podľa teórie Erika Eriksona piatym vývojovým štádiom a je obdobím konfliktu identity a zmätenia rolí. Prekonaním konfliktu tohto obdobia získava človek cnosť vernosti v zmysle oddanosti zvolenej životnej filozofie a svojmu smerovaniu. E. Erikson uvádza, že v tomto období je človek najbližšie možnosti objaviť samého seba, alebo naopak svoje ja stratiť (Erikson, 2002, in Kantorová, 2016).

1.2 Emočný vývoj

Obdobie staršieho školského veku je z emocionálnej oblasti obdobím **lability**, ktorá je podmienená vnútornými zmenami organizmu (Langmeier, & Krejčířová, 2006). Príhoda ho nazýva obdobím „vulkanizmu“, čomu zodpovedá dokázaná zmena EEG vln, ktoré súvisia so zrením mozgu na začiatku tohto obdobia. Mozog následne ovplyvňuje

endokrinnú sústavu, a tak môžeme hovoriť aj o „búrke hormonálnej“, ktorá rozvíri pomerne kľudnú citovú hladinu predchádzajúceho štádia (Říčan, 2004).

Emočná nestabilita, časté a nápadné zmeny nálad hlavne **smenom k negatívu**, impulzívne jednanie, nestálosť a nepredvídateľnosť reakcií a postojov skutočne dospievanie často sprevádzajú. Problémy pri koncentrácii pozornosti sťažujú vzdelávací proces, a tak nezriedka dochádza k výkyvom v školskom prospechu, na ktorý je v tejto dobe kladený zvýšený dôraz. Tiež k tomu pristupuje aj zvýšená unaviteľnosť, striedanie ochablosti a apatickosti s krátkymi fázami vystupňovanej aktivity (Langmeier, & Krejčířová, 2006).

Říčan (2004) súhlasí s názorom Příhody, že výbušnosť citov ešte neznamená ich intenzitu a hĺbku. Pubescent sa častokrát nechá premôcť citom, ktorý v danom okamihu náhodou prevládne. Aj napriek tejto nápadnej citovej labilitate je zrejmé, že oproti predchádzajúcemu obdobiu stúpa **sebakontrola** a klesá citová bezprostrednosť. Táto skutočnosť je prirodzeným dôsledkom reflexie a pozornosti obrátenej k vlastnému jednaniu a prežívaniu.

1.3 Kognitívny vývoj

Gejzír nových myšlienok, pocitov, impulzov a nálad upútava pozornosť pubescenta ku skúmaniu vlastného vnútra. Zo šťastného extroverta sa môže stať zamyslený, zasnený, nejasne túžiaci, trpiaci a napriek tomu novým vnútorným obzorom okúzlený a fascinovaný introvert. Rousseau označil tento **obrat do vnútra** za druhé narodenie. O týchto nových skúsenostiach nedokáže pubescent s nikým hovoriť a dopredu sa cíti byť nepochopený. Zdá sa mu, že nikto nemôže mať rovnaké myšlienky a pocity ako on, a tak sa cíti opustený, plný nových citov, a predsa prázdny. Uteká zo spoločnosti, kde má pocit, že mu nikto nerozumie a za moment uteká z tejto samoty preč (Říčan, 2004).

Jean Piaget vo svojej periodizácii kognitívneho vývoja popisuje vek od 11. a 12. rokov ako **štádium formálnych operácií**, ktoré je konečným a najvyšším štádiom vývoja inteligencie (Langmeier, & Krejčířová, 2006). Hlavnou charakteristikou tohto štádia je vymanenie sa z konkrétneho a obrátenie pozornosti k nereálnemu a k budúcnosti (Piaget, & Inhelder, 2010).

Približne od tohto veku začína dieťa uvažovať v **abstraktných pojmoch** a začína rozumieť slovám ako sú svätosť, večnosť, dobrota. Dieťa tohto veku je schopné vnímať

symbolickú hodnotu príbehov, napr. biblických podobenstiev, ktoré boli pre neho doteraz iba peknými príbehmi (Smékal et al., 2004).

Štádium formálnych operácií formuje stabilnú identitu a umožňuje získanie lepšieho pochopenia psychologických **perspektív druhých ľudí** a príčin ich chovania. Takto zmýšľajúci adolescent je vybavený k tomu robiť dôležité osobné rozhodnutia, ktoré zahŕňajú zváženie rôznych alternatív a pravdepodobných dôsledkov chovania svojho, či druhých. Formálne operačné myslenie je racionálne, abstraktné a veľmi podobné vedeckému hypoteticko-deduktívnemu mysleniu (Shaffer, 2002).

Říčan (2004) tento jav nazýva **myslením o myslení**. Pubescent uvažuje nielen o skutočnosti, ale aj o svojich vlastných úsudkoch. Je schopný sa zamyslieť a povedať si: „Áno, ja myslím. A ja tiež myslím na to, že myslím. Ale veď ja tiež myslím na to, že myslím na to, že myslím. A veď to tak môže ísť do nekonečna!“ Pubescent môže v tomto zážitku zakúsiť závrät' filozofa nad nekonečnými možnosťami abstrakcie.

Formálne logické operácie umožňujú dieťaťu staršieho školského veku **premýšľať o neskutočnom**, neexistujúcom „keby“, napr. o tom, čo by sa stalo, keby prestala pôsobiť zemská gravitácia, alebo keby všetci ľudia začali jednať dôsledne v súlade s tým, čo hovoria. Táto schopnosť podnecuje aj mravné usudzovanie a prísne posudzovanie jednania dospelých. Pubescent myslí o vzdialenej budúcnosti a vzdialených priestoroch, kladie si otázky o vesmíre, ľudskom živote i smrti. Tento intelekt po prvýkrát preniká do hĺbky pojmov ako je hmota, čas, príčina, ale aj pravda, spravodlivosť a právo. Uvažuje kriticky o zmysle hodnôt, ktoré mu spoločnosť vštepuje a ak bol vychovávaný nábožensky, pochybuje o Bohu, no bude pochybovať o akomkoľvek svetovom názore (Říčan, 2004).

Môžeme súhlasiť, že takýto spôsob myslenia je základom organizácie modernej spoločnosti. Dovoľuje totižto kritický prístup k vlastnému mysleniu, vyžaduje dôkazy a neuspokojí sa iba s poukázaním na to, čo vidíme a počujeme. Rozlišuje domnienku od preukázaného faktu a je ochotný vzdať sa nevyhovujúcej domnienky (Langmeier, 1991).

Všetky tieto kognitívne zmeny majú pôvod v narastajúcom počte **neuronálnych spojení** frontálneho a prefrontálneho kortexu. Práve oni podnecujú kognitívne procesy súvisiace s reflexiou, abstraktným myslením, vytváraním rozhodnutí a rýchlosťou spracovania informácií (Paus, 2009, in Pargament, Exline, & Jones, 2013).

1.4 Vývoj osobnosti a sebezpojatia

Mladý človek v tomto období hľadá odpoveď na mnoho základných otázok – kým som a aký som, kam patrí a kam smerujem, aké hodnoty sú v mojom živote najvýznamnejšie. Znamená to dobre spoznať svoje možnosti i medze a prijať svoju jedinečnosť aj s vlastnými nedostatkami (Langmeier, & Krejčířová, 2006).

V súvislosti s výskytom mnohých biologických, psychických a sociálnych zmien je toto obdobie spojené s výskytom mnohých špecifických neistôt, rozporov a ambivalencií. Sú to neistoty a obavy spojené so sebou samým, s pocitmi vlastnej nedostatočnosti, **strachom zo zlyhania a sociálneho odmietnutia** (Michalčáková, 2007).

Introspekcia, ktorá sa začína rozvíjať práve v období dospievania, je veľmi významným prostriedkom sebapoznania. Jedinec sa zameriava na obsah svojho vedomia, na vlastné pocity, prežitky a myšlienky. Prostriedkom sebapoznania je aj **hodnotenie iných** ľudí, ktoré je zároveň informáciou o jeho vlastnostiach a kompetenciách, pretože informácie o sebe samom získava dospievajúci aj skrze porovnávanie sa s inými. Dospievajúci sa snaží vytvárať **komplexné sebezpojatie**, no vníma aj **rozpory v sebahodnotení** a pokúša sa ich nejakým spôsobom vyriešiť. Výsledkom jeho úvah je presvedčenie o svojej komplikovanosti. Z nejasnej predstavy o sebe samom sa cíti zmätený a jeho neistota posilňuje snahu o zistenie, kým vlastne je (Vágnerová, 2005).

Erikson (1964c) hovorí v tejto súvislosti o **autoidentifikácii** adolescentov. Títo si sami vyberajú hodnoty a normy, ku ktorým chcú byť lojálni, pretože názor autority už pre nich nie je kritériom správnosti.

Problémom adolescentov nebýva nedostatok hodnôt, ale častokrát je to ich množstvo a hlavne **neujasnenosť priorít**. Adolescent potrebuje stabilné a spoľahlivé hodnoty, ktoré by mu poskytovali určitú istotu. Vymedzenie vlastnej identity, prijatie hodnôt a cieľov zároveň umožňuje definovať zmysel a smerovanie ich života. Dosiahnutie psychickej dospelosti je podmienené aj **prijatím a zvládaním pochybností**, úzkostí a neistôt ako prirodzených súčasť života (Vágnerová, 2005).

Hľadanie identity je však aktívnym procesom – nejde iba o sebapoznávanie, ale aj o aktívne sebaupravenie. Adolescent sa usilovne snaží **byť sám sebou**, blížiti sa svojmu ideálu a všetky svoje prejavy zvoleným smerom formovať. Nájsti vlastnú jedinečnosť znamená **odlíšiti sa jasne od druhých**, toto nachádzanie je preto spojené s už uvedenou snahou získať stále väčšiu samostatnosť, nezávislosť na rodičoch a spoločenské uplatnenie. Mnohé negatívne vonkajšie prejavy dospievajúcich i preháňanie rozdielov a konfliktov

s rodičmi sú prejavom neistoty mladého človeka v otázke identity a obranou proti tejto úzkosti. Hlavným cieľom **konfliktného chovania** je v takýchto prípadoch snaha získať odozvu okolia a tak sa **uistiť o vlastnej hodnote**. Tejto neistote by mal byť výchovný prístup rodičov aj učiteľov v tomto období vždy prispôsobený (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Ako sa mladí snažia získať si autonómiu a nezávislosť od svojej rodiny, častokrát prehodnocujú svoje vzťahy a začínajú zdôrazňovať dôležitosť **vrstovníkov**. Práve vrstovnicke väzby sa počas ranej adolescencie stávajú tými vplyvnými a význačnými a ktoré môžu vo veľkej miere prispievať k celkovej prosperite jedinca (Damon, 2004). Okrem vrstovníkov hľadajú deti staršieho školského veku aj iné vzťahy mimo tie rodinné, a to s ich mentormi (napr. učiteľmi, koučmi), organizáciami, či inštitúciami, v ktorých môžu skúšať a preskúmať nové role a kompetencie (Pargament et al., 2013).

Verejné mienenie triedy alebo inej skupiny vrstovníkov je v tomto období také silné, že odsúdenie okolím predstavuje ťažkú hrozbu. Dieťa staršieho školského veku sa snaží byť populárne a hlavne nevybočovať a tým sa stáva sugestibilným voči danej skupine. Vrstovníci týmto uľahčujú potrebnú citovú emancipáciu od rodiny a získanie nezávislosti, často je však tento tlak príliš silný a dieťa sa následne ocitá v bolestnom konflikte (Říčan, 2004).

1.5 Vývoj konceptu smrti

V súvislosti s významnými vývojovými zmenami súvisiacimi hlavne s dokončovaním separačne-individuačného procesu, dochádza v období dospievania k nárastu záujmu o otázky týkajúce sa **smrti** a smrteľnosti človeka a ku zvýšenému výskytu strachov spojených s touto oblasťou. Smrť ako symbol konečného odlúčenia predstavuje pre dospievajúcich dôležitú tému, ktorej je v tomto veku venovaná zvýšená pozornosť. V chovaní je potom možné vysledovať copingové stratégie, pomocou ktorých je nárast smrťou motivovaných strachov zvládaný – odstup, zľahčovanie humorom, cynizmus, provokácia, riskantné hry, a i. Iným spôsobom zvládania je potom idealizácia a mytizácia smrti, čož je reflektované frekvenciou filozofických diskusií adolescentov o **zmysle života a smrti**, ktoré mávajú výrazný **spirituálny kontext** (Orbach, Kedem, Gorchover, Apter, & Tyano, 1993). Prechodná intenzifikácia emočných a kognitívnych odpovedí na problematiku smrti predchádza poklesu takto motivovaných strachov v období mladej dospelosti (Cicirelli, 1998).

Kedy teda dochádza k pochopeniu pojmu smrti? Za počiatky strachu zo smrti môžeme klásť vekové obdobie okolo 9.-11. roku veku dieťaťa. Toto zdanlivo neskoré načasovanie súvisí s postupnosťou vývoja konceptu smrti. V súvislosti s celkovým zrením organizmu a hlavne s vývojom kognitívnych schopností, ktoré dieťaťu umožňujú už dobre rozlišovať medzi spomienkou a fantáziou, pracovať vo všeobecnom kontexte s abstraktnými pojmami a pod., dochádza v tomto období k **plnému pochopeniu pojmu smrti**. Doposiaľ bol strach zo smrti zvládaný pomocou „omnipotentných obrán“, tie sú však v tomto veku už nedostačujúce a vývoj konceptu smrti sa dovŕšuje (Vavrda, 2000, in Vymětal et al., 2000). Prijatie definitívnosti smrti je dôležitou súčasťou vývoja dieťaťa a predstavuje ďalší krok v rozvoji vlastnej autonómie (Rogge, 1999).

1.6 Rozvoj duchovnej stránky

Hľadanie identity nie je iba hľadaním budúcej praktickej orientácie, ale aj orientácie hodnotovej, ku ktorej neodmysliteľne patrí i otázka **orientácie duchovnej**. Vývojová psychológia a psychológia vôbec venovala tejto problematike doposiaľ pomerne málo pozornosti, aj keď spiritualita hrá veľmi dôležitú rolu v živote snáď každého človeka. Či už ide o niektoré z tradičných **náboženstiev**, alebo o **spiritualitu**, ktorá nevychádza priamo zo žiadneho uceleného náboženského prúdu a často nie je ani plne vedome reflektovaná. Túžba vzťahovať sa vo svojom živote k hodnotám, ktoré človeka presahujú, o ktoré sa môže oprieť a ktoré dávajú jeho životu konečný zmysel, patrí zrejme k univerzálnym ľudským potrebám. (Langmeier, & Krejčířová, 2006). Aj King (2008, in Pargament et al., 2013) dokladá, že **spirituálny vývoj** vyžaduje viac ako jednoduché a pozitívne interakcie jedinca s jeho okolím. Vychádza predovšetkým **z činností**, ktoré podporujú transcendentálnosť, vernosť a produktívne jednanie. Spirituálny vývoj zažívajú **všetci mladí ľudia** bez ohľadu na to, či sú, alebo nie sú súčasťou religióznej tradície. Tento vývoj sa uskutočňuje skrze interakcie adolescenta s prostredím, v ktorom žije a zahŕňa vzťah s „niečím, čo je nado mnou“. Toto „niečo“ môže byť ako ideologické, tak sociálne, či nadprirodzené.

Vývoj viery je avšak iný u detí, ktoré žijú v rodinách so silnou náboženskou tradíciou a od útleho detstva sa pohybujú v náboženskej komunite, a iný u detí z rodín, kde duchovná orientácia chýba, alebo nie je navonok proklamovaná. V kresťanských (či inak nábožensky alebo spirituálne orientovaných) rodinách dieťa zoznačiatku prijíma vieru rodiny podobne ako všetky ostatné sociálne normy ako niečo daného, všeobecne platného,

niečo, čo určuje, čo je „dobré“ a „zlé“. Prípadné rozpory medzi orientáciou rodiny a širšej spoločnosti môžu síce dieťa už v školskom období zneisťovať a niekedy ich môžu od spoločnosti vrstovníkov aj odcudzovať, no ku skutočnému spochybneniu viery dochádza väčšinou práve až s nástupom formálneho myslenia v dospievaní. Vtedy sú nutne preskúšané všetky morálne pravidlá aj duchovné hodnoty dospelých a ich „pravdivosť“ je podrobená prísnej kritike. Výsledkom tohto prehodnotenia môže byť buď konečné skutočné vnútorné prijatie viery, alebo jej odmietnutie a hľadanie alternatívnych duchovných hodnôt. Vytvorenie vlastnej, vedome prijatej a plne reflektovanej **duchovnej orientácie** je zrejme náročnejšie pre tých dospievajúcich, ktorí si z pôvodnej rodiny neprinášajú dostatočne jasný spirituálny základ, voči ktorému by sa mohli vymedziť (Langmeier, & Krejčířová, 2006).

Prijatie viery uspokojuje potrebu presahu vlastného života a stáva sa **oporou identity**. V priebehu dospievania sa aj **vzťah k duchovnej oblasti mení**. Pre adolescenta už nie je Boh iba všemocnou bytosťou, ktorú si predstavoval v detstve, ale chápe ho skôr ako všeobecný princíp. V rámci schopnosti abstraktného uvažovania dokáže chápať v presahu vlastného, či akéhokoľvek života. Viera môže dať jeho životu hlbší zmysel, presahujúci aktuálnu existenciu a určovať jeho ďalšie smerovanie. Podľa Vágnerovej (2005) najvyššia autorita, ktorej sme oddaní, musí mať takú hodnotu a trvalosť, aby mohla slúžiť ako spoľahlivý rámec orientácie za všetkých situácií a po celý život. V súlade s ňou je potom možné nájsť uspokojivý **zmysel života**.

2 SPIRITUALITA A RELIGIOZITA

Časť Spiritualita a religiozita zoznamuje s pojmami spirituality a religiozity, približuje ich vzťah, podobnosti, rozdiely, nástroje merania a popisuje náplň oboru psychológie náboženstva a spirituality.

2.1 Spiritualita

Táto kapitola popisuje spiritualitu z hľadiska histórie a definovania tohto pojmu, približuje spiritualitu ako integrujúcu komponentu osobnosti, popisuje základy kresťanskej spirituality a udáva spôsoby merania spirituality vo svete.

2.1.1 História pojmu

Prvou skupinou ľudí, ktorí používali termín spiritualita boli kresťania. Korene tohto slova môžeme nájsť v hebrejskom slove *ruah*, v gréckom slove *pneuma* a v latinskom slove *spiritus*. Tieto slová označovali dušu, dych umožňujúci život a v teologickom význame aj tretiu božskú osobu. Z hľadiska etymológie sa termín spiritualita opiera o kmeňový základ slovies *spirare* a *re-spirare*, čiže dýchať, vydychovať. Pokiaľ niečo dýcha, je to živé, a tak spojené so životným princípom. Prvou používanou formou tohto slova bolo prídavné meno *spiritualis*, ktoré sa používalo v kresťanstve ako synonymum slovného spojenia „život podľa Ducha a v Duchu svätom“ (Sheldrake, 2003).

Rozmach spirituality, ako ju poznáme dnes, nastal až v druhej polovici 20. storočia. V tomto prípade používanie tohto termínu už nebolo spojené s predstavou o kresťanskom duchovnom živote plynúcom zo spojenia s Duchom svätým, ale bol spojený hlavne s kritikou kresťanstva a tradičných náboženstiev. Masový rozvoj spirituálnych hnutí bol reakciou na zlyhanie klasických západných náboženských smerov, ktoré nedokázali reagovať na potreby meniacej sa modernej spoločnosti, poznamenatej vojnou a nastupujúcou hrozbou rozmachu ďalšej ideologickej moci. Úpadok tradičných náboženstiev a narastajúca averzia voči nim sa v 60. rokoch prejavili v USA rozšírením hesla „*I am not religious, but I am spiritual*“ („*Nie som religiózny, ale som spirituálny*“), ktoré výstižne vyjadriло narastajúci odpor k tradičným cirkvám a hľadanie náhrady dovtedajšieho duchovného života (Řičan, 2007).

2.1.2 Definovanie pojmu

Pojem spiritualita je v odbornom aj laickom prostredí veľmi ťažko definovateľný. Podľa Vojtíška, Duška a Motla (2012) je v dnešnej dobe tak módne písať či hovoriť o spiritualite, že nie je možné tento pojem vymedziť tak, aby jeho uchopenie vyhovovalo všetkým užívateľom.

Prebiehajúce definičné spory riešia najmä súvislosť spirituality s náboženstvom, či takáto súvislosť vôbec existuje, či je to pojem k náboženstvu nadradený, podradený, alebo úplne rozdielny (Řičan, 2007).

Termín spirituality sa v nedávnej minulosti ujal ako preferovaný spôsob, ako sa vyjadrovať o **individuálnych vnútorných prežitkoch** veriacich. Často sa stavia do protikladu k čisto akademickému, objektívnemu, či nezúčastnenému prístupu k určitému náboženstvu. Termín sa ale vzpiera presnej definícii v dôsledku jednak rozmanitosti významov, v ktorých sa používa a jednak sporu v komunite vedcov špecializovaných na tento obor o tom, ako by sa tento termín mal používať (McGrath, 2001).

Kedže neexistuje jedna ucelená definícia tohto pojmu, uvádzame najčastejšie chápané a používané formulácie:

- Haug (1998a) popisuje spiritualitu ako **zvnútornený súbor jedincových osobných presvedčení**, ktoré môžu obsahovať, ale zároveň nie sú limitované náboženskými aktivitami, ktoré zahŕňajú dogmy a členstvo v organizácii.
- Fowler (1996, in Sifers, & Warren, 2012) vidí spiritualitu ako **pudenie k nájdeniu zmyslu života** a k vytvoreniu zmyslu všetkých zážitkov a skúseností ako fenoménov, ktoré sú v spojitosti s božskou, alebo konečnou realitou.
- Reutter a Bigatti (2014) popisujú spiritualitu ako **bežné, každodenné skúsenosti**, ktoré presahujú špecifické religiózne tradície, orientácie, alebo vyznania.
- Podľa Worthingtona et al. (2011) je spiritualita celkovým pocitom blízkosti a spojenia s **posvätnom**.
- Štampach (2006j) vníma spiritualitu ako **starostlivosť o ducha**, ktorá má za cieľ vrátenie človeka z odcudzenia k sebe. Spiritualita je podľa neho starostlivosť o to, aby sme boli viac sebou a viac ľuďmi.

Niektorí autori uvádzajú definíciu spirituality skrze súpis ich základných znakov. Podľa Stríženca (2007) má spiritualita päť hlavných dimenzií:

- **kognitívna dimenzia** (presvedčenia a postoje),
- **fenomenologická skúsenosť**,

- **existenciálna pohoda** (zmysel života, odolnosť voči ťažkostiam a schopnosť vyrovnat' sa s obmedzeniami),
- **paranormálne presvedčenie** (viera v mimozmyslovú skúsenosť),
- **religiozita** (vyjadrenie viery a orientácie).

Vojtíšek et al. (2012) uvádza, že spiritualita je charakteristická niekoľkými zdrojmi. Jedným zo zdrojov je **motivačné hľadanie významu**, ktoré vychádza z túžby človeka mať nad vecami v živote kontrolu. Ďalším zdrojom je **kognitívne hľadanie významu**, kedy jedinec hľadá vysvetlenie k udalostiam a hľadá niečo, čo konkrétnej situácii dá zmysel a zároveň to jedinca presiahne. Rozhodujúci vplyv v živote pripisuje jedinec väčšinou sebe, náhode, alebo niečomu spirituálnemu. A **túžba niekam patriť** je posledným zdrojom spirituality, ktorá sa prejavuje predovšetkým v chápaní spirituality spojenej s náboženstvom a inštitúciou cirkvi.

Spiritualita môže plniť rôzne **funkcie**. Častokrát zjednocuje rozdielnych ľudí a vytvára sociálny poriadok, prináša emočnú podporu, konsolidáciu, nádej a posilňuje jedincov v ich jedinečnosti. Môže byť aj zdrojom ambícií a posúvať ľudí k naplneniu ich potenciálu. Rituály spojované so spiritualitou môžu priniesť útechu v náročných časoch. Tiež môže posilňovať zodpovednosť s disciplínu, ktoré pomáhajú v medziľudských vzťahoch a osobnom raste a tiež môže uľaviť z pocitu viny skrze zmierenie (Sifers & Warren, 2012).

Haug dodáva, že spiritualita môže poskytovať vysvetlenie zmyslu života a udalostí, čo môže viesť k pocitom útechy, nádeje a hodnoty v rámci všetkých výziev, ktoré život prináša a môže ponúkať aj smernice správania sa vo vzťahoch k druhým (Haug, 1998b; Haug, 1998a).

Ako môžeme vidieť, pokiaľ ide o spiritualitu, prejavuje sa všeobecná tendencia o snahu formulovať ju ako **univerzálnu**, ako niečo, čo je spoločné, čo predstavuje v podstate rovnakú kvalitu u vyznávačov rôznych náboženstiev aj u ateistov, u príslušníkov rôznych kultúr a sociálnych skupín. Táto univerzálnosť definície je vyjadrovaná tiež už zmienenými pojmami ako posvätno, existencialita, či transcendencia (Říčan, 2006).

2.1.3 Spiritualita ako integrujúca komponenta osobnosti

Pojem spirituality je možno považovať v súčasnej svetovej, aj našej psychológii náboženstva, za kľúčový. Podľa názorov mnohých humanistických psychológov ide

zároveň o kľúčovú tému psychológie osobnosti a psychológie ľudskej motivácie. V posledných rokoch pojem spiritualita preniká aj do aplikovanej psychológie a zdôrazňuje sa potreba spirituality v psychoterapii, vo výchove, či pri výcviku manažérov. Ide o pojem, ktorý má v psychológii krátku históriu a ktorého definícia sa rýchlo vyvíja. No stále je pojmom kontroverzným, a preto si zaslúži sústredenú pozornosť (Řičan, 2006).

Duchovno, ako súčasť osobnosti, nachádzame aj v Maslowovej hierarchii potrieb, na ktorej vrchole sa nachádzajú existenčné potreby – potreba seberealizácie a **potreba sebatranscendencie**. A.H.Maslow tým, že tieto potreby zaradil do svojej „pyramídy“ vyjadril, že potreba určitého duchovného naplnenia je vlastná všetkým ľuďom. O tejto potrebe hovorí aj programový ateista Erich Fromm v knihe Psychoanalýza a náboženstvo. Nazýva ju „potrebou systému orientácie a oddanosti“, prípadne i potrebou „uctievania“. V tejto potrebe vidí „neoddeliteľnú súčasť ľudskej existencie“ a uisťuje nás, že v „človeku neexistuje žiadny silnejší prameň energie“ (1950, in Řičan, 2007).

Z iného uhľ'a pohľadu toto dopĺňa český kňaz Tomáš Halík (2002): 'Náboženskost' pokladám za prirodzenú dimenziu človeka a spoločnosti, podobne ako zmysel pre krásu, pre humor či pre verejný život. Podobne ako tieto rozmery nášho života môže byť rozvinutá a pestovaná, alebo zostávať na okraji života, zatienená niečím iným, alebo byť úplne zanedbaná, či dokonca vedome potlačená. Podľa filozofa Erazima Koháka (2004) je „základnou skúsenosťou“ v tejto oblasti ľudskeho bytia „prežitok či obecné vedomie rozmeru posvätnosti v živote“ a odtiaľ plynúci „celkový životný postoj.“

Na spirituálnu potrebu zmyslu upozornil C.G.Jung a psychoterapeut Viktor Frankl na nej postavil svoje celoživotné dielo. Táto potreba, individuálne rôzne výrazná a u každého jedinca individuálne štruktúrovaná, môže byť chápaná ako jeden z dominantných **integračných faktorov psychiky**. Psychoterapeutická literatúra popisuje tzv. **noogénne neurózy** pacientov, ktorí trpia pocitom, že ich **životu chýba zmysel**. Náprava však nespočíva v dodaní nejakej informácie o tom, čo „je“ zmyslom života, ale vo vedení pacienta k tomu, aby sa otvoril formujúcej skúsenosti, ktorá mu pomôže nájsť individuálny zmysel jeho vlastného života. Zatiaľ čo farmakoterapeutický výskum prichádza so stále účinnejšími liekmi tlmiacimi trýznivé symptómy (hlavne úzkosť a depresiu), noogénne neurózy sa týmto spôsobom liečiť nedajú. Preto poznanie spirituality a práca s touto komponentou osobnosti hrajú (a budú hrať) v psychoterapii stále významnejšiu úlohu (Řičan, 2006).

V posledných rokoch sa rozšírila koncepcia, že každý človek je **bio-psycho-socio-spirituálna bytosť**. Pechová (2011) upozorňuje, že ak by sme považovali spiritualitu za

rovnako esenciálnu zložku ľudskej existencie, ako je napr. zložka biologická, potom prídavné meno spirituálny by prakticky strácalo konkrétny obsah, pretože by bolo možné u každého jedinca nájsť nejakú formu transcencie, sebezpresahu. Následne by sa spiritualita stala rovnako všeobecným pojmom akým je napr. osobnosť. Uvedené **definičné problémy** sa veľmi zreteľne ukazujú pri pokusoch operacionalizovať takto obecný pojem spirituality tak, aby bol merateľný psychologickými postupmi.

2.1.4 Kresťanská spiritualita

Centrom kresťanskej spirituality je prežívanie stretnutia s Ježišom Kristom. Kresťanskú spiritualitu môžeme chápať ako spôsob, ktorým kresťanskí jednotlivci či skupiny usilujú o prehĺbenie svojho prežitku Boha, alebo o „uplatňovanie prítomnosti Božej“ (McGrath, 2001).

O kresťanstve môžeme uvažovať ako o celku obsahujúcom 3 hl zložky:

- **Súbory náboženských predstáv.** Medzi kresťanmi síce existujú rozdiely v mnohých záležitostiach týkajúcich sa viery, ale je možné pomerne ľahko ukázať, že za rôznymi verziami kresťanstva sa skrýva spoločné jadro ich náboženských predstáv. Jednotlivé verzie sú vyložené v kresťanských krédach, prijímaných ako prehlásenie o viere všetkými hlavnými kresťanskými cirkvami. Tento súbor náboženských predstáv má značný dopad na to, ako kresťania žijú.
- **Súbory hodnôt.** Kresťanstvo je vierou výrazne etickou. To však neznamená, že v ňom ide o súbor pravidiel, ktorými sa kresťania mechanicky podrobujú. Ide skôr o súbor hodnôt vyplývajúcich z toho, že človek je spasený – napr. o lásku k iným ľuďom a o ochotu poprieť samého seba. Tieto hodnoty sú pevne späté s charakterom Ježiša Nazaretského, kresťanmi pokladaného ako za základ života viery, tak za zvrchovaný príklad života v tesnom spoločenstve s Bohom.
- **Spôsoby života.** Byť kresťanom neznamená iba to, v čo sa verí a akú to má hodnotu, ale je to o skutočnom živote, v ktorom sa tieto myšlienky a hodnoty vyjadrujú. Najzjavnejšie sa to prejavuje v chodení do kostola či do kresťanskej komunity, ktorá sa stretáva k modlitbe a vzývaní Boha. V tom, ako kresťanstvo vyjadruje samé seba, sú obrovské odchýlky, súvisiace s rozdielmi klímy, zemepisu, kultúry, tradície a teológie (McGrath, 2001).

Jonathan Edwards (1703-1758) vo svojom kázaní Kresťanský pútnik vyjadril najdôležitejšie **poslanie kresťanského života**: „Nemali by sme odpočívať vo svete a jeho

radovánkach, ale túžiť po nebi. Mali by sme byť nad všetkými vecami, aby sme si priali nebeské šťastie; byť s Bohom; byť za dobre s Ježišom Kristom. Ak aj sme obklopení vonkajšími radovánkami a usadení v rodinách so žiadúcimi priateľmi a známymi, ak aj máme deti, v ktorých vidíme veľa sľubných vlastností, predsa len by sme v týchto veciach nemali nachádzať spočinutie ako vo svojom údele. Mali by sme ich mať, radovať sa z nich a užívať ich bez akéhokoľvek iného zámeru, ale pohotovo ich opustiť, kedykoľvek sme k tomu vyzvaní a ochotne a radostne ich vymeniť za nebo.“ Edwards poukazuje na cieľ kresťanského života, ktorým je bezpečne doraziť do nebeskej domoviny (McGrath, 2001).

Katolicizmus je formou kresťanstva momentálne na svete najrozšírenejšou a jej vplyv je zvlášť výrazne prítomný v západnej a strednej Európe. William Reiser (1994, in McGrath, 2001) definuje katolícku spiritualitu nasledovne: Spiritualita sa týka každodenného rozvíjania zásadného rozhodnutia stať sa kresťanom či ním zostať, učeného pri krste, opakovaného pri birmovaní a obnovovaného kedykoľvek prijímame sviatosť oltáru.

2.1.5 Meranie spirituality

Kedže spiritualita sa v poslednej dobe stala veľmi uznávaným a študovaným konštruktom v rôznych oboroch ako psychológia, psychiatria, sociológia, medicína, opatrovníctvo, či gerontológia, je dôležité zmieniť sa o najpoužívanejších inštrumentoch, ktoré tento konštrukt merajú (Paloutzian, & Park, 2013).

Vo vedeckom prostredí existuje momentálne mnoho inštrumentov, ktoré sa snažia zachytiť spirituálnu dimenziu. Do tejto diplomovej práce sme sa rozhodli uviesť informáciu o troch najčastejšie používaných svetových dotazníkoch a ich dimenziách.

Podľa výskumu Meezenbroeka et al. (2012), ktorí urobili rešerši viac ako 120 - tich nástrojov merajúcich spiritualitu (vrátane 12-tich rešerši) a podrobili ich silnými kritériami, dotazník *Spiritual Well-being Questionnaire (SWBQ)* Gomeza a Fishera vyšiel ako najkvalitnejší nástroj k meraniu spirituality so svojimi štyrmi meranými dimenziami:

- 1) Spojitosť so samým sebou
- 2) Spojitosť s druhými
- 3) Spojitosť s prírodou
- 4) Spojitosť s transcendentnom (Michaelson et al. 2016 – z nášho článku)

Ďalšia systematická rešerše z roku 2011 (Monod et al.) do svojej analýzy zahrnula spočiatku 63 nástrojov, merajúcich spiritualitu. Na konci procesu faktorovej analýzy im zostalo 35 nástrojov, ktoré zahrnuli do faktorovej analýzy a rozdelili ich do skupín podľa toho, akú spiritualitu merali. Bola to: Všeobecná spiritualita (22 dotazníkov), Spirituálny well-being (5), Spirituálny coping (4) a Spirituálne potreby (4). Nižšie uvádzame tabuľku s oblasťami a položkami (viz Tab. 1), ktoré sa v týchto jednotlivých kategóriách objavovali:

Tab. 1 Oblasti a položky merajúce spiritualitu podľa Monoda et al. (2011)

Všeobecná spiritualita	Spirituálny well-being	Spirituálny coping a spirituálne potreby
Pokoj	Zmysel	Perspektíva
Milujúci Boh/ Milovanie Boha	Pokoj	Inšpirácia
Pocit harmónie	Pocit harmónie /celistvosti	Spirituálne aktivity
Sebavedomie	Identita	Náboženstvo
Naplnenie	Životná spokojnosť	Komunita
Zmysel	Spirituálny well-being	Vzťah s Bohom
Trest	Nádej	Prijímanie/ rozdávanie lásky
Prepojenosť/ univerzálnosť	Sebavedomie	Životný zmysel
Identita		Nádej
Životná spokojnosť		
Šťastie		
Well-being		

Najviac frekventovanými nástrojmi používanými v klinických výskumoch vyšli dotazník *FACIT-Sp* a *Spiritual Well Being Scale (SWBS)* (Monod et al., 2011).

- **FACIT-Sp** skúma tieto domény:

- 1) Zmysel
- 2) Pokoj
- 3) Pocit harmónie

- **SWBS** skúma tieto domény:

- 1) Identita
- 2) Zmysel

- 3) Životná spokojnosť
- 4) Well-being

Výsledkom tejto štúdie bolo aj odhalenie tém, ktoré sa pri skúmaní spirituality objavujú najčastejšie. Najviac skúmaná bola doména **zmyslu života**, a potom domény **životnej spokojnosti, pokoja a sebavedomia**.

Na území Českej republiky sa o rozvoj výskumných metód v oblasti spirituality zaslúžil Pavel Říčan – autor *Pražského dotazníku spirituality (PSQ)*. Tento dotazník má slúžiť k mapovaniu spirituálneho života ľudí, ktorí sa odklonili od kresťanského náboženstva, alebo sa s náboženstvom nikdy nestretli.

Skrze faktorovú analýzu dotazník rozlišuje päť základných faktorov:

- 1) Mystická skúsenosť
- 2) Eko – spiritualita
- 3) Svedomitá starostlivosť
- 4) Súňáležitosť
- 5) Monoteistická skúsenosť (Říčan, 2006)

Táto orientačná obsahová analýza vybraných dotazníkov spirituality, ktorú sme uviedli, dokladá šírku, neurčitosť a nejednotné chápanie pojmu spirituality, do ktorého zrejme jednotliví autori vkladajú svoje vlastné predporozumenia a zaujatia. Preto je dôležité ponechať pojmu spiritualita určitú mieru sémantickej otvorenosti (napríklad skrze použitie kvalitatívnych metód skúmania) a tak nachádzať nové spojenia a súvislosti.

2.2 Religiozita

Kapitola Religiozita bližšie udáva definíciu daného pojmu, približuje podstatu náboženstva skrze chovanie a prežívanie, popisuje vývoj viery a obrazu Boha, udáva najčastejšie nástroje merania a popisuje stav religiozity v Českej republike.

2.2.1 Definovanie pojmu

Religiozita je pojem prebratý z angličtiny, ktorý sa u nás udomácnil ako ekvivalent slova náboženskosť. Náboženskosť sa však veľmi nepoužíva. Obe slová – náboženskosť a religiozita, majú spoločný etymologický základ, čo napovedá, že obe slová spolu úzko súvisia. Obidve sú odvodené od latinského pojmu *religio*, ktorý je blízky slovesám

relegere a religare. Tieto vyjadrujú potrebu vzťahu s Bohom, spojenie s ním a jeho hlbšie poznanie (Říčan, 2007).

Anglické slovo *religion* dnes konotuje hlavne organizované a inštitutizované komponenty tradícií viery, ako opak k viac vnútornej a osobnej stránke, často momentálne referovanej ako spiritualita (Paloutzian & Park, 2013).

V kontexte českej psychológie pojem **religiozita** zvyčajne označuje **náboženské prežívanie** a náboženskú aktivitu, vrátane afiliácie k určitej cirkvi, či náboženskej skupine (Říčan, 2007).

V rámci tohto kontextu je namieste uviesť aj špecifikáciu pojmu **viera**. Viera môže byť definovaná ako systém presvedčení a hodnôt, ktoré dávajú človeku zmysel života a poskytujú motiváciu k aktivitám, ktoré sú v súlade s týmito presvedčeniami. Spája jedinca s druhými a popisuje určitú konečnú realitu, božstvo. Viera zahŕňa vedomé i nevedomé komponenty. **Náboženstvo** je vnímané ako spôsob vyjadrenia tejto viery skrze predpísané praktiky, členstvo v určitej náboženskej skupine a vieru v určité koncepty. Náboženstvo často obsahuje tradície, rituály, umenie a symboly (Sifers, & Warren, 2012).

Religiozita väčšinou vyžaduje afiliáciu k nejakej cirkvi či náboženskej skupine. Táto afiliácia môže byť pociťovaná v rôznej intenzite, od formálnej príslušnosti až po totálnu identifikáciu s daným náboženstvom. Pre účely psychologických výskumov je často spoľahlivejším meradlom samotná účasť na náboženskej praxi ako iba deklarovaný náboženský postoj. Tento pojem aj napriek jemným významovým odchýlkam považujeme za nosný a relatívne dobre merateľný (Hood, Hill & Spilka, 2009).

Hood et al. (2009) však ukazuje aj druhú stránku religiozity, a to jej možnú rôznorodosť. Religiozita totižto môže zahŕňať nadprirodzeno, neprirodno, teizmus, deizmus, monoteizmus, polyteizmus, konečné i nekonečné teizmy, môže zahŕňať praktizovanie, viery a rituály, ktoré vlastne takmer popierajú hranice a definície.

2.2.2 Náboženské chovanie a prežívanie

Náboženská viera má podľa Křivohlavého (2009) tri stránky: **obsahovú** (dogmy), **vzťahovú** (dôvera v Boha) a **konatívnu** (náboženské chovanie). Nelson (2009, in Pechová, 2011) delí náboženstvo iba na dve oblasti, a to na **náboženské chovanie** a **náboženské prežívanie**. Dodáva, že ak sa jedinec identifikuje s niektorým náboženstvom, vypovedá to iba málo o tom, nakoľko je toto presvedčenie pre neho dôležité a do akej miery ovplyvňuje jeho každodenný život.

Náboženské chovanie (alebo náboženská prax) je to, čo môžeme pozorovať. Toto chovanie môže mať formu skupinovú, alebo individuálnu, no väčšinu praktík je možné vykonávať oboma spôsobmi. Formu individuálnu majú rôzne druhy východnej **meditácie**, ktoré bývajú niekedy spojené s telesnými cvičeniami (napr. jógou). V monoteistických náboženstvách je najčastejšou individuálnou náboženskou praxou **modlitba**, ktorá je smerovaná k Bohu, alebo ku svätým. Modlitba má zvyčajne formu prosby či vďakyvdania. Asi najtypickejšou formou skupinovej a vysoko ritualizovanej náboženskej praxe sú **bohoslužby**, alebo iné **rituály** a zhromaždenia k ucteniu posvätna.

Vo väčšine náboženstiev nájdeme nejakú formu **služby**, skrze ktorú veriaci môžu, či musia, preukazovať vzťah ku svojmu náboženstvu. Najčastejšími formami služby je **šírenie viery** či **služba blížnym** (hlavne ľuďom chudobným a chorým). V mnohých náboženstvách sa kladie dôraz aj na rôzne formy **odriekania (askézy)**. Časté sú napr. pôsty, ktoré môžu mať formu buď úplného odriekania potravy po určitú dobu, či častejšie vyhýbanie sa určitým potravinám a nápojom, či už trvalo, alebo iba počas nejakého obmedzeného obdobia. Bežnými sú aj **zákazy** užívania rôznych omamných látok, alebo obmedzenie ich užívania na špecifické situácie a rovnako aj oblasť sexuality zvyčajne podlieha náboženskej regulácii (Heller & Mrázek, 2004, in Pechová, 2011).

Náboženské prežívanie je subjektívnou stránkou veci, pričom intenzitu náboženských prežitkov je oveľa náročnejšie objektívne (hlavne kvantitatívne) hodnotiť. Táto prežitková stránka náboženstva je často stotožňovaná s pojmom spiritualita. V rámci náboženských prežitkov sa dá stretnúť prakticky so všetkými ľudskými emóciami. Typickými emóciami objavujúcimi sa bežne vo vzťahu k posvätnu sú hlavne **úcta a strach**. V kresťanskej tradícii je pozitívne hodnotená predovšetkým trojica prežitkov a hodnôt: **viera, nádej, láska**. Náboženstvo je však často spojené tiež s **hnevom a nenávisťou** voči tým, ktorí sú videní ako zdroj zla. Vedomie transcendentnej posvätnej sily vedie väčšinou **k pokore**, ale často môže stotožnenie sa s ňou prebudiť aj ľudskú **pýchu**. Náboženstvo môže viesť k pocitom **viny a smútku**, ale aj k prežitkom **oslobodenia a radosti** (Říčan, 2007).

Keď sa začleňujeme do náboženského spoločenstva, prijímame vysvetľujúce modely a vzorce chovania, ktoré začíname úprimne uplatňovať ako svoje vlastné. Inými slovami, **zvnútorňujeme obsah viery** a rituály (bohoslužobný život, liturgie). Tie nám ponúkajú zážitky na čisto osobnej úrovni. Ak teda všetko prebieha hladko, **zakúšame integritu a prežívame identitu**. (Holm, 1998).

Aj keď psychológovia majú tendenciu zdôrazňovať skôr prežitkovú zložku, pre výskumné účely je často viac vypovedajúca existencia a intenzita náboženskej praxe (Nelson 2009, in Pechová, 2011).

2.2.3 Vývoj viery

Najznámejšiu koncepciu vývoja viery vytvoril James W. Fowler (1996, in Sifers, & Warren, 2012), ktorý do značnej miery nadväzoval na Erika Eriksona. Fowler tvrdí, že deti majú vrodenu predispozíciu k viere, čiže sú pripravené vyvinúť si nejaký typ viery aj v prípade, že nežijú v religióznom prostredí. Vývoj viery jednotlivca rozdelil Fowler na 7 štádií a hovorí, že neskoršie štádiá popisujú skôr ideálny stav ako univerzálny vývoj. Dopĺňa, že je skôr výnimočné, aby niekto dosiahol najvyššieho štádia – univerzálnu vieru. Nasleduje stručný popis jednotlivých štádií:

1. **Nediferencovaná viera** – založená na základnej dôvere a vzťahu k najbližšej osobe, čo je typický stav pre obdobie prvých 3 rokov života.
2. **Intuitívna projektívna viera** – dochádza tu k rozvoju predstavivosti ako prostriedku ku chápaniu sveta. Deti začínajú pociťovať úctu k posvätnu a prítomnosť mravných zákazov. Toto štádium je typické pre vek 3 - 7 rokov.
3. **Literárne mýtická viera** (7 - 12 r.) – toto obdobie sa kryje s Piagetovým štádiom konkrétnych operácií. Dieťa v tomto veku už dobre odlišuje fantáziu a realitu a k osvojovaniu náboženských predstáv začína používať čítanie kníh.
4. **Syntetická konvenčná viera** (12 - 16 r.) – v tomto období si mladí budujú osobnejší vzťah k Bohu, ktorý ovplyvňuje ich chápanie sveta a hodnôt.
5. **Individuálne reflektujúca viera** (17 - 30 r.) – toto obdobie je spojené s kritickým hodnotením vlastnej viery, ideálov a budúcnosti.
6. **Konsolidujúca viera** – táto viera sa už vyrovnala s protikladmi a zakúša hlbokú zodpovednosť.
7. **Univerzálna viera** – posledné, iba zriedka dosahované štádium, ktoré sa vyznačuje hlbokým vnútorným prežívaním lásky ku svetu a Bohu.

Fowlerovo delenie je pomerne rozšírené, avšak má i mnoho kritikov. Tí poukazujú hlavne na jeho nedostatočnosť empirického podloženia (Pechová, 2011).

Pre našu prácu je ústredné **obdobie „synteticky-konvenčnej viery“** (12.-16. rok), ktoré najviac korešponduje s obdobím staršieho školského veku. V tomto štádiu začína dieťa viac premýšľať o sebe samom, o svojej identite, o svojom životnom príbehu a úlohe

vo svete. Objavuje sa tu prvé spochybnenie viery prijatej od rodičov, dospievajúci sa niekedy môžu za svoju vieru hanbiť, alebo sa stať predmetom posmechu. Rozdiely medzi deťmi sa prehlbujú a zatiaľ čo niektoré z nich ešte stále žijú vierou, ktorá im bola vštepovaná od detstva, iné prežívajú vo svojom vzťahu k Bohu a duchovnu hlboké zmeny (Holm, 1998).

V psychologickú literatúru sa uplatňujú dva základné modely vývinu religiózneho presvedčenia a praktizovania: **socializačné teórie** a **kognitívne teórie**. Pri adaptácii na sociálne role a normy majú veľký vplyv rodičia a vrstovníci. Toto tvrdenie potvrdzujú aj King a Furrow (2004), ktorí zistili, že vyššie hodnoty nábožnosti adolescentov súvisia so zdieľanými presvedčeniami, hodnotami a očakávaniami ich rodičov, priateľov a dospelých. Pokiaľ ide o štádiá náboženských presvedčení, podľa J.W.Fowlera sú tieto zhodné so štádiami kognitívneho vývinu Jeana Piageta (Stríženec, 2007).

Na **kognitívne aspekty vývoja náboženského usudzovania** sa zamerá aj Fritz Oser, ktorý spoločne s Gmünderom a ďalšími kolegami popísal tento vývoj v piatich štádiách:

1. Štádium: presvedčenie o úplnej determinovanosti sveta všemocným Bohom.
2. Štádium: predstava Boha, ktorý udeľuje odmeny a tresty v závislosti na dobrých alebo zlých skutkoch.
3. Štádium: Boh sa začína javiť ako vzdialený, pričom zodpovednosť za jednanie je ľudská. Väčšinou v tejto dobe dochádza k rozlíšeniu medzi Božou imanenciou a transcenciou.
4. Štádium: nasleduje uznanie nutnosti a limitov ľudskej autonómie.
5. Štádium: je spojené s univerzálnou a nepodmienenou religiozitou spojenou s realizáciou svojho bytia prostredníctvom lásky a starostlivosti.

Táto teória bola podporená niektorými ďalšími výskumami, no jej platnosť je obmedzená (Hood et al., 2009).

2.2.4 Vývoj obrazu Boha

Na vývoj obrazu Boha u detí sa sústredil už v 40. rokoch aj americký psychológ **Ernest Harms**, ktorý požiadal 4800 detí a dospievajúcich, aby mu popísali a nakreslili svoju predstavu o Bohu. Na základe ich výpovedí popísal 3 **štádiá vývoja obrazu Boha**:

1. **Rozprávkové štádium** (do 6. rokov) - deti iba ťažko odlišujú Boha od rozprávkových postáv.

2. **Realistické štádium** (6 -11 r.) - predstavy detí o Bohu sa stávajú konkrétnejšie a jeho podoba je blízka podobe človeka. V tomto období deti začínajú používať náboženské symboly.
3. **Individuálne štádium** (od 11. r.) – predstavy o Bohu sa začínajú diferencovať. Zatiaľ čo niektoré deti zostávajú u konvenčného zobrazenia Boha, u iných dochádza k jeho premene a niektoré koncepty naberajú značne abstraktných a individuálne odlišných foriem (Holm, 1998; Hood et al., 2009).

Jean Paul Deconchy (Holm, 1998) vývoj obrazu Boha dopĺňa a hovorí, že deti sa vo veku približne od 9. do 11. rokov vo svojich predstavách zameriavajú predovšetkým na Božie vlastnosti (tzn. aký Boh je: veľký, vševediaci, spravodlivý, dobrý). Až v ďalšom štádiu (12 - 14 rokov) dochádza k zosobneniu Boha (tzn. dieťa uvažuje skôr o tom, kto Boh je: Otec, Stvoriteľ, Pán, Dobrý pastier) a neskôr sa pojem Boha zvnútorňuje a je spojovaný s výrazmi ako je láska, úcta, modlitba a pod. (Smékal et al., 2004).

Veľký záujem psychológov priťahoval tiež **vzťah medzi obrazom Boha a rodičov**, čo je téma, ktorá je obzvlášť blízka psychoanalýze, v ktorej sa medzi nimi predpokladá priamy vzťah. Empirické štúdie v každom prípade potvrdzujú, že existuje korelácia medzi obrazom rodičov, ich výchovnými metódami a obrazom Boha.

Zaujímavé sú v tomto smere výskumy tzv. **Božích vnúcat**, ako sú niekedy označované deti vyrastajúce v silno náboženskom prostredí spojenom s rigídnu a autoritatívnu výchovu. Tí majú v dospievaní a v dospelosti často konflikty so svojimi rodičmi, ktoré vyplývajú nie z konfliktov týkajúcich sa náboženského presvedčenia, ale hlavne z výchovy, ktorá potlačuje ich prirodzené prejavy. Tieto deti sa často necítia akceptované ani svojimi rodičmi, ani svojím sekulárnym okolím (Dušek, 2007, in Pechová, 2011).

Unger (1976, in Holm, 1998) sa vo svojom výskume zaoberal rôznymi spôsobmi vnímania Boha. Zistil, že toto vnímanie súvisí s celkovými náboženskými, etickými a aj estetickými názormi. Na základe zhromaždených údajov dospel k tomuto deleniu spôsobov **vnímania Boha**:

1. **Božia prítomnosť**: Boh, Ježiš apod. je prítomný a „je mi po boku“.
2. **Božie jednanie**: Božie uzdravovanie, záchrana z nebezpečia atď.
3. **Božie povolanie**: Boh povoláva človeka k novému a zvláštnemu poslaniu.
4. **Božie zjavenie**: Videnie Krista a iných osôb ústredného významu v danom náboženstve.

5. Boh ako jednota: Boh splýva s prírodou a s človekom samým; človek sa cíti v objatí, nesený, vznáša sa v Božom nekonečnom priestore, alebo v jeho náručí.

2.2.5 Meranie Religiozity

Náboženstvo náleží do najosobnejšej a naj dôvernejšej oblasti ľudského života a svoje duchovné zážitky človek zvyčajne nevystavuje ľubovoľne na obdiv. Na to musia výskumníci a celá psychológia náboženstva brať ohľad. Pretože sa skrze výskum blížime náboženstvu tak povediac zvonku, môže nám to zťažovať získavanie tých autentických a skutočných údajov, pretože pre nábožensky veriaceho človeka platia častokrát iné „modely výkladu“ zážitku, ako pre výskumníka (Holm, 1998).

Pri prvotných snahách o výskum v oblasti náboženstva bolo najskôr potreba presne určiť a definovať javy v oblasti viery. Bližší pohľad na pokusy tohto druhu ukazuje, že sa išlo podobnou cestou ako predtým napr. vo fyzike. Aj tam sa najprv meralo na lakte a palce, až sa neskôr došlo k meraniu na mili-, mikro-, nano- a pikometry. Aj v oblasti viery sa začínalo s jej najhrubšími a najjednoduchšími merateľnými prejavmi. Takýmto javom bolo napr. konštatovanie, či daný človek chodí, či nechodí do kostola, prípadne ako často ho z rôznych dôvodov navštívi, resp. účastní sa náboženského života (Křivohlavý, 2009).

Neskôr sa prešlo ku kritériám o stupeň presnejším. Príkladom môžu byť dotazníky zamerané na odlišenie dvoch rôznych kvalít života viery – tzv. **intrinsické** (vnútorné) a **extrinsické** (vonkajšie). Toto upresnenie zaviedol v prvej polovici 20. st. jeden z najvýznamnejších amerických psychológov, profesor Gordon Allport. Vieru, ktorá vychádza z hĺbky vnútra daného človeka ako jeho bytostné presvedčenie, ktorému verí a podľa ktorého žije, nazval vierou intrinsickou. Od tohto druhu viery odlišil vieru extrinsickú, ktorá má síce vonkajšiu podobu viery, ale v pozadí je možné zistiť „nezdravé“ – napr. sociálne, zvykové, alebo zištné motívy. K diagnostikovaniu týchto dvoch druhov viery a ich intenzity zostrojil Allport dotazník (Religious orientation scale), ktorý bol v priebehu 20. st. často používaný a podľa ktorého boli zostavované aj ďalšie obdobné dotazníky (Křivohlavý, 2009).

Ako budeme v tejto práci popisovať neskôr, v dnešnej dobe sa religiozita vo väčšine prípadoch skúma zároveň aj so spiritualitou. Tzn. že výskumníci do svojich výskumných batérií pridávajú aj položky zisťujúce silu náboženského prežívania a chovania. Najčastejšie to bývajú tieto položky:

- Frekvencia účasti náboženských obradov

- Osobná dôležitosť náboženstva
- Religiózna afiliácia
- Frekvencia modlitby
- Seba-posúdená religiozita
- Seba-posúdená angažovanosť v cirkvi
- Čítanie náboženských textov, Biblie (Cotton, McGrady, & Rosenthal, 2010)

Štampach (2006) upozorňuje, že religiozitu ako takú, nie je možné celkovo merať, vždy sa môžeme zaoberať iba jej určitými prejavmi a dimenziami. Najčastejšie sa výskumy zameriavajú na vyššie uvedené dimenzie.

2.2.6 Religiozita v Českej republike

Česká republika je často označovaná za výrazne ateistický štát s nízkou religiozitou (Hejna, 2010). Na základe Sčítania ľudu z roku 2011 (Český štatistický úrad, 2011a) sa ukázalo, že v súčasnej dobe sa hlási k nejakej cirkvi či vierovyznaniu iba 14,0% Čechov. Štúdia tiež zistila, že počet členov tradičných cirkví klesá. Ku katolíckej cirkvi sa v roku 2011 hlásilo 10,4% Čechov, druhou najpočetnejšou cirkvou bola Českobratrská cirkev evanjelická s počtom 0,49% a za ňou nasledovala Cirkev československá husitská, ku ktorej sa prihlásilo 0,37% obyvateľov. Hamplová (2008) tvrdí, že k náboženskej viere sa hlásia prevažne starší ľudia, menej vzdelaní obyvatelia vidieka, alebo mladá inteligencia z miest.

Je dôležité dodať, že až 34,5% občanov pri sčítaní ľudu využilo kategóriu „bez náboženskej viery“. Môžeme sa domnievať, že aj celkový počet obyvateľov, ktorí svoje vyznanie neuviedli (44,7%), môže zahŕňať veriacich, ktorí si iba nepriali túto skutočnosť zdeliť (Český štatistický úrad, 2011a).

V českej populácii sa objavuje nedôvera v inštitucionalizované náboženstvá, klesá počet členov cirkví s tradičnou históriou, ale zároveň vznikajú nové náboženské hnutia, ktoré si získavajú pozornosť jedincov (Hejna, 2010; Štampach, 2006). Stríženec (2007) poukazuje na proces individualizácie náboženstva, kedy jedinec nepociťuje potrebu patriť k náboženskému spoločenstvu, ale osobne a vnútorne svoju vieru prežíva. Slovanmi dnešnej terminológie môžeme modernú spoločnosť označiť za menej religióznu, ale stále v mnohých ohľadoch spirituálnu.

V rámci našej témy sa budeme často pohybovať v kontexte kresťanstva. **Kresťanstvo** je jedným z najvplyvnejších svetových náboženstiev (McGrath, 2006), preto

sa aj v mnohých prípadoch zaoberajúcich sa religiozitou, stretávame práve s religiozitou kresťanskou. **Rímskokatolícka cirkev**, ako súčasť cirkvi kresťanskej, je svojou členskou základňou najpočetnejšia v Českej republike (Český štatistický úrad, 2011a). Bližšie o základných tézach kresťanskej a rímskokatolíckej cirkvi hovoríme v časti Kresťanská spiritualita.

2.3 Psychológia náboženstva a spirituality

V predchádzajúcich kapitolách sme si objasnili významy slov spiritualita a religiozita, v tejto časti sa pozrieme bližšie na ich vzájomný vzťah a na to, čo môže psychológia náboženstva a spirituality svetu ponúknuť. Aby sme sa vyhli prílišnému používaniu pojmov „spiritualita a religiozita“, v niektorých častiach používame pre tieto dva pojmy **symbol S/R**.

2.3.1 Religiozita, spiritualita a spoločnosť

„Človek moderného sveta stratil zmysel pre posvätno.“ S týmto názorom Mircea Eliadea by v dnešnej dobe pravdepodobne súhlasilo mnoho ľudí. Tvrdili by, že existuje celá rada dôkazov, že človek dnešnej doby „zabíja posvätno“. Robí to stratou bezprostredného kontaktu k prírodou, skrývaním smrti, choroby a inej ľudskej biedy za stenami inštitúcií, všeobecnou presýtenosťou podnetmi, nedostatkom ticha a samoty, oslabením predstavivosti v dôsledku inflácie písaného slova, rastom komfortu, možnosťou pôsobiť na svoje telo aj dušu plastickou chirurgiou, anabolikmi a stále pesterším spektrom psychofarmak a ďalších psychotropných látok (Říčan, 2007). Áno, tieto skutočnosti sa v našom svete naozaj objavujú, a to vo veľkej miere. No aj napriek tomu sa náboženské a spirituálne otázky dostávajú do centra pozornosti, čo dokazuje aj popularita nedávno vydaných kníh týkajúcich sa náboženstva a spirituality – Boží blud, či Jedz, modli sa a miluj (Pargament et al., 2013).

Religiozita i spiritualita sú zakotvené v najväčších snoch a dúfaniach mnohých ľudí, v ich najhlbších sklamaníach a frustráciách, v spôsoboch, akým chápu seba a svet a v každodenných zážitkoch od narodenia až po smrť. Ľudia sa náboženskými záležitosťami zaoberajú, čo dokazuje aj fakt, aké náročné je nájsť niekoho, kto by bol pri debatách o spiritualite a religiozite neutrálneho názoru (Pargament et al., 2013). No napriek páľčivosti týchto tém, Bartowski et al. (2008) tvrdí, že stále prevláda nedostatok vzdelania v rámci týchto tém, či už v základnom vzdelávaní, alebo aj v komunikáciách rodiny.

Mnohí ľudia sú aj teraz, v 21. storočí, religiózne a spirituálne neinformovaní a následky tejto neinformovanosti Bartowski nevidí ako triviálne.

Aj v našom socio-kultúrnom okruhu je patrný rozšírený **fenomén spirituálneho hľadania**. Toto hľadanie môže byť vedomé - prejavujúce sa experimentovaním v tradičných i netradičných spirituálnych prúdoch, alebo nevedomé, ktoré môžeme tušiť za snahou zbaviť sa všetkých pút v mene osobnej slobody a za úsilím o silné zážitky (Řičan, 2007).

Mohli by sme povedať, že rôzne formy spirituality v istej, aspoň počiatočnej slobode, vyvstávajú **z novovekej krízy náboženstva**, ako pokus o oživenie toho, čo je mu najvlastnejšie, ako protest proti nemu, či nezávisle na ňom. V tejto súvislosti je podľa Štampacha spiritualita, či už explicitne náboženská, alebo náboženstvu nezávislá, nádejou pre duchovne strádajúce západné ľudstvo súčasnosti (Štampach, 2006).

2.3.2 Úloha psychológie

Psychológia ako veda o duševnom prežívaní a chovaní, skúma predovšetkým duševné javy, akými sú napr. vnemy, predstavy, spomienky, city a myšlienky. Jej základnou metódou je **introspekcia**, čiže pozeranie dovnútra. Vďaka introspekcii je možné pozorovať a skúmať vlastné prežívanie a duševné javy, dokonca aj v súvislosti s ich prejavmi akými sú výkony, výpovede, či fyziologické reakcie. V centre pozornosti psychológie náboženstva a spirituality je **náboženské prežívanie a všetky psychické javy náboženského rázu**. Medzi tieto javy patrí súbor náboženských prežitkov, jednaní a objektov vzniknutých náboženským jednaním a vyznávanie, ak aj iba čisto účelové (Řičan, 2007).

Psychológia môže ponúknuť snahu o pochopenie religiozity a spirituality a následne podporovať zdravie a well-being človeka. S jej výskumným zdôraznením na objektivitu a vedeckú metodiku, môže objasniť mnoho kritických otázok, kde jednou z nich je táto: Sú religiozita a spiritualita silami, ktoré podporujú celistvosť, zdravie a zotavovanie, alebo fragmentáciu, problémy a patológiu (Pargament et al., 2013)?

Aký je teda status dnešnej psychológie náboženstva a spirituality? Podľa Pargamenta et al. (2013) tento obor momentálne najviac vystihujú slová ako **rozmanitosť a diverzita**. Môžeme sledovať obrovskú rôznorodosť konceptov, teórií, metód a nástrojov merania. No a keďže takáto diverzita oboru prináša hrozbu fragmentácie, vyvstáva čoraz väčšia potreba organizácie v tejto rôznorodosti. Preto sa autori Pargament, Exline a Jones (2013) rozhodli

skúsiť vytvoriť **integratívne paradigma**, ktoré by mohlo priniesť koherenciu do tohto zvlášť širokého oboru.

Kazdin (2008) tiež podporuje myšlienku vytvorenia integratívnej teórie, ktorá by spájala prax s výskumom. Za posledných 20 rokov sa psychológia náboženstva a spirituality otvorila mnohým oblastiam ako je vytváranie zmyslu, meditácia, cnosti, attachment, coping, vzťahová spiritualita, a i. Výsledky týchto štúdií hovoria, že religiozita a spiritualita môžu byť potencionálnymi pozitívnymi zdrojmi, alebo aj zdrojmi negatívnymi, stresujúcimi.

2.3.3 Spoločné charakteristiky S/R

Religiozitu a spiritualitu môžeme nájsť v každej dimenzii života človeka – v myšlienkach, pocitoch, zážitkoch, vzťahoch, aktivitách aj fyziologických odpovediach, pretože sú **multidimenzionálnymi konštruktami**. Religiózne a spirituálne chodníky každého človeka nám približujú informáciu o tom, kto daný človek vlastne je (Pargament et al., 2013).

Každé z hlavných náboženských tradícií hovorí o živote ako o ceste a sprostredkúva svojím prívržencom mapy chodníkov, ktorými by sa mali v živote vybrať. Niektorí tieto chodníky nasledujú, iní preferujú vytvorenie svojich vlastných ciest. Jedinci väčšinou nenasledujú ich S/R chodníčky izolovane, ale v rámci náboženských skupín, vekovej skupiny, etnicity, rodiny, komunity a kultúry. Všetky tieto vplyvy tvarujú povahu jedincovej religiozity a spirituality. Nie sú teda iba multidimenzionálnymi konštruktami, ale aj **multilevelovými**, prejavujúcimi sa v intímnych vzťahoch, rodinách, organizáciách, inštitúciách, komunitách a kultúrach (Pargament et al., 2013).

Sú religiozita a spiritualita konštruktami pozitívnymi, či negatívnymi? V spoločnosti sa stretávame s rôznymi názormi: „*Náboženstvo je koreňom všetkého násilia vo svete*“, „*náboženstvo je nositeľ mieru a spravodlivosti*“ (Silberman, Higgins, & Dweck, 2005). Niektorí vnímajú vieru ako prostriedok úteku pred realitou, iní ako podporu v aktívnom prístupe k životu, iným prináša zmysel v ich utrpení. Jediná odpoveď neexistuje, náboženstvo a spiritualita nie sú čierno-bielymi pojmami. Sú **multivalentné** a teda majú kapacitu pre dobro, aj pre zlo (Pargament et al., 2013).

2.3.4 Podobnosti a rozdiely S/R

V akom vzťahu sú vlastne tieto dva pojmy? Prekrývajú sa? Rozlišujú sa? Je jeden z nich nadradený tomu druhému?

V poslednej dobe si ľudia začali religiozitu spájať s predefinovanými presvedčeniami, rituálmi a s inštitucionálnymi základňami, zatiaľ čo spiritualitu ľudia vnímajú ako individualizovanú, s uskutočňovaním pozitívnych hodnôt akými sú spojenie, zmysel, seba-aktualizácia či autenticita. Čoraz narastajúce percento populácie sa definuje ako „*spirituálne, ale nie religiózne*“. Tento postoj je reflektovaný vo vyjadrení: „*Nemusíš byť religiózny, aby si bol spirituálny*“ (Marler, & Hadaway, 2002). Zástanci tohto vyjadrenia tvrdia, že spiritualita zdieľa s náboženstvom presvedčenia týkajúce sa Boha, duše, alebo neba, ale odmietajú administratívnu, často byrokratickú štruktúru jednotlivých náboženských organizácií. Aj preto vzrástla popularita východných náboženstiev, ktoré zdôrazňujú vnútorné subjektívne zážitky pred inštitucionalizovanými presvedčeniami a praktikami (Roof, 2000, in Pargament et al., 2013).

Autori Zinnbauer, Pargament a Scott (1999) uviedli pojmy spiritualita a religiozita do kontrastu spôsobom, ktorý udávame v Tabuľke 2.

Tab. 2 Kontrast pojmov religiozita a spiritualita podľa Zinnbauera, Pargamenta a Scotta (1999)

Religiozita	Spiritualita
Inštitucionalizovaná	Individuálna
Externá a objektívna	Interná a subjektívna
Stará	Nová
Štrukturálna	Funkčná
Fixovaná a zamrznutá	Flexibilná a dynamická
Zlá	Dobrá

Pargament et al. (2013) na toto rozdelenie reagujú a vysvetľujú, že polarizácia týchto pojmov je problematická z dvoch hlavných dôvodov:

1) Náboženstvo ako inštitucionalizované vs. Spiritualita ako individuálna

Ak by sme vnímali náboženstvo ako čisto inštitucionalizované, zatvárali by sme zrak pred tým, ako tieto organizácie dbajú o well-being svojich členov, o ich potreby, o to, aby oni sami boli prenášateľmi dôležitých hodnôt a praktík. Naopak, ak by sme chceli brať spiritualitu ako fenomén čisto individuálny, zabúdali by sme na intímne vzťahy, manželstvá, rodiny, priateľstvá, organizácie, komunity a kultúry, ktoré spiritualitou žijú. Áno, niektorí preferujú praktizovanie vlastnej spirituality v rámci založenej náboženskej tradície a iní hľadajú alternatívne sociálne stretnutia, meditačné skupiny, jógové skupiny a i. Síce odmietajú tradičné náboženské

presvedčenia, ale stále zostávajú sociálnou organizáciou, tzv. „náboženstvo žiadneho náboženstva“ (angl. „*religion of no religion*“). Definovanie religiozity ako čisto inštitucionálnej a spirituality ako čisto individuálnej by teda viedlo iba k ich skreslenému chápaniu.

2) **Spiritualita ako dobrá vs. Náboženstvo ako zlé**

Polarizácia týchto pojmov viedla k druhému významnému problému a to k tendencii vnímať spiritualitu ako dobrú a náboženstvo ako zlé. Podľa výskumu Koeniga, Kinga a Carsona (2012, in Pargament et al., 2013), či už ide o návštevu kostola, vieru v posmrtný život, náboženský záväzok, tradičnú náboženskú vieru a jej praktikovanie, všetky tieto oblasti zdá sa majú v USA pozitívny vplyv na zdravie a celkovú kvalitu života. V tejto súvislosti môžeme uviesť aj fakt, že väčšina svetovej populácie participuje v nejakom organizovanom náboženskom živote. Môžeme teda zhrnúť, že náboženstvo aj spiritualita môžu naberať konštruktívnych aj deštruktívnych foriem.

Aké oblasti spájajú oba pojmy, v čom sú spiritualita a religiozita **podobné**? Nižšie uvádzame päť hlavných bodov, v ktorých sa tieto fenomény stretávajú:

- 1) **Posvätno.** Posvätno leží v jadre oboch, náboženstva aj spirituality. Bez posvätnej substancie by boli tieto pojmy neoddeliteľné od ostatných väčších oblastí psychológie, ako je well-being, komunita, zmysel, nádej, či autenticita. (Hill et al., 2000). Pargament et al. (2013) uvádzajú, že konečným cieľom náboženstva, je spiritualita samotná a ak je náboženstvo zamerané na posvätno, stáva sa od spirituality priam nerozlíšiteľným.
- 2) Oboje sú **dynamické a hľadajúce procesy**, ktoré sa menia a vyvíjajú.
- 3) **Sú multidimenzionálne a multilevelové procesy.** Jedinci, v rámci snahy o dosiahnutie určitých cieľov, sa môžu vybrať mnohými cestami.
- 4) **Sú multivalentné** a môžu byť vyjadrené konštruktívnou, aj deštruktívnou formou.
- 5) Zaujímajú sa o **témy vyššej hodnoty**.

Obom fenoménom sú vlastné aj tieto funkcie:

- 6) Kontrolovanie impulzivity
- 7) Redukcia úzkosti
- 8) Vytváranie zmyslu
- 9) Evolučná adaptácia

V pojmoch nachádzame aj určité **rozdiely**, a to hlavne v rámci ich funkcií:

Religiozita

- snaží sa o facilitovanie spirituality, ale okrem toho má aj psychické, sociálne a fyzické funkcie,
- je viac obmedzená ako spiritualita,
- je zakotvená v ustanovenom, inštituizovanom kontexte, aj keď poslaním týchto inštitúcií je napomáhať svojim členom k spojeniu s posvätnom (Hill et al., 2000).

Spiritualita

- zameriava sa na dosiahnutie jediného cieľa – posvätna a nie je obmedzená na vzťah jedinca k posvätnu tradične chápaného ako Boh, alebo Vyššia moc,
- môže byť zakotvená aj v netradičnom kontexte.

Stríženec (2007) uvádza, že vyvážená schéma psycho-sociálneho fungovania v neskoršej dospelosti (zmes komunitných a individuálnych záujmov) sa nachádza u jedincov, ktorí prvky religiozity a spirituality **kombinujú**. Religiozita v skoršej dospelosti kladne koreluje so spiritualitou v neskoršej dospelosti, čo potvrdzuje aj výskum robený v Nemecku (Reportspektrum, 2003, 5, 315). Tento ukázal, že prestáva platiť tradičná predstava o väčšej zbožnosti v staršom veku. Individuálna religiozita sa v priebehu života stále častejšie mení a vo všeobecnosti s narastajúcim vekom klesá význam spoločnej náboženskej praxe a stúpa hodnota osobnej modlitby a meditácie. Poukazuje to na to, že často sa nestráca religiozita ako taká, ale menia sa jej tradičné prejavy (Stríženec, 2007).

Psychológ **Kenneth Pargament** (1999, in Řičan, 2006), zaoberajúci sa oblasťou spirituality a religiozity už dlhú dobu, navrhol konzistentný psychologický model vzťahu medzi pojmami náboženstva a spirituality. Spiritualitu definoval ako *hľadanie posvätna (search for sacred)*, zatiaľ čo náboženstvo ako *hľadanie niečoho významného spôsobmi, ktoré majú vzťah k posvätnu (search for significance in ways related to the sacred)*. Spiritualita je podľa jeho pojatia „*klúčovou a jedinečnou funkciou náboženstva*“, čiže **prežitkovým jadrom náboženstva**. Náboženstvo považuje za širší pojem, pretože zahŕňa spiritualitu, no patrí k nemu aj množstvo ďalších aktivít, ktoré majú vzťah k posvätnu, ale ktorých nositeľom nemusí primárne na posvätnom vôbec záležať. Môže to byť napríklad účasť na bohoslužbách motivovaná iba práním stretnúť sa so sympatickými ľuďmi, stavba

chrámov, tvorba sakrálneho umenia, alebo úsilie o zbohatnutie a kariéru v kňazskom povolani. (Pargament, & Mahoney 2002, in Řičan, 2006).

2.3.5 Používanie oboch pojmov

Religiozita a spiritualita nie sú od seba úplne nezávislé ani opozitné, a môžu byť spoločne použité aj v „nepolarizujúcom“ kontexte. Práve nedoriešený vzťah medzi nimi viedol k tomu, že sa v súčasnej literatúre obidve slová vyskytujú často ako dvojslovie „náboženstvo a spiritualita“, alebo „spirituálne-náboženský“ a i., a toto dvojslovie sa dostáva aj do názvov diagnostických metód (Řičan, 2007).

Oba pojmy sa v dnešnej literatúre používajú, keď hovoríme o vierach, zážitkoch a vzťahoch, ktoré sú zakotvené buď v netradičných, sekulárnych, alebo inštitucionálnych kontextoch určených k facilitovaniu hľadania posvätna, napr.: religiózne a spirituálne stratégie, psychológia religiozity a spirituality, multidimenzionálne nástroje merania religiozity a spirituality, religiózne a spirituálne uzdravovacie praktiky (Pargament et al., 2013). V literatúre sa často uvádza skratka S/R poukazujúca na oba pojmy, preto aj v tejto práci danú skratku užívame.

Autori Pargament et al. (2013) teda došli k názoru, že integratívne paradigma pre psychológiu náboženstva a spirituality je viac víziou ako realitou. Napriek tomu sa zhodujú, že psychológia, ktorá prehliada religiózne a spirituálne záležitosti je nekompletná. Pýtajú sa, ako by sme mohli poznať zmysel politických konfliktov, ak zlyháme v uznaní S/R dimenzií ukrývajúcimi sa pod napätím vo svete? Ako by mohli byť hlavné koncepty pozitívnej psychológie (odpustenie, vďačnosť, rast, zmena, láska) pochopené bez pozornosti k ich S/R koreňom? Aj prax dokladá (Rose, Wesefeld, & Ansley, 2008), že psychologickí klienti chcú v rámci svojich poradenstiev konzultovať spirituálne a religiózne záležitosti, čo dokazuje, že religiozita a spiritualita zohrávajú v životoch ľudí dôležitú úlohu.

3 RELIGIOZITA, SPIRITUALITA A DETI STARŠIEHO ŠKOLSKÉHO VEKU

V tejto časti diplomovej práce chceme popísať možné pozitívne a negatívne vplyvy religiozity a spirituality na život detí staršieho školského veku a tiež uviesť niektoré nástroje merania, ktoré sa v rámci tejto oblasti v štúdiách vyskytujú. V literatúre bolo niekedy obtiažne dohľadať vplyv S/R na deti vo veku 11-15 rokov, pretože väčšina štúdií popisovala tento vplyv v rámci širšieho obdobia, a to obdobia adolescencie. Preto u štúdií, ktoré skúmali toto širšie vekové obdobie, hovoríme o adolescentoch, alebo o mladých ľuďoch.

Rovnako ako v predchádzajúcej časti, aby sme sa vyhli zbytočnému opakovaniu sa, pre pojmy religiozita a spiritualita používame skratku S/R.

3.1 Adolescencia ako obdobie S/R hľadania

Ako sme už popísali v kapitole č. 1, adolescencia je dynamická fáza životného cyklu, ktorá je síce charakterizovaná pojmami *storm and stress*, ale je aj dôležitým štádiom vývoja, v ktorom nadväzované vzťahy môžu silno prispievať k prosperite jedinca a viesť k jeho pozitívnemu vývoju (Damon, 2004). Taktiež sa v tomto období odohrávajú biologické, psychologické a sociálne zmeny, ktoré prirodzene poháňajú mladých v religiózných a spirituálnych otázkach, ako je prehodnocovanie svetových názorov a hodnôt, hľadanie zmyslu, vyberanie životných ciest, zažívanie skúseností s transcendentnom, či samotné hľadanie posvätna (Pargament et al., 2013).

Štúdia Holdera et al ukázala, že 90% mladých respondentov považuje náboženstvo za dôležitú časť ich života a iba 1% z nich uviedlo, že vôbec v Boha, ani v inú Vyššiu moc, neveria. Tento výsledok je dôkazom, že pre väčšinu mladých sú spirituálne a religiózne záležitosti dôležitou oblasťou ich života. James Fowler (1996 in Sifers, & Warren, 2012) dokonca tvrdí, že deti majú vrodenu predispozíciu k viere, čiže sú pripravené k tomu vyvinúť si nejaký typ viery a to aj v prípade, že nežijú v religióznom prostredí. Deti využívajú spiritualitu k prinášaniu významu svojim zážitkom a skúsenostiam a to hlavne v oblasti smrti a utrpenia (Coles, 1990, in Sifers & Warren, 2012).

Čo môže spiritualita priniesť mladým ľuďom?

Autori Pargament et al. (2013) uvádzajú, že **spiritualita** je viac ako len pocit transcendentna. Je to rastúci pocit identity a vedomia, ktoré môže mladých motivovať

k starostlivosti o seba samých a k prispievaniu k väčšiemu dobru. A ako je možné sa v oblasti spirituality rozvíjať? **Spirituálny vývoj** vyžaduje viac ako jednoduché a pozitívne interakcie medzi jedincom a jeho okolím. Tento vývoj vychádza predovšetkým **z činností**, ktoré podporujú transcendentálnosť, vernosť a produktívne jednanie. Spirituálny vývoj sa týka širšej oblasti vývoja, ktorú zažívajú **všetci mladí ľudia** bez ohľadu na to, či sú, alebo nie sú súčasťou religióznej tradície. Tento vývoj sa uskutočňuje skrze interakcie adolescenta s prostredím, v ktorom žije a tiež zahŕňa vzťah s „niečím, čo je nado mnou“. Toto „niečo“ môže byť ako ideologické, tak sociálne, či nadprirodzené.

Jedným z hlavných vývojových úloh v adolescencii je **formovanie identity**, v ktorej religiozita a spiritualita môže hrať rozhodujúcu úlohu, keďže mladí sa usilujú potvrdiť definíciu svojho Ja a svojho miesta vo svete (Lerner, 2004, in Pargament et al., 2013). V rámci procesu hľadania zmysluplnej identity, hodnôt a rolí, začínajú si mladí klásť existenciálne otázky a hľadať **zmysel svojho života** (Markstrom, 1999).

Zároveň v tomto období prechádza zmenou aj **mozgová aktivita** adolescentov. Aj tieto zmeny prispievajú k hľadaniu psychologickej a spirituálnej identity. V rámci frontálneho a prefrontálneho kortexu vzrastá počet neuronálnych spojení, čo podnecuje kognitívne procesy súvisiace s reflexiou, abstraktným myslením, vytváraním rozhodnutí a rýchlosťou spracovania informácií. S touto zvýšenou kapacitou zaoberať sa abstraktnými ideológiami a transcendentálnymi konceptami, adolescenti sú **schopní vytvoriť zmysluplný vzťah s niečím, čo je nad nimi**, či už je to Boh, systém presvedčení, alebo sociálna skupina (Pargament, et al., 2013).

3.2 Vplyv S/R na život detí staršieho šk. veku

Veľké množstvo literatúry hovorí o religiozite a spiritualite ako o **protektívnych faktoroch**, ktoré chránia jedincov pred nepriaznivými vplyvmi, posilňujú ich odolnosť a dopomáhajú k lepšej kvalite života (Raftopoulos, & Bates, 2011; Li, 2014; Krok, 2015). Pozitívny vplyv religiozity a spirituality v živote adolescentov je značný, a tak uvádzame najhlavnejšie výsledky výskumov zaoberajúcich sa touto tematikou.

3.2.1 Kontext kvality života

Mnohé výskumy uvádzajú, že S/R pozitívne súvisí s **fyziickým a mentálnym zdravím** adolescentov ako aj s ich celkovým pozitívnym vývinom (Haug, 1998a). Religiózne a spirituálne založení mladí sa podľa Wallaceho a Formana (1998) s nižšou

pravdepodobnosťou zapájajú do zdraviu nebezpečných aktivít a s väčšou pravdepodobnosťou k zdraviu podnecujúcich aktivít. Napr. 23-ročná longitudinálna štúdia ukázala, že americkí mladí, ktorí uvádzali vyššie hodnoty religiozity, uvádzali aj zdravšie vzorce stravovania, spania a fyzickej aktivity.

Literatúra ukazuje, že S/R negatívne súvisí s hodnotami **depresivity a beznádeje** (Sinha et al., 2007), a pozitívne so **životnou spokojnosťou** (Zullig et al., 2006), šťastím (Holder, Coleman, & Wallace, 2008) a emocionálnou vyrovnanosťou (Larson, & Larson, 2003). Štúdia Nonnemakera et al. (2003) udáva, že vyššie levely religiozity súvisia s nižšou frekvenciou suicidálnych myšlienok a pokusov. S/R často fungujú aj ako „blokátori“ **rizikového chovania** (užívanie omamných látok, sexuálna aktivita, delikvencia a násilnicke správanie) (Regnerus, & Elder, 2003), antisociálneho správania a znižujú pravdepodobnosť účasti na násilnickej situácii (Pearce, Jones, Schwab-Stone, & Ruchkin, 2003).

S/R môže podľa Cottona, Larkina, Hoopesa, Cromera a Rosenthala (2005), Yonkera, Schnabelraucha a Dehaana (2012) podporovať aj celkovú prosperitu a úspechy, pozitívny vývoj detí, ich zmysel života, well-being, charakter, morálne správanie, akademické úspechy a angažovanie sa v spoločnosti. Damon (2004) a Markstrom-Adams, Hofstra, & Dougher (1994) tvrdia, že S/R adolescentov priamo súvisí s dôležitými oblasťami emocionálnej stability, ako sú pocity zmyslu, túžby a identity.

Krok (2015) tvrdí, že religiozita je silným faktorom v zmysle **pozitívneho spôsobu zvládania zát'aže** u mladých dospelých vo veku 20-40 rokov. Úlohu spirituality v súvislosti s **rezilienciou** (odolnosťou) u 15 a 16-ročných adolescentov skúmali aj Raftopoulos a Bates (2011). Ich **kvalitatívny výskum** sa zo všetkých zahraničných štúdií najviac blízko zameraniu výskumu tejto práce. Výskumnú vzorku tvorilo 15 participantov, 8 chlapcov a 7 dievčat, z ktorých iba jeden vnímal seba ako spirituálneho a jeden, ktorý vnímal seba ako religiózneho. Výskum bol robený polo-štrukturovanými rozhovormi a spôsob analýzy bol skrze zakotvené teórie. Výsledkom ich výskumu bolo zistenie, že spiritualita bola participantami vnímaná ako dôležitý faktor zvládania náročných životných situácií. Až 14 participantov využívalo spiritualitu ako **faktor zvládania zát'aže**.

3.2.2 Ideologický kontext

Aké hodnoty, znalosti a skúsenosti môže religiózne či spirituálne prostredie priniesť mladým ľuďom?

Erikson (1965, in Smith, 2003) tvrdí, že **náboženstvo** je najstaršou inštitúciou, ktorá **podporuje vernosť a poctivosť** a zároveň je dôležitým aspektom socio-historického matrixu, v ktorom sa vytvára identita. Náboženstvo zámerne ponúka presvedčenia, morálne zásady a hodnoty, na ktorých mladý človek môže postaviť svoj osobný systém viery.

Výskum potvrdzuje, že náboženstvo pomáha mladým zvnútorňovať súhrn presvedčení a **morálnych zásad**. V štúdiách zaoberajúcich sa morálnou excelentnosťou, participanti vykazujúci vysoké morálne zásady často odpovedali, že práve náboženstvo je pre nich podkladom pre ich morálne správanie (Hart, & Fegley, 1995).

V rámci náboženských aktivít si mladí môžu vyskúšať a overiť vlastné kompetencie a znalosti. Spirituálne aktivity, akým je aj **služba chudobným**, poskytujú možnosť poznania sily **sebaobetovania, vd'ačnosti a vnútornej hodnoty druhých**. Spiritualita ponúka možnosti k tomu pocítiť spojenie s inými, či nadprirodzenom, čo vyvoláva schopnosť byť **pozornejším a mať väčšiu úctu k sebe, druhým a božstvu** (King, 2008, in Pargament et al., 2013). Takéto vedomie poskytuje odpovede na väčšie aspekty života, ktoré sú podstatné aj pri **prekonávaní adolescentnej krízy identity** (Erikson, 1965, in Pargament et al., 2013).

Oddanosť, zodpovednosť a záväzok môžu tiež hrať podstatnú rolu v motivácii a zotrvaní v altruistickom, či produktívnom životnom štýle. Spoliehanie sa na spiritualitu v časoch životných výziev umožňuje jedincom zvládnuť bolesť bez emocionálnych ťažkostí, a tak lepšie spracovať ťažké životné situácie. Tieto môžu byť vnímané ako **výzvy**, ktoré pomáhajú jedincom rásť v rámci ich spirituálnej sily, alebo ako možnosti k tomu dostať sa bližšie k posvätnu, k Vyššej moc, k Bohu (Verge, 1992, in Sifers, & Warren, 2012).

3.2.3 Sociálny kontext

Náboženským pozitívnym vplyvom je aj charakter a počet vzťahov, ktoré religiózne prostredie mladým ponúka. Mladí majú v tomto prostredí prístup k **medzigeneračným vzťahom**, ktoré sú chápané ako zdroje **sociálnej opory** (Smith, 2003). Je málo iných sociálnych inštitúcií, ktoré ponúkajú možnosť vytvárať dôveryhodné medzigeneračné vzťahy, a tak spájať mladých so zdrojmi nápomocných informácií, prostriedkov a možností (Wagener, Furrow, King, Leffert, & Benson, 2003). Viaceré štúdie potvrdzujú efektivitu vzťahov mladých s dospelými v rámci náboženského kontextu. King a Furrow (2004) toto tvrdenie vedecky podporujú a tvrdia, že nábožensky angažovaní mladí ľudia udávajú

signifikantne vyššie hodnoty zdrojov sociálnej opory, ako menej aktívni jedinci. Komunitní členovia zároveň stelesňujú S/R hodnoty a tým fungujú aj ako **vzory** pre mladých, a pomáhajú im v identifikácii s komunitou (Erikson, 1968, in Pargament, 2013). Sociálna opora religióznej komunity je tiež silným negatívnym prediktorom **depresívnych symptómov** (Miller, Gur, & Phil, 2002; Pearce et al., 2003). Výskumy ukazujú, že sociálny život v kongregáciách pomáha podporovať spirituálny rozvoj, akademický úspech, aj **celkový pozitívny rozvoj** človeka (Schreck, Burek, & Clark-Miller, 2007).

Je však dôležité podotknúť, že náboženské komunity môžu byť zdrojmi sociálnej opory, ale aj **zdrojmi úzkosti** podľa toho, ako dospelí v rámci komunity vnímajú mladých a vzťahujú sa k nim (Pargament et al., 2013).

3.2.4 Transcendentálny kontext

Náboženstvo a spiritualita neposkytujú iba dôležité ideologické zdroje a sociálne vzťahy, ale aj vzácne možnosti k tomu dosiahnuť transcendentálne zážitky. Práve transcendentno, ktoré jedinca spája s niečím „nad“ a prináša hlbšie vedomie o ňom samom a iných, je často zámerne vytvárané v S/R komunitách.

Najčastejším transcendentálnym pocitom je **pocit spojenia** s niečím vyšším, ako je vlastné Self. Tento pocit je dôležitým zdrojom k vývoju identity a copingových stratégií, pretože vytvára vnímanie seba ako dôležitého a jedinečného. Ako povedal v rámci štúdie Kinga, Clardyho a Ramosa (2010, in Pargament et al., 2013) jeden z chlapcov: „To, že viem, že som synom Najvyššieho Boha, vo mne vyvoláva pocit špeciálnosti“.

Spiritualita podporuje transcendentno aj skrze religiózne **rituály**, ktoré vo veriacich často vyvolávajú spirituálne zážitky. Chlapec z Indie to špecifikuje takto: „Pretože ceremónie spájajú ľudí, a potom niekedy cítim spojenie s Bohom, je to špeciálny čas s Bohom“ (King et al., 2010, in Pargament et al., 2013).

Je dôležité dodať, že zážitok transcendentna nie je viazaný iba na náboženské prostredie, ale často sa vyskytuje aj v prostredí **prírody**. Mladí ľudia môžu skrze estetický prírodný zážitok vnímať silu nekonečnosti a toho, že sú súčasťou stvorenia. Katolícky chlapec z Indie popisuje svoj zážitok takto: „Iba tým, že som v tomto svete, na mieste, kde sú pláže a stromy, cítim na týchto miestach prítomnosť Boha“ (King et al., 2010, in Pargament et al. 2013).

Potenciál pre transcendentno je pravdepodobne najdôležitejším aspektom spirituality. Mnoho programov a organizácií pre mladých poskytujú ideológiu a bohaté sociálne prostredie, ale nie je mnoho takých, ktoré by zámerne podporovali zážitky

transcendentna. Práve takéto vzťahy a inštitúcie, ktoré poskytujú jasnú ideológiu, pozitívne a prosociálne modely správania a transcendentálne zážitky, podporujú a rozvíjajú S/R aspekty života mladých (Pargament et al., 2013).

No treba dodať, že spirituálny vývoj nemusí byť nutne rozvíjaný iba v rámci S/R prostredia, ale aj v rámci prostredia sekulárneho. Toto prostredie môže spirituálny vývoj povzbudzovať skrze tvarovanie vnútorných vlastností mladých, hľadanie a podporovanie ich vedomia či životného zmyslu a pomoci pri **identifikácii ich rolí v rámci rodín, komunit i sveta** (Pargament et al., 2013).

3.2.5 Kontext možného negatívneho vplyvu

V predchádzajúcej kapitole sme uviedli, že S/R sú multivalentné fenomény, tzn. že majú potenciál k dobru aj k zlu. Okrem pozitívnych dôsledkov, ktoré sme si vypísali vyššie, môžu byť religiozita a spiritualita zdrojmi i určitého trápenia a námahy.

Mnoho mladých vníma náboženstvo ako zdroj povzbudenie, zatiaľ čo niektorí vnímajú náboženský život ako potenciálny **zdroj napätia**. Podľa štúdie Johnsona a Hayesa (2003), tí stredoškolskí študenti, ktorí uvádzali určitý distress týkajúci sa religióznych a spirituálnych záležitostí, vyjadrovali vyšší nepokoj aj pri ťažších vzťahových situáciách, zmätok v oblasti hodnôt a presvedčení, častejšie sexuálne napadnutia a častejšie pocity nostalgie a suicidálne myšlienky. Dew et al. (2010) zistili, že negatívne religiózne copingové stratégie a negatívna podpora z náboženskej komunity súvisia s vyššou **depresivitou**. Pargament (1998, in Pargament et al., 2013) sledoval tieto neefektívne náboženské stratégie zvládania záťaže a zistil, že jedinci religiózne apatickí, vnímajúci Boha ako trestajúceho, alebo hnevajúceho sa na nich, alebo tí, ktorí mali konflikt s cirkevnými dogmami, vykazovali slabšie mentálne zdravie a problémy s riešením negatívnych životných situácií. Tieto charakteristiky pravdepodobne odrážajú ich vnútorné napätie medzi nimi samými a náboženským svetom, čo prispieva k neefektívnemu riešeniu náročných situácií. Tieto skúsenosti s S/R maladaptívnymi stratégiami zvládania záťaže môžu vyústiť v **pocity viny, izolácie a v poškodenie fyzického aj mentálneho zdravia**.

Súhlasíme s názorom Pargamenta et al. (2013), že k lepšiemu pochopeniu vývojových prekursorov a komplexných procesov religiózneho a spirituálneho vývoja adolescentov je potrebný dlhodobý a kvalitný výskum.

3.3 Meranie S/R u adolescentov v kvantitatívnych výskumoch

Táto časť diplomovej práce zahŕňa krátky prehľad najpoužívanejších dotazníkov a položiek, ktoré v kvantitatívnych výskumoch merajú religiozitu a spiritualitu u adolescentov. Aj skrze položky, ktoré tieto dotazníky skúmajú, sa môžeme priblížiť k jadrú týchto dvoch pojmov a k ich hlbšiemu pochopeniu. Do nášho prehľadu sme zaradili štyri zahraničné štúdie, ktoré sú dátumovo najčerstvejšími meta-analýzami a prehľadmi tejto oblasti.

Jedným z hlavných mechanizmov, akým je posudzovaná religiozita a spiritualita adolescentov vo svete, je participácia na religióznych praktikách, obradoch, či bohoslužbách. Nie je jasné, koľko percent svetovej mládeže sa angažuje v rôznych náboženstvách, či iných druhoch spirituality, no podľa celosvetovej štúdie Lippmana & Keitha, 2006 – in APA, je toto číslo dosť vysoké.

V roku 2012 bola publikovaná meta-analýza autorov Yonkera, Schnabelrauch a DeHaama - The relationship between spirituality and religiosity on psychological outcomes in adolescents and emerging adults: A meta-analytic review. Vo svojej štúdiu analyzovali 40 rôznych nástrojov merajúcich religiozitu a spiritualitu adolescentov v 75-tich rôznych krajinách sveta. Položky vyskytujúce sa v týchto dotazníkoch kódovali do piatich hlavných oblastí, ktoré popisujeme nižšie:

- 1) **S/R účasť na bohoslužbách** – meranie frekvencie návštevy kostola, alebo náboženských bohoslužieb.
- 2) **S/R správanie** – odkazuje na iné aktivity spojené s vierou (modlitba, účasť na náboženských aktivitách – stretávanie spoločenstva, čítanie Biblie, sledovanie náboženských programov v TV, počúvanie náboženských kanálov v rádiu).
- 3) **Dôležitosť presvedčení** – zameriava sa na to, akú dôležitosť prikladá jedinec svojej viere a ako ju aplikuje do svojho každodenného života (identifikácia s náb. skupinou a doktrínami, stupeň záväzku, pocit spojenia s Bohom, dôležitosť presvedčenia/ viery, spirituálny well-being, vnútorná (intrinsická) náb. motivácia, náboženstvo ako poskytovateľ útočiska, útechy a stratégií zvládania záťaže).
- 4) **S/R hľadanie** – týka sa toho, ako veľmi je jedinec aktívne angažovaný v objavovaní náboženských obsahov, nakoľko hľadá odpovede na religiózne otázky (hľadanie životného zmyslu, hľadanie posvätna, uskutočňovanie transcendentálnej reality a pýtanie sa na celkové príčiny a prapôvod ľudstva).

- 5) **Kombinované položky** – sú kombináciou dvoch, alebo troch vyššie spomenutých oblastí (účasť, správanie, dôležitosť a hľadanie). Najčastejšími kombináciami sú oblasti účasti, správania a dôležitosti.

Ďalšou nosnou štúdiou je pre nás štúdia autorov Cottona, McGradyho a Rosenthalovej z roku 2010 - Measurement of Religiosity/Spirituality in Adolescent Health Outcomes Research: Trends and Recommendations. Autori urobili prehľad 100 článkov publikovaných od roku 1999 do 2009, no iba 15 z nich sa zaoberalo religiozitou a spiritualitou u adolescentov. Skrze ich analýzu vypísali zoznam piatich najčastejšie používaných metód k meraniu S/R u adolescentov:

1. BMMRS (Brief Multidimensional Measure of Religiousness/Spirituality)
2. SWBS (Spiritual Well-Being Scale)
3. Religious Orientation Scale
4. RCOPE (Religious Coping Questionnaire)
5. Systems of Belief Inventory

Okrem frekvencie používania S/R dotazníkov, skúmali aj najčastejšie používané položky k meraniu religiozity a spirituality:

1. Frekvencia účasti na náboženskej bohoslužbe (n = 43)
2. Osobná dôležitosť náboženstva (n = 38)
3. Náboženská príslušnosť (n = 17)
4. Frekvencia modlenia sa (n = 12)

Ďalšími skúmanými položkami boli:

- Frekvencia diskusií o spiritualite/ náboženstve
- Frekvencia hľadania spirituálnej pohody
- Čas strávený na religiózných aktivitách
- Frekvencia prosenia Boha o pomoc
- Frekvencia prosenia iného človeka o modlitbu
- Frekvencia študovania Biblie
- Frekvencia stretnutí s duchovnými vodcami
- Frekvencia hľadania pomoci od náboženskej inštitúcie
- Frekvencia ďakovania Bohu za životné udalosti

- Religiozita vrstovníkov
- Osobné pripútanie k cirkvi

Treťou štúdiou, z ktorej sme vychádzali bola štúdia *Aspects of spirituality in adolescents* (Büssing, Mancini, Gidley, & Heusser) z roku 2010. V tejto štúdii používali **ASP Questionnaire**, ktorý hodnotí štyri hlavné okruhy spirituality a každý z okruhov sa delí na oblasť aktivity, emócií, kognícií, alebo zámerov:

1. Religiózna orientácia: Modlitba/ Dôvera v Boha

Aktivita:

- Modlitba za mňa
- Modlitba za druhých
- Vykonávanie určitých rituálov
- Čítanie nábožných alebo spirituálnych kníh

Emócie:

- Dôvera v a obracanie sa k Bohu
- Pocit vedenia a zastrešenia (ochrany)
- Necítim sa byť sám, aj keď nikto nie je so mnou

Kognície:

- Mať v živote spirituálnu orientáciu

2. Hľadanie pochopenia (vhl'adu)/ múdrosť

Aktivita:

- Túžba po vhl'ade a pravde
- Hľadanie hlbšieho vhl'adu v štruktúre života
- Túžba po širšom povedomí
- Túžba po kráse a dobru

Zámery:

- Rozvíjanie múdrosti
- Život je hľadanie odpovedí
- Túžiť po úprimnosti/ šírke ducha

3. Vedomé interakcie

Aktivita:

- Vedomá interakcia s druhými
- Vedomá interakcia s prostredím

- Vedomá interakcia so sebou samým

Zámery:

- Súcit
- Štedrosť

4. Transcendentné presvedčenie

Kognície:

- Presvedčenie o znovuzrodení človeka (alebo jeho duše)
- Presvedčenie o existencii vyšších mocí a bytostí
- Duša pochádza z vyššej dimenzie
- Presvedčenie, že človek je spirituálna bytosť

A poslednou dôležitou štúdiou, bola pre nás štúdia Reliability and Validity of the Brief Multidimensional Measure of Religiousness/Spirituality Among Adolescents autorov Harrisa et al., z roku 2007. Keďže **dotazník BMMRS** vyšiel v predchádzajúcej štúdii ako najčastejšie používaný nástroj k meraniu religiozity a spirituality u adolescentov, rozhodli sme sa uviesť aj jeho položky:

- **Viera v Boha, ktorý sa o mňa stará**
- **Odpustenie** (odpustenie sebe, druhým, viera, že Boh mi odpustí)
- **Súkromné náboženské „praktiky“**
- **Religiózný/ spirituálny coping** (Boh ma trestá, otázka či Boh existuje, otázka či ma Boh opustil, vyjadrenie hnevu na Boha)
- **Religiózna podpora** (očakávaná podpora, emocionálna podpora od druhých, emocionálna podpora ponúknutá druhým, negatívna interakcia)
- **Religiózna /spirituálna história** (život-meniaci zážitok, signifikantná strata/ zisk z viery)
- **Závazok** (pokúšanie sa o prežívanie viery vo všetkých dimenziách života, hodiny v týždni venované cirkvi/ religióznym praktikám)
- **Organizovaná religiozita** (účasť na náboženských bohoslužbách, frekvencia ďalších aktivít spojených s uctievaním)
- **Zmysel**

II VÝSKUMNÁ ČASŤ

4 VÝSKUMNÝ PROBLÉM, CIEĽ PRÁCE A VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Nasledujúca kapitola má za cieľ zoznámiť s výskumným problémom, cieľmi diplomovej práce a uviesť výskumné otázky.

4.1 Výskumný problém

Podľa teórie Erika Eriksona je obdobie staršieho školského veku obdobím konfliktu identity a zmätenia rolí, kedy jedinec hľadá samého seba a svoje miesto vo svete (Erikson, 2002, in Kantorová, 2016). V rámci tohto procesu hľadania nezaostáva ani stránka duchovná. Mladí začínajú uvažovať o zmysle života a smrti, o pôvode ľudstva i sveta a kriticky nahliadajú na otázky viery, Boha a duchovna. Samozrejme sa tu prejavujú individuálne rozdiely u detí pochádzajúcich z rodín veriacich a neveriacich.

O tému spirituality adolescentov dnes rastie záujem, čo dokazuje veľké množstvo dostupných výskumov a štúdií. Tieto poukazujú na mnohé pozitíva, ktoré spiritualita a viera mladým ľuďom prináša. Výskumy hovoria, že S/R chráni jedincov pred nepriaznivými vplyvmi, posilňuje ich odolnosť, fyzické a mentálne zdravie a celkovo dopomáhajú k lepšej kvalite ich života (viz Smith, 2003; Damon, 2004; Markstrom-Adams, et al., 1994; Haug, 1998a).

Napriek existujúcemu veľkému počtu kvantitatívnych výskumov týkajúcich sa S/R u adolescentov, konkrétne obdobie staršieho školského veku v tomto smere nie je moc prebádané. Aj preto sme sa rozhodli nazrieť a pokúsiť sa objasniť vnímanie a vplyv duchovna na život participantov použitím kvalitatívneho prístupu. Výskumným problémom tejto diplomovej práce je teda spirituálna a religiózna oblasť detí staršieho školského veku.

Myslíme si, že je dôležité hlbšie porozumieť S/R oblasti detí staršieho školského veku, aby ľudia, ktorí s touto vekovou skupinou pracujú a snažia sa o jej plnohodnotný rozvoj, mohli konštruktívne budovať aj ich duchovnú stránku.

4.2 Výskumný cieľ

Diplomová práca si kladie za cieľ hlbšie pochopiť a popísať spiritualitu a religiozitu detí staršieho školského veku a preskúmať oblasť možného vplyvu týchto prvkov na ich život. Cieľom je priniesť o spiritualite a religiozite detí staršieho školského veku čo najviac informácií a zároveň porovnať spirituálne presvedčenie a jeho vplyv na život veriacich a neveriacich detí v tomto veku.

4.3 Výskumné otázky

1. Ako deti staršieho školského veku popisujú svoju náboženskú vieru či presvedčenie?
2. Ako deti staršieho školského veku vnímajú vieru iných?
3. Ako deti staršieho školského veku vnímajú vplyv viery na zdravie človeka?
4. Aké predstavy majú deti staršieho školského veku o živote po smrti?
5. Aké predstavy majú deti staršieho školského veku o Bohu?
6. Akým spôsobom vplýva viera či presvedčenie detí staršieho školského veku na ich život?

5 POPIS ZVOLENÉHO METODOLOGICKÉHO RÁMCA

Táto kapitola sa zaoberá metódami, ktoré boli použité k získavaniu dát a k ich následnému kvalitatívnemu spracovaniu a zahŕňa aj etickú stránku výskumu.

Pre tento výskum sme vybrali kvalitatívny prístup, ktorý dovoľuje rešpektovať individuálne odlišnosti účastníkov a necháva priestor k tomu, aby sa tieto odlišnosti prejavili. Takýto typ výskumu umožňuje individuálny prístup ku každému participantovi výskumu, k lepšiemu pochopeniu jeho situácie, či hlbšie porozumenie jeho odpovedí. Kvalitatívny prístup necháva výskumníkovi možnosť aktívne sledovať svoj cieľ a prispôbovať rozhovor svojim potrebám. Je dôležité podotknúť, že v priebehu výskumu realizovaného týmto prístupom často nachádzame ďalšie informácie, ktoré môžu zásadne meniť a upravovať pôvodné predpoklady (Miovský, 2006). Keďže cieľom tejto práce je popísať religiozitu a spiritualitu u detí staršieho školského veku, kvalitný popis, ako jeden z najdôležitejších pilierov kvalitatívneho výskumu, nám umožní získané dáta interpretovať. Výsledky kvalitatívneho skúmania nie je možné zovšeobecňovať, pretože tento prístup je zameraný holisticky, s cieľom porozumieť skúmanému fenoménu v prirodzených podmienkach a v jeho celkovom kontexte. Lepšie tak postihuje dynamiku medzi zatiaľ nedostatočne preštudovanými javmi (Miovský, 2006).

5.1 Metodológia získavania dát

Metódou pre zber dát bolo pološtrukturované interview, čo je rozhovor so základnou štruktúrou, ktorý umožňuje na témy, ktoré počas rozhovoru vyvstanú, pružne a flexibilne reagovať, rozvíjať ich a dopĺňať ďalšími otázkami, ktoré prispievajú k lepšej zmysluplnosti a zrozumiteľnosti (Hendl, 2005). Pološtrukturovaný rozhovor umožňuje podľa Ferjenčíka (2000) voľný spôsob a formu odpovedí, umožňuje prejavit' subjektívne pohľady a názory, otvoriť nové témy, ktoré pôvodne neboli do rozhovoru zahrnuté a skontrolovať, či participant správne rozumie položeným otázkam.

Rozhovory boli nahrávané so súhlasom participantov a ich zákonných zástupcov na diktafón v celej svojej dĺžke. Rozhovor prebiehal vždy v prostredí podľa požiadavkov a prání participantov, najčastejšie u nich doma. Participantí a ich rodičia boli najskôr zoznámení s cieľom širšieho výskumu na UP, bol im ponechaný čas na otázky, aby zámeru výskumu plne porozumeli, nasledoval súhlas s nahrávaním rozhovoru a samotný rozhovor. Otázky boli v rozhovore pokladané väčšinou v českom jazyku, no niekedy sa stalo, že autorka tejto práce nevedomky prešla do jej rodného, slovenského jazyka. Tento fakt sa

nezdal byť v žiadnom rozhovore prekážajúci. Po skončení rozhovoru prebiehala voľná diskusia na súvisiace, alebo príbuzné témy, ktoré zaujímali participanta, alebo výskumníka. Posledným krokom bolo vyplnenie demografických, rodinných a náboženských údajov.

Tvorba scenára otázok vyzerala nasledovne. V prvej časti si autorka tejto práce urobila rešerši literatúry, ktorá sa týkala religiozity a spirituality detí staršieho školského veku, kde primárnymi prameňmi boli články, analýzy a meta-analýzy z tejto oblasti. S týmto krokom súviselo vypísanie hlavných oblastí, ktoré z vykonanej rešerši vyvstali. Po tomto procese prebehla diskusia s českými odborníkmi na túto oblasť (Prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc., Th.Lic Jaroslav Franc, Th.D., Prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peter Tavel, Ph.D.), ktorej nasledovala fokusná skupina detí staršieho školského veku s cieľom zmapovať, či nami vytvoreným otázkam rozumejú. Tento proces sme zvolili preto, aby sme zaistili kvalitnú dynamiku rozhovoru, nepodsúvanie možných odpovedí, princíp „lievika“ a striedanie náročných a jednoduchších otázok.

Rozhovor by sme mohli rozdeliť do 8 častí:

1. **Asociácie so spirituálnymi pojmami** - táto časť slúžila k uvoľneniu atmosféry, k naladeniu sa na danú tému, vzájomné naladenie sa výskumníka a participanta, zmapovanie participantovho slovníku.
2. **Naratívna časť** – voľná rozprava na tému ich spirituálneho, či religiózneho presvedčenia.
3. **Pohľad na iné viery.**
4. **Predstavy** – o živote po smrti, o Bohu, o veriacich a neveriacich.
5. **Životné hodnoty.**
6. **Rozhovory o spiritualite**
7. **Prežívanie sviatkov.**
8. **Možnosť doplnenia** – niečoho, čo si myslia, že by malo ohľadom tejto témy zaznieť.

Celkové znenie scenára sa nachádza na konci práce ako Príloha 4. Tieto dopredu pripravené otázky neboli záväzné a niektorí participanti niektoré z nich vyčerpávajúcim spôsobom nezodpovedali, všetci ale zodpovedali aspoň na väčšinu z nich. Interview bolo náročné na pozornosť a abstraktné uvažovanie participantov, preto sme sa v niektorých prípadoch nepýtali opakovane, ak sa stalo, že participant uchoпил tému z iného uhľa, alebo sa o ňom už dostatočne rozhovoril pri inej otázke.

5.2 Metodológia spracovania a analýzy získaných dát

Pri spracovaní získaných dát bola vykonaná transkripcia zvukového záznamu vybraných dvanástich rozhovorov. Tieto boli prepísané do dokumentu Microsoft Word.

Vzhľadom k výskumnému zámeru sme si do analýzy vybrali tie oblasti, v ktorých sa nám javilo, že sa spirituálna, či religiózna zložka prejavuje. Boli to tieto oblasti:

- spirituálne, alebo religiózne presvedčenie,
- zdieľanie názorov na iné viery,
- predstavy o živote po smrti a o Bohu,
- tematika zmyslu života,
- tematika životných hodnôt,
- tematika stratégií zvládania záťaže,
- tematika miesta kontroly,
- komunikácia na túto tému,
- prosby a vzdávanie vďaky.

Za účelom zachovania anonymity participantov, bol každému z nich pridelený kód. Ten bol používaný pri následnej práci s dátami. K analýze dát sme používali skúšobnú, 30-dňovú verziu programu nVivo10. K vyhodnoteniu dát bola použitá tematická analýza, metóda vytvárania trsov a metóda prostého výčtu.

Tematickú analýzu sme si v tejto diplomovej práci zvolili ako spôsob analýzy, pretože umožňuje jednoducho a zároveň detailne popisovať realitu, čím bola vhodným nástrojom k bližšiemu preskúmaniu oblasti nášho záujmu – spirituality a religiozity detí staršieho školského veku (Braun, & Clarke, 2006).

Tematická analýza je síce slabo ohraničená a zriedkavo uznávaná, no aj napriek tomu často používaná kvalitatívna analytická metóda v psychologickkej oblasti. Je metódou k identifikovaniu, analyzovaniu a referovaniu vzorcov (tém) v rámci získaných dát, ktoré detailne a bohato organizuje, popisuje a interpretuje. Je metódou, ktorá pracuje tak, aby odrážala a zároveň objasňovala realitu, a tak môže vytvárať analýzu plnú vhľadu, ktorá zodpovie konkrétne výskumné otázky. Tematická analýza nevyžaduje detailné teoretické a technologické znalosti tak, ako to napr. vyžaduje zakotvená teória, ale je viac prístupnou formou analýzy, obzvlášť pre tých, ktorí s kvalitatívnym výskumom začínajú (Braun, & Clarke, 2006).

Metóda vytvárania trsov bola použitá na základe tematických prekryvov, kedy boli k daným témam vyhľadávané výroky, ktoré sa k nim vzťahovali. Z nich boli následne vytvorené základné kategórie a subkategórie (Miovský, 2006).

Metódou prostého výčtu sme sledovali frekvenciu a intenzitu výskytu danej kategórie, vďaka čomu sme získali kvantitatívne ukazovatele, ktoré u niektorých tém podporujú význam nájdeného vzťahu (Miovský, 2006).

Jednotlivé odpovede boli podľa obsahu kódované, zovšeobecňované a zoskupované do tematických kategórií. Keďže participanti odpovedali na otvorené otázky, na jednu otázku od jedného človeka sa často vyskytovalo viac odpovedí a aj jediná veta odpovede môže sýtiť viac tematických kategórií. Potom boli k výsledkom priradené početnosti a následne boli tieto výsledky interpretované.

5.3 Etické problémy a spôsoby ich riešenia

Participanti boli zoznámení s účelom výskumu a s tým, k čomu bude výskum použitý. Bola im zaručená anonymita a anonymné nakladanie s dátami. Po nahraní bol rozhovorom pridelený kód a ďalej sa s jednotlivými rozhovormi manipulovalo skrze dané kódy. Pred zahájením rozhovorov, každý participant vyjadril ústny súhlas s nahrávaním celého rozhovoru. Participanti vstupovali do výskumu dobrovoľne a neboli nútení odpovedať na otázky, na ktoré nechceli. Z výskumu mohli kedykoľvek ešte v priebehu rozhovoru odstúpiť. Za účasť vo výskume nebola prisľúbená žiadna finančná, ani iná odmena. Participanti majú kedykoľvek možnosť nás kontaktovať ohľadom výsledkov výskumu.

Náboženská neutralita je tiež veľmi dôležitým etickým prvkom tohto výskumu. Ona samotná je zakotvená v etickom kódexe Európskej federácie psychologických asociácií (EFPA) v dvoch základných princípoch. Psychológ je povinný dodržiavať:

- Princíp rešpektu: Uvedomovať si rozdiely, plynúce z rozdielneho náboženského presvedčenia, a vyhnúť sa náboženskej diskriminácii.
- Princíp integrity: Nezneužívať profesionálny vzťah k dosahovaniu náboženských a ideologických cieľov (Pechová, 2011).

Psychológ by mal rešpektovať náboženskú autonómiu klienta či účastníka výskumu a byť si vedomí svojho vlastného náboženského presvedčenia. Môže v súlade s profesionálnou etikou vyjadriť svoj osobný názor a odborné stanovisko, ale nesmie

zneužívať svoje odborné znalosti k akémukoľvek druhu manipulácie, alebo misie (Pechová, 2011).

Náboženské témy majú subjektívny význam a môže byť pre bádateľa ťažké nenechať sa ovplyvniť vlastným presvedčením, nech je akékoľvek. Je preto nutné, aby výskumník priebežne reflektoval, čo do bádania vkladá zo svojho vlastného špecifického pohľadu na svet (Pechová, 2011). Autorka tejto práce preto uvádza svoje religiózne presvedčenie ako kresťanské – katolícke, ale napriek tomu sa podľa svojho najlepšieho vedomia pokúša o nezaujatý postoj a empatickú neutralitu.

6 VÝSKUMNÝ SÚBOR

Táto kapitola sa venuje výskumnému súboru, spôsobu, akým bol vybraný a jeho základným charakteristikám.

6.1 Charakteristika výskumného súboru

Výskumný súbor pre túto diplomovú prácu tvorí 12 participantov, ktorí boli vybraní metódou snehovej gule v kombinácii s cieľným výberom (Miovský, 2006).

Títo dvanásť participantov boli vybraný podľa určitých kritérií (popisovaných nižšie) z celkového počtu 30 participantov, ktorí sa zapojili do širšieho výskumu na Univerzite Palackého, ktorý momentálne ešte nie je ukončený.

Zber dát prebiehal v období jún – august 2015, kedy boli robené a nahrávané rozhovory s participantami, v prostredí ich domovov. Rozhovory trvali od 30 do 60 minút, vždy záležalo na výrečnosti participanta, na jeho skúsenostiach a ochote zdieľať osobné informácie a názory.

Základný súbor tvorili zdravé deti staršieho školského veku v Českej republike.

Hlavnými kritériami k výberu bol vek participantov (11-16 rokov) a súhlas participantov a ich zákonných zástupcov s rozhovorom a jeho nahrávaním. Cieľom výberu bolo zaistiť zastúpenie čo najpestrejšieho súboru v rámci vierovyznania a zastúpenia krajov a čo najvyváženejšieho súboru v rámci pohlavia a veku. Primárny dôraz bol však kladený na hlbšie pochopenie spirituálnej oblasti detí staršieho školského veku.

Z celkového počtu 30 participantov sme do výskumného súboru tejto diplomovej práce vybrali 12 participantov a to podľa nižšie vypísaných kritérií. V prípadoch, kde o jedno miesto „súperili“ dvaja, alebo traja participantov, o ich účasti vo výskume rozhodol náhodný výber v podobe losu.

1. Vek 12-15 rokov - po znovu vypočutí všetkých rozhovorov sme zistili, že aj jeden rok v tomto vývojovom štádiu dokáže urobiť veľa, preto sme z možného vzorku odstránili všetkých 11 a 16 ročných. Zostalo nám 23 participantov.
2. Vierovyznanie – v tejto práci sme sa rozhodli porovnávať dve skupiny obyvateľstva a to participantov s katolíckou vierou a neveriacich participantov. Zostalo nám 18 participantov.
3. Rozvrstvenie veriacich a neveriacich 1:2 v každej vekovej kategórii – pomerom veriacich a neveriacich sme sa chceli priblížiť k reálnemu pomeru v českej populácii.

4. Vyváženie pohlavia.
5. Rozvrstvenie krajov.

Nakoniec nám zostali v každej vekovej kategórii (12, 13, 14 a 15 rokov) traja participanti: dvaja neveriaci a jeden veriaci. V jednej vekovej kategórii nebolo možné dodržať rozdelenie pohlavia, kvôli chýbajúcemu mužskému zastúpeniu neveriaceho participanta (14-roční neveriaci). Nakoniec prevažujú participanti z Olomouckého a Moravsko-sliezkeho kraja, hlavne kvôli tomu, že kontakty, ktoré sme získali, boli najčastejšie blízko mesta Olomouc.

Z 12 participantov bolo 7 dievčat (tj. 58,33%) s priemerným vekom 13,71 a 5 chlapcov (41,66%) s priemerným vekom 13,2. Vekové rozmedzie bolo od 12 do 15 rokov, celkový priemerný vek bol 13,5 roka (SD = 1,12). Všetci participanti navštevovali základnú školu, alebo gymnázium a boli českej národnosti. Čo sa týka počtu osôb v domácnosti, u neveriacich participantov je priemer 3,62 osôb v domácnosti, zatiaľ čo u veriacich participantov je priemer 7 osôb. Tieto dve skupiny sa líšia aj rozvodovosťou rodičov, kde 50% neveriacich participantov pochádza z rozvedenej rodiny, zatiaľ čo všetci veriaci participanti z rodiny úplnej.

Nasleduje tabuľka (viz Tab. 3), ktorá zobrazuje charakteristiky pohlavia, veku, vyznania, počtu osôb v domácnosti, možný rozvod rodičov, kraj a veľkosť mesta, odkiaľ daný participant pochádza.

Tab. 3 Rozloženie participantov podľa pohlavia, veku, vyznania a sociodemografických charakteristík

Účastník	Pohlavie	Vek	Vyznanie	Počet osôb v domácnosti	Rozvod rodičov	Kraj	Veľkosť mesta (počet obyvateľov, zaokrúhlene, z 1.1.2014)
A	Žena	12	Bez vyznania	4	áno	Královo-hradecký	8 800
B	Muž	12	Bez vyznania	5	nie	Olomoucký	1 500
C	Muž	13	Bez vyznania	4	nie	Olomoucký	1 500
D	Žena	13	Bez vyznania	2	áno	Moravsko-sliezky	296 000
E	Žena	14	Bez vyznania	4	nie	Královo-hradecký	8 800
F	Žena	14	Bez vyznania	2	áno	Olomoucký	99 000
G	Muž	15	Bez vyznania	4	nie	Olomoucký	99 000
H	Žena	15	Bez vyznania	4	áno	Stredočeský	1 286 000
I	Muž	12	Katolík	7	nie	Moravsko-sliezky	57 900
J	Žena	13	Katolík	7	nie	Moravsko-sliezky	57 900
K	Muž	14	Katolík	8	nie	Zlínsky	75 000
L	Žena	15	Katolík	6	nie	Moravsko-sliezky	25 000

7 VÝSLEDKY

Táto kapitola sa zaoberá výsledkami výskumu. Venuje sa jednotlivým oblastiam výskumu a to ako u neveriacich (nereligióznych), tak u veriacich (religiózných) participantov. Na konci každej časti uvádzame tabuľku hlavných oblastí, ktoré sa v odpovediach vyskytli. Pri každej oblasti sa nachádza v zátvorke aj počet participantov, ktorí danú odpoveď uviedli.

7.1 Neveriaci participantí

Osobná náboženská viera/ presvedčenie

Jedným z hlavných cieľov výskumu bolo zistiť, ako deti staršieho školského veku popisujú svoju vlastnú vieru, svoje vlastné presvedčenie. Naši neveriaci participantí síce v dotazníku uviedli, že sú neveriaci, no aj tak nás zaujímala ich odpoveď na otázku: „Ty máš nějakú víru? Myslíš si, že tady existuje ještě něco jiného, okrem toho, co vidíme?“

Všetkých osem nereligióznych participantov na otázku, či majú nejakú vieru, uviedlo, že **vieru nemajú**. Povedali, že neveria v nijaké určité náboženstvo, v nijaké božstvo. Polovica participantov však uviedla v rámci tejto otázky odpoveď týkajúcej sa **viery v seba**. Mali na mysli, že sa spoliehajú sami na seba a niekedy aj na ostatných, ale hlavne veria, že sú schopní niečo dokázať. V odpovediach sa vyskytovali aj asociácie s vierou v dobrý koniec, vierou, že oni sami svojím chovaním môžu niečo zmeniť.

Part. D: „...třeba věřím, že někdy něco dokážu.“

Už pri tejto otázke sa začala prejavovať **neistota** týkajúca sa ich duchovnej oblasti. Dvaja participantí odpovedali, že nevedia, či veria v Boha, aj keď sa v dotazníku vyjadrili, že veriaci nie sú. Táto váhavosť sa objavila aj v ďalšom skúmaní ich presvedčenia, ktoré bolo preplnené slovami: nevim, možná, asi.

Part. D: „Nevim, to je takové, buď, já nevim, já vůbec nevim, co si mám myslet o tom.“

Pri hlbšej snahe o pochopenie ich vnímania života môžeme pozorovať **diskrepanciu** v ich presvedčeniach. Na otázku, či si myslia, že tu existuje ešte niečo iné, okrem toho čo vidíme, všetci ôsmi participantí okrem jedného vyslovili **možnosť existencie niečoho** takého, čo sa v podstate vylučuje s ich prvotnými odpoveďami a to, že nijakú vieru nemajú.

Part. G: „No tak v Boha nevěřím, ale určitě něco takovýho existuje.“

Part. H: „...tak jako nějaký síly tady budou určitě, co nevidíme, ale prostě nějak se tím nezaobývám.“

Part. E: „Možná. Ale jako, že bych nějak byla přesvědčená, že jo, tak to ne.“

Part. C: „...ti lidé říkají, že, že ten Bůh je tady, že ho vidíjou, tak možná bych tomu aji věřil, že něco vidíjou.“

Part. D: „Ale třeba když to maj třeba jakože už někdy odzkoušené, tak třeba si myslím, že trocha jakože pravdy na tom je, ale jinak nijak moc asi ne.“

Tento ich pohľad, o možnosti existencie niečoho nehmatateľného, následne traja participantí doplnili o **vieru v existenciu duchov, či astrálneho sveta**. Participantka F mala konkrétnu predstavu, a to takú, že predtým, ako sa niekto prevtelí, je tu niekde medzi nami, ale my ho nevidíme. Participantka E dokonca hovorila o tom, že duchovia našich mŕtvych blízkych nám v tomto svete pomáhajú, aj keď nevie vysvetliť akým spôsobom:

„...třeba si myslím, že ne že by pomáhal jako ten Bůh, když už, ale že třeba ty, jako jestli tady jsou, třeba ty duchové, těch blízkých.“

V rozhovoroch s nereligióznymi participantami sa dvakrát (D, E) objavilo presvedčenie o existencii **ľudskej duše**. Títo účastníci veria, že človek pozostáva nielen z tela, ale aj z duše, z ktorej vychádza určitá energia. Telo a duch sú pritom vzájomne prepojené oblasti už od nášho narodenia.

Existenciu duchovnej dimenzie svojím spôsobom pripustila aj Participantka E svojou **vierou v „malej osud“**, v niečo, čo máme tak trochu predpísané, niečo, k čomu je náš duch ťahaný. Pripúšťa, že tento osud môžeme zmeniť, ale museli by sme sa veľmi snažiť. Aj pri tejto výpovedi si môžeme všimnúť diskrepanciu s ich prvotnou negáciou ich vlastnej viery.

V rámci zmapovania možného vnímania duchovnej dimenzie sme sa participantov pýtali aj na oblasť **existencie energií a síl**. Jeden participant uviedol, že na dané veci neverí, jeden povedal, že ľudia si tieto veci nahovárajú, dvaja participantí nevedeli, čo si o danej oblasti myslieť a až polovica nereligiózných participantov uznala, že výskyt síl a energií je v tomto svete možný.

Part. A: „...je to jakoby v jejich hlavě, oni si tak jako (mm) pře-jak to mám říct, oni si tak jako sami sobě podsouvají, že prostě to cítí a že to vědí.“

Part. C: „Tak je strašně moc příkladů, že, jako že to fakt funguje, z různých těch cvičení a tak, takže tomu bych aji věřil, to- k tomu bych se nakláněl docela dost.“

Part. H: „...jako můžou mít stromy nějakou prostě duši nebo energii...“

Tieto sily by mohli podľa nich pochádzať z vesmíru, z ľudí, z ducha človeka, alebo z prírody. Predstavujú si to tak, že človek ide niekam do prírody, tam si zacvičí, to ho nabije pozitívnou energiou, ktorú potom môže nejak využiť. Spomenuté sily však nemusia byť vždy iba pozitívneho rázu, môžu mať na človeka aj vplyv negatívny, a to napríklad na emočné prežívanie človeka. Môžu zlepšiť náladu, rozradostniť človeka, alebo náladu aj zhoršiť.

Part. E: „...můžou bejt jako nějaký třeba dobrý a nějaký zl- špatný a že můžou třeba (ee), že potom třeba člověk bude mít třeba jako horší náladu. Bude takovej mrzutej nebo bude právě naopak mít lepší náladu a bude veselej.“

Ďalšou zmienanou oblasťou v rámci témy osobnej viery, bolo poukázanie na **dôležitosť výchovy a prostredia** pri utváraní presvedčení.

Part. D: „...kdybych k tomu byla vedená od mala, tak jako bych asi by mi to nepřišlo divné, ale že k tomu nejsem vedená, tak mi to přijde jako divné takové.“

Dvaja nereligiózni účastníci (C, E) v rozhovore spomenuli, aké by museli byť podmienky, za ktorých by boli schopní uveriť, že nejaká Vyššia moc existuje. Tvrdili, že by sa muselo stať skutočne niečo, čo by si nevedeli vysvetliť, ale zároveň by bolo dokázateľné, že daná vec sa mohla stať jedine pričinením niečoho nadľudského. Museli by sa presvedčiť na vlastné oči a vtedy by pravdepodobne začali veriť.

Účastníci spomenuli aj vplyvy, ktoré hrali úlohu pri vytváraní ich presvedčenia. Boli to **knihy a internet**.

Part. D: „...když sem začala číst takové nadpozemské knížky. (...) Jakože o nadpozemských bytost- nadpřirozené. Tak možná to mě k tomu dovedlo,..."

Part. F: „Myslím si, že existuje astrální svět. (...)Věci nevidíme, ale oni tady jsou. Aj to jsem právě viděla na internetu...“

A posledným prvkom, ktorý sa objavil pri téme osobnej viery, či presvedčenia nereligióznych účastníkov je vyjadrenie o dôležitosti toho, mať vo viere „**zadné dvierka**“, čiže nikdy neveriť ničomu na 100%, ale vždy mať v zálohe niečo, čo by v prípade núdze mohlo pomôcť.

Part. C: „...určitě nikdy ničemu nevěřit na 100 procent, jakože tak, že třeba na to spolím úplně, vždycky tam mít něco náhradního, co, co by mi když tak pomohlo...“

Tab. 4 Oblasť osobnej náboženskej viery či presvedčenia u neveriacich participantov

Osobná náboženská viera, presvedčenie	
Vieru nemám (8)	Existencia duchov (3)
Možnosť existencie neviditeľna (7)	Existencia duše (2)
Verím v seba (4)	Viera v osud (1)
Možnosť existencie síl a energií (4)	

Pohľad na vieru iných

Vo výskume nás okrem osobnej viery, zaujímal pohľad participantov aj na vieru iných ľudí. Čo si nereligiozni participantí myslia o tom, že niekto verí v odpustenie hriechov, v silu ktorá im pomáha, v Boha, ktorý je stále prítomný?

Mienka, že vierovyznanie je **záležitosťou každého človeka**, že človek si môže veriť v čo chce, sa objavila v rozhovoroch trikrát. Rozličné vierovyznania participantom neprekážajú, vyslovili ohľaduplnosť k rôznym typom viery. Participantka A k tomu dodala, že jej je jedno, v čo ľudia veria, ale nepraje si, **aby svojou vierou obťažovali druhých**.

„...je to jejich spôsob života, je to jejich vec, at' si jakoby dělaj, co chtěj, ale at' jakoby se k tomu-at' s tím neotravujou tak jako ostatní lidi...“

Participant C hovoril o dôležitosti existencie viery, ale poukázal aj na konflikty medzi jednotlivými náboženstvami, ktoré častokrát vyústia do vojny. Toto sa mu nepáči a vyjadril **nutnosť náboženského rešpektu**.

„No, tak myslím, že víra by měla být, ale je na tom, jak si ti lidi, jak si ti lidi tu víru jakože představujú, jak si ji udělali, a určitě by kvůli víře neměly být války, víra vznikla z toho důvodu, že vlastně mělo být všechno v pohodě, takže když sou dvě rozdílný, tak by se měly respektovat navzájem.“

Pre Participantku D je viera **niečo divné**, je to pre ňu určité **obmedzovanie**. Priznala ale, že si vie predstaviť, že ak by bola **vychovávaná vo viere**, bolo by to pre ňu niečo normálne.

Jedna účastníčka zmienila názor, že veriaci ľudia si svoju vieru iba **nahovárajú**, že si to predstavujú tak intenzívne, že nakoniec danému fenoménu skutočne uveria. Participantka A k tomu dodáva, že si myslí, že ľudí, ktorí tvrdia, že videli ducha, **oklamali**

ich vlastné zmysly a že v skutočnosti sa nič nadprirodzeného nestalo, a tak na duchov neverí.

„...nevěřím tomu, prostě buď to, kdyby se třeba něco pohnulo, tak buď to spadlo samo, nebo prostě, já nevím, třeba vítr, jo, nebo něco takovýho, ale že třeba někdo viděl ducha ve vokně, tak buď se mu prostě zamžilo, nebo-nebo nevím, ale taky sem viděla, že třeba fotografie byly, tak někdo tomu věří, někdo ne, já jako neříkám, že to tak asi není, ale nevěřím tomu.“

V jednom z rozhovorov participantka popisovala taký zážitok, ktorý si sama **nedokáže vysvetliť** a nevie, čo si má o tom myslieť. Bola to skúsenosť jej mamy. Išlo o známu, ktorá podľa nej dokáže telepaticky komunikovať a naša participantka vyjadruje **rozpoltenosť** v tom, či môže tomu veriť, alebo nie.

Part. E: „...jedna známá chodí, já teď nevím, jak se to jmenuje, ale něco s nějakou, s nějakýma duchama, nějakou vírou nebo něco takovýho a že tam jakoby (ee) mn- jakoby k- mluvěj spolu nebo předávají si jakože myšlenky a jako přitom spolu nemluvěj, že jenom naproti sobě sedí, což mi připadá strašně zvláštní a vůbec nevím, jak je to možný. To vůbec jako netuším, to mi připadá takový jakoby nadpřirozený nebo jak bych to řekla. To si nedokážu vysvětlit, jak se děje.“

S touto témou súvisí aj pohľad nereligióznych participantov na **možnosť existencie niečoho**, čo oni nevidia. Dvaja participant sa zmienili, že pokiaľ majú veriaci svoju vieru overenú a už im nejakým spôsobom skutočne pomohla, mohlo by na nej byť trochu pravdy. Tu vidíme už spomínanú diskrepanciu v názoroch, ale aj **dôležitosť empirie** pri vytváraní svojich presvedčení.

Part. C: „...ti lidé říkají, že, že ten Bůh je tady, že ho vidijou, tak možná bych tomu aji věřil, že něco vidijou.“

Part. D: „Ale třeba když to maj třeba jakože už někdy odzkoušené, tak třeba si myslím, že trocha jakože pravdy na tom je, ale jinak nijak moc asi ne.“

Posledným faktorom, ktorý sa v oblasti názorov na vieru iných objavil, bola dôležitosť **prostredia**, v ktorom sa človek nachádza. Participantka E to uviedla na príklade svojich starých rodičov, kde jedny starí rodičia bývajú na dedine a druhý dedko býva s nimi v meste. Myslí si, že to môže mať vplyv na to, že starí rodičia bývajúci na dedine sú veriaci.

„...to bude spíš tím, že vlastně děda si tady s náma bydlí, jako ve městě a že babička s dědou bydlej na vesnici a v trochu jinejch podmínkách, tak si myslím, že to bude spíš tím.“

Tab. 5 Oblasť pohľadu na vieru iných u neveriacich participantov

Pohľad na vieru iných	
Záležitosť každého človeka (3)	Nutnosť náb. rešpektu (1)
Dôležitosť empirického overenia (2)	Nech nás neobmedzujú (1)
Sebaklam (2)	Obmedzovanie (1)
Uznanie možnosti existencie nejakého neviditeľna (2)	Nepochopiteľné (1)
Vplyv prostredia a výchovy (2)	

Viera a zdravie

Ďalšou oblasťou, ktorú sme sa snažili vo výskume zmapovať, bolo vnímanie možného vzťahu viery a zdravia. Myslia si deti staršieho školského veku, že by viera mohla vplývať nejakým spôsobom na zdravie človeka? Ak áno, akým?

V rámci odpovedí na tieto otázky sa iba jedna participantka (F) explicitne vyjadrila, že si nemyslí, že by viera mohla vplývať na zdravie človeka.

Traja participanti sa vyjadrili, že viera môže vplývať na človeka aj **negatívne**. Bolo by to podľa nich v prípadoch, ak by išlo o nejaké extrémne typy viery a ich rituálov, ak by to človek so svojou vierou preháňal s venoval jej všetok svoj voľný čas, ak by veril v nejaké démonické sily, dával to najavo a ostatní by ho kvôli tomu odmietali. Negatívnym vplyvom by bola aj situácia, kedy by bol veriaci kvôli svojej viere vylučovaný zo spoločnosti, alebo naopak, ak by bol neveriaci vylučovaný kvôli tomu, že neverí.

Part. A: „...pokud se tomu-tý víře někdo věnuje všechn svůj volnej čas, tak potom třeba už na tom nemusí bejt psychicky úplně dobře...“

Part. H: „...třeba nějaký prostě kmeny kanibalský...“

Part. E: „Když třeba někdo věří v Satana, tak a přehání to a potom i to dává na sobě najevo, tak ostatní třeba někteří ho můžou začít vodmítat... (...) ...ty nevěříš, ty seš divnej, a když to bude ostatním říkat, takže ostatní ho za to nebudou moct mít třeba rádi...“

Väčšina participantov (7) uviedla, že **viera môže vplývať na zdravie** človeka, avšak, pod týmto vplyvom nemyslia vplyv duchovný. Žiadny z nich sa nevyjadril, že by nejaká Vyššia moc mohla zasiahnuť v otázke zdravia človeka a pomôcť, čo je hlavným rozdielom medzi nimi a religióznymi participantami v tejto oblasti.

Participantka D povedala, že viera môže pomôcť skrze to, aký **typ správania** od človeka nepriamo vyžaduje. Podľa jej názoru veriaci človek nefajčí a nechodí do stánkov rýchleho občerstvenia, čo má v konečnom dôsledku pozitívny účinok na jeho zdravie. Participant C k tomu dodáva, že veriaci nie sú takí nároční, tým pádom sa neprejedajú a ich telo funguje niekedy kvôli tomu lepšie:

„...väčšinou ti veriaci treba nekouří nebo nepohybují se ti u toho, který kouří, takže maj- takže mají, nedostanou potom třeba rakovinu nebo něco. A jakože možná (ee) třeba i se stravují lépe, možná třeba jako že třeba nechodí hodně do těch fast foodu a takhle.“

Ďalší dvaja participanti zmieňovali pozitívny vplyv viery skrze samotnú **silu viery**, **že určitá záležitosť dobre dopadne**. Spomínali ľudí bojujúcich s rôznymi chorobami, u ktorých je nádej a celkové psychické rozpoloženie veľmi dôležité.

Part. G: „...řeba lidi, kteří bojují s rakovinou, tak tam je ta psychika hodně jako důležitá, než jenom ta chemoterapie a takhle a že i ta psychika tam prý hodně pomáhá...“

Part. D: „...Někdy, když si něco hodně myslíme, tak se to pak stane. Tak jako kdyby si hodně hodně, hodně myslel, že se uzdraví, třeba by měl nějakou jenom třeba chřipku nebo takhle, tak jako že by se rychle uzdravil...“

Viera by mohla podľa Participantky A pomôcť človeku vtedy, keď sa cíti byť na dne. V takýchto chvíľach môže ponúknuť nový náhľad na život, na veci, ktoré by ten človek mohol robiť lepšie a takýmto spôsobom ho môže **„vrátiť do toho života“**.

V rozhovoroch sa objavili názory (3), že viera, či jej konkrétne praktiky, pomáha týmto ľuďom **emočne**. Skrze modlitbu či jógu sa môžu ľahko uklidniť, rozveseliť a cítiť sa celkovo lepšie.

Part. C: „...třeba mu to dělá radost, takže vlastně ho to uklidňuje, rozveseluje a všechno...“

Part. E: „...když se k němu modlí, tak si myslí třeba, že mu pomůže a má jako víc optimismu, že to dobře dopadne.“

Vplyv viery na emočné prežívanie človeka Participantka H videla aj vo vzdávaní vďaky Bohu za jedlo. Nemyslí si totiž, že by Boh tento rituál nejako vnímal, skôr si myslí, že ľudia, ktorí to robia, sa potom cítia lepšie. Ona potrebu vzdávania vďaky za jedlo necíti a keď sa tohto rituálu účastní, necíti príjemne, aj keď to vníma ako niečo pekné.

„...spíš oni se pak cítí líp, než jako že by to nějak mělo prostě nějakéj Bůh jako vnímal... (...) Většinou se mi prostě chce smát u toho. Ale tak jako je to hezký, ale prostě moc, prostě se nějak jako no ne nesouhlasím, prostě že nemám potřebu to prostě dělat.“

Tab. 6 Oblasť viery a zdravia u neveriacich participantov

Viera a zdravie	
Môže vplývať na zdravie (7)	Podporuje „zdravé“ správanie (2)
Môže mať negatívny vplyv (3)	Môže „vrátiť do života“ (1)
Viera v dobrý koniec (3)	Viera nemá vplyv (1)
Emočný vplyv (3)	

Predstavy: Život po smrti

Ďalšou veľkou oblasťou, ktorú sme sa snažili vo výskume preskúmať, boli predstavy detí staršieho školského veku o tom, čo sa bude diať po smrti, ako by to mohlo potom vyzeráť.

Nereligiózni participanti mali predstavy rôzne. Až päť z nich v rámci tejto témy hovorilo o **duši** a čo by sa s ňou mohlo po smrti diať. Polovica účastníkov sa zmienila o tom, že duša by mohla ísť po smrti do neba, dvaja participanti hovorili o reinkarnácii a dvaja tvrdili, že po smrti nebude nič.

Aj v tejto sfére nás zaujímalo, aké prvky sa podieľajú na utváraní predstáv detí staršieho školského veku. Až päť participantov sa v rozhovore zmienilo o nejakom type **informačného zdroja**, ktorý ich v tomto smere ovplyvnil. Bol to internet (Part. F: možnosť reinkarnácie), filmy (Part. A, E: tematika duchov), knihy (Part. D: nadpozemské bytosti), ale aj veda (Part. C: vlnenie častíc – možnosť byť na dvoch miestach naraz).

Participantka A popisovala svoje vnímanie smrti ako **vytvorenie priestoru pre nový život** na zemi:

„...prostě se narodí, prožije život a umře, prostě dá vlastně možnost novému životu.“

Ďalej popisovala svoju predstavu, ako človek naposledy vydýchne a jeho **duša** sa rozplynie ako vzduch. Pri hlbšom skúmaní jej názoru prišla s obrazom **neba**, ako ríše mŕtvych duší, ktoré tam vedú normálny život, dávajú pozor sa svojich príbuzných a ďalšie generácie a tiež sledujú, čo sa deje s telom, v ktorom predtým boli. Nebo je pre ňu miesto niekde nad mrakmi, kam idú všetky duše a sú tam navždycky. Duša, ktorá spravila vo svojom živote niečo zlé, sa podľa nej ospravedlní, alebo to vyrieši nejak inak. Zlo, ktoré človek počas svojho života urobil, spáchal podľa nej ten človek, a nie jeho duša. Tá bola v tom zlom človekovi a po jeho smrti už má kľud:

„...myslim si, že by tam asi zůstaly navždycky, protože přece jenom pořád budou dávat pozor na ty další a další generace, že jo. (...) Člověk si to odpykal, duše, ta už prostě má klid, že jo, ten člověk už je prostě po smrti, tak ta duše má klid, už není v tom zlým člověkově, už je prostě sama.“

Ako sme už spomenuli, predstava **neba** bola najfrekvencovanejšou predstavou našich participantov. Objavovali sa predstavy neba ako „lázní“, ako miesta „tam nahoře“, „nad mrakama“, ako miesto, „kde jsou ty, co umřeli“, miesto, „kam jdou všechny duše“ a miesto, „kde jsou duše navždycky“.

Pri ich predstavách neba nás zaujímalo, či majú spolu s nebom vytvorenú aj predstavu pekla. Toto sa nepotvrdilo, pretože všetci traja opýtaní účastníci odpovedali, že **na existenciu pekla neveria**.

Participant A a E vo svojich odpovediach približovali svoju predstavu **duchov**. Títo nemôžu podľa nich do nášho sveta vôbec zasahovať, ale môžu sa na nás pozeráť, aj keď my ich nevidíme.

V rozhovoroch sa vyskytlo presvedčenie (E, A), že čo sa bude diať po smrti záleží aj na tom, ako sa človek vo svojom živote choval. Podľa toho, aké bolo jeho **správanie** sa dostane aj na iné miesto. Participant E dopĺňal, že pokiaľ mal človek dobré vzťahy so svojimi blízkymi, môže s nimi zostať aj po smrti, no ak nie, pôjde niekam preč. Z tohto názoru môžeme vycítiť **strach z odlúčenia** sa od svojich blízkych a následnú vieru, že ak ich správanie bude dobré, odmenou im bude možnosť zostať s blízkymi aj po smrti:

„...můžou být třeba někde, jako pořád těm blízkým, anebo úplně někam pryč, nevím.“

V odpovediach sa dvakrát (G, H) vyskytla možnosť **reinkarnácie** sa do ľudí, či zvierat. Participant G uviedol, že by mohol byť úplne iným človekom a žiť niekde inde. Aj v rámci týchto odpovedí môžeme vidieť **neistotu a diskrepanciu** presvedčení:

Part. G: „Tak na posmrtný život taky moc nevěřím, ale jestli se třeba dá nějak převtělit do nějakýho jinýho, jiné bytosti, to možná určitě jde nějak, hodně lidí v to věří, ale já moc ne teda, ale určitě to nějak existuje.“

Po smrti nebude nič. Bude to stav ako počas bezsennej noci. Dvaja participant (C, H) prišli s názorom, že po smrti nebude nič, a ani my o sebe nebudeme vedieť. Títo participant uviedli, že na posmrtný život neveria.

Part. C: „Že já o sobě nebudu vědět. (...) Jak když spím a nic se mi nezdá, tak bych to řekl.“

V rámci tejto témy nás tiež zaujímalo, či sa dané predstavy našim participantom v priebehu času menili, alebo si vždy predstavovali to, čo aj v tejto dobe. Traja z nich (B, C, G) si predstavovali to isté čo teraz, jeden (D) veril, že by mohol ísť do pekla a jeden participant povedal, že o daných veciach nepremýšľal. Participant C spomenul, že keď bol menší, vadilo mu, keď sa niekto rozprával o týchto témach, pretože sa potom bál.

„Tak sem se toho jaksi bál, jakože sem nevěděl. (...)Tak každej se bojí, že jo, toho, že umře, ale co už.“

Troch participantov sme sa opýtali, kedy začali o tejto téme premýšľať. Odpovede boli rôzne: 7, 10 a 11 rokov. Tu si môžeme všimnúť variabilitu veku, v ktorom sa deti začínajú týmito predstavami intenzívnejšie zaoberať.

Tab. 7 Oblasť predstáv života po smrti u neveriacich participantov

Predstavy: Život po smrti	
Existencia duše (5)	Záleží na správaní (2)
Nebo (4)	Po smrti nebude nič (2)
Peklo neexistuje (3)	Vytvorenie priestoru pre nový život (1)
Reinkarnácia (2)	Vplyvy (internet, knihy, filmy, veda) (5)
Duchovia (2)	

Predstavy: Boh

Ako si predstavuješ Boha? Toto bola ďalšia otázka, skrze ktorú sme chceli hlbšie pochopiť predstavy participantov o duchovnej dimenzii. Piaty participant hneď na začiatku svojej odpovedi uviedli, že **v Boha neveria**, a preto **nevedia, ako si ho majú predstaviť**. No iba jeden z nich (Part. F) svoju predstavu naozaj nemal, resp. ďalej svoje fantázie nerozvíjal. Participant A priniesol názor, že existuje **mnoho predstáv**, každý národ má svoju vlastnú, a tak ani on nevie, ako by si mal Boha predstavovať:

„...jelikož v něj nevěřim, tak nevim, co si jako mám myslet, jesi ten Bůh má vypadat nějak jako Zeus, nebo jesi má vypadat jako Ježíš, nebo jak vlastně. Každěj národ má-nebo země má jinou představu v Boha...“

Ostatní začali svoju predstavu rozvíjať po viac hypotetickej otázke: „A keby Boh bol, tak ako by mohol vyzerat?“

Najčastejšie zmieňovaná (5x) bola **predstava personifikovaného Boha** do postavy človeka. Predstavovali si ho ako fúzatého muža s dlhými vlasmi, ktorý je v bielom rúchu a

má nad hlavou svätožiara (D, B). Participant G ho prirovnal k religióznej postave Ježiša Krista. Aj skrze túto predstavu si môžeme všimnúť religiózny vplyv na predstavy nereligióznych participantov.

„Tak Bůh, něco jako Ježíš...“

Participant sa vyjadrovali aj k otázke, **čo by mohol Boh robiť**. Zmienili jeho schopnosť zasahovať do ľudských myslí a vkladať im tam svoj názor (Part. A), mohol by mať nejaké **nadprirodzené schopnosti**, ktoré normálni ľudia nemajú a mohol by pomáhať iným (Part. D).

Part. A: „Tak asi by to byl nějakej normální muž, jako člověk, žádná stvůra nebo něco, co zase jakoby není úplně vidět, nebo co by se dalo úplně ztotožňovat s Bohem, takže spíš nějakej člověk, ne třeba mrak, jenom člověk a byl by prostě, měl by dar vlastně zasahovat do těch lidskejch životů a takhle.“

Podľa Účastníčky D by Boh pozeral z neba a komunikoval s dušami, no do sveta by pravdepodobne nezasahoval:

„Nevim, to nevim. Možná asi ne, i když, nevim. Podle mě ne.“

Participantka C prišla s myšlienkou dvoch predstáv Boha: Boh ako človek, alebo ako **zhluk energie**, ktorá všetko udržuje. Touto energiou by mohla byť **príroda**, ktorá nás podľa nej chráni a dáva nám jedlo, alebo by to mohol byť aj celý **vesmír**. Ona sama sa viac prikláňa k alternatíve prírody, pretože v rámci nej funguje všetko závisle na sebe:

„Oni ti věřící říkají, že je to vlastně, vypadá to jak my, že jo, jako člověk, ale je taky možný třeba, že, že je to nějaký shluk energie, která vlastně všechno udržuje, jako kdyby...“

Aj ďalší dvaja participant (H, E) zmienili predstavu existencie **nehmotného Boha**, ktorý by podľa nich bol niekde hore - v nebi, alebo vo vesmíre. Podľa Participanta E, by to bol nejaký priehľadný **prízrak**, ktorý by mal iba obrysy a mohol by trestať zlých ľudí a pomáhať tam, kde je bieda.

Part. H: „...jestli nějaký existuje, tak prostě nemá moc žádnou podobu, že to je prostě nějaká síla, ale prostě ne-ne žádnéj vousatej pán na obláčku.“ (ktorý by mohol) „...nějak ovlivňovat, život lidí a všeho prostě.“

Čo sa týka **vplyvov** na predstavy participantov, aj v tejto oblasti sa vyskytla zmienka o **filme**, ktorý Účastníkovi G predstavu o Bohu konkrétne dopĺňa. Je to film **Anděl Páně**:

„...ak určité nějaký člověk to bude, určité v nějakých filmech různě, to se tak míchá dohromady že, že to tak vypadá, když jsem se třeba díval na pohádku Anděl Páně, tak tam hraje ten Bartoška Boha, tak mně to vždycky vyjde, že je to on prostě.“

Tab. 8 Oblasť predstáv Boha u neveriacich participantov

Predstavy: Boh	
Neverím v neho (5)	Neviem (1)
Personifikovaný Boh (5)	Existuje mnoho predstáv (1)
Nadprirodzené schopnosti (3)	Niečo ako Ježiš (1)
Nehmotný (energia, príroda, sila, vesmír, prízrak) (3)	Vplyv – film: Anděl Páně (1)

Prosby a vzdávanie vďaky

Poslednou oblasťou, ktorá nám mala pomôcť zmapovať možný vplyv religiozity a spirituality na život detí staršieho školského veku bola oblasť vďaky. Zaujímalo nás, či participanti vo chvíľach problémov prosia nejakú Vyššiu moc o pomoc, a či vo chvíľach úspechu tejto moci, alebo niečomu Vyššiemu, ďakujú.

Polovica nereligiózných participantov uviedla, že slová: „**Díky Bohu**“ **vôbec nehovoria**. Traja participanti povedali, že tieto slová síce používajú, ale sú pre nich iba slovami, iba zaužívanými **frázami**.

Part. A: „...tak prostě to je zažitá fráze, šmarjápáno, nebo panebože, nebo díkybohu, nebo ježíšmarjá, že jo a takhle, takže to říká úplně každé, i když není věřící.“

Čo sa týka prosenia, traja participanti sa zmienili, že slová „**Prosím Bože, pomôž mi**“ **nepoužívajú** a štyria povedali, že tieto slová hovoria, ale iba ako **pozvudenie pre nich**, alebo iba preto, **že sa to tak hovorí**.

Jedine Participantka E uviedla možnosť nejakej **transcendentálnej pomoci**. Verí, že to nie je Boh, kto nám pomáha, ale sú to **duchovia našich mŕtvych príbuzných**:

„...jestli tady jsou, třeba ty duchové, těch blízkých. Tak si myslím, že spíš jakoby ty by nám pomáhali, než ten Bůh.“

Neveriaci participanti sa pri problémoch, alebo úspechoch na Vyššiu moc neobracajú.

Tab. 9 Oblasť prosieb a vzdávania vďaky u neveriacich participantov

Prosby a vzdávanie vďaky	
„Díky Bohu“ nehovorím (4)	„Prosím Bože, pomôž mi“ používam, ale iba ako frázu/ povzbudenie pre seba (4)
„Díky Bohu“ hovorím, ale iba ako frázu (3)	Mohli by nám pomáhať duchovia našich mŕtvych príbuzných (1)
„Prosím Bože, pomôž mi“ nehovorím (3)	

Zmysel života

V rámci nášho výskumu nás zaujímalo, ako deti staršieho školského veku vnímajú zmysel života. Premýšľali už niekedy nad touto existenciálnou otázkou? Aké sú ich predstavy? Vedia, aký je ich zmysel života? Aké prvky sa objavia v týchto odpovediach? V rozhovoroch popísali participantí viacero pre nich dôležitých oblastí.

Dvaja účastníci (B, H) **nevedeli odpovedať** na otázku všeobecnému zmyslu života, ani na otázku ich osobného zmyslu života. Participant H uviedol, že každý človek má iný zmysel života a on si myslí, že na ten svoj časom príde. Pre dvoch participantov (D, G) je zmyslom života **založiť si rodinu**:

Part. G: „...samozrejme nějaký potomky mít, to je taky smysl života a vlastně ten největší...“

V odpovediach sa vyskytla aj dôležitosť dosiahnuť svojich vlastných cieľov (D) a zmysluplného života, v ktorom by mal človek **robiť veci, ktoré ho bavia a ktoré ho posúvajú** ďalej:

Part. G: „...tak že nedělám něco, co mi třeba nepomůže, co mně nebaví, dělám jenom věci které mně baví, které mně nějak posouvají dál v tém živote.“

Participantka E videla zmysel života v tom navzájom si **odpúšťať**, byť k sebe **milí, nesediť doma**, ale **užívať si** života, mať zo života **radosť** a **pomáhať** tým, ktorí na tom nie sú dobre:

„Určitě to podle mě smysl má, že aby sme jako něco, aby sme na sebe byli jako hodný, aby sme třeba pomáhali těm vostatním, který na tom nejsou tak dobře. A aby sme z toho života měli radost. Aby sme třeba pořád jenom naseděli doma, aby sme si taky něco užili, když je příležitost a tak, asi tak. A aby sme jako na sebe nebyli zlí, a když třeba se něco stane, jako nějaká malá věc, když někdo třeba trošičku ublíží, tak aby sme mu taky

dokázali odpustit a nežili jsme s tím, že on je zlej a s ním už se nebudu nikdy bavit, když je to jenom nějaká drobnost.“

Účastník C si myslí, že dobrým zmyslom života by bolo **všetko objaviť**. Dodáva, že zmyslom celého ľudstva by malo byť **udržiavať planétu v rovnováhe**, zbytočne **neničiť prírodu** a vzájomne si **pomáhať**:

„...vlastně se ta planeta udržovala v rovnováze, tím pádem aby se ti lidé rozmnožili, ale v, jakože v dobrém měřítku, né někde že by se přemnožili a tak, a aby vlastně si i sami sobě pomáhali a aby se jako druh, jakože druh drželi pospolu a jakože pomáhali s-s, s všemu, jakože přírodě a tak, aby si to zbytečně neničili.“

Participantka A sa tiež pozerá na zmysel života globálne a tvrdí, že zmyslom života je **rozmnožovať sa**, a tak zabezpečiť, aby ľudstvo na tejto zemi nezaniklo:

„Tak smyslem života lidí je vlastně vytvářet pořád nový generace, aby prostě to lidstvo nezaniklo, takže vlastně asi tím hlavním smyslem života všeho na zemi je tak nějak prostě rozmnožovat se, prostě tvořit nový a nový generace vlastně toho druhu, no, prostě snažit se nevymřít.“

Pri otázke na ich **osobný zmysel života** sa traja z participantov (D, E, G) zmienili o **dôležitosti kariéry** v ich živote. Boli to odpovede typu: „*uplatniť sa*“, „*vzdělání*“, „*stát se doktorkou*“, „*dostat se na dobrou školu*“.

Samozrejme, aj v otázke na ich osobný zmysel života sa vyskytovali ciele (D, F) týkajúce sa založenia si **rodiny** a celkovej rodinnej spokojnosti:

Part. F: „...aby se moje rodina cítila fajn...“

V odpovediach sa vyskytli túžby ako **byť spokojný**, mať **dobré vzťahy** s ostatnými či viesť **normálny život**:

Part. E: „...aby jako jsme vycházeli spolu všichni nějak dobře...“

Part. A: „...mít se dobře, normálně žít jako každé normální člověk...“

Part. F: „...abych se cítila fajn já.“

Pre participanta C je dôležitý vyšší zmysel a to zmysel **chrániť to, na čom záleží všetkým** - prírodu, spoločnosť a rodinu:

„...chtěl bych se snažit chránit to, na co nám záleží všem (...) Myslím přírodu, jakože tu společnost, tu rodinu, všechno.“

Tab. 10 Oblasť zmyslu života u neveriacich participantov

Zmysel života	
Kariéra (3)	Užívať si, radowať sa, byť spokojný (1)
Rodina (2)	Mať dobré vzťahy (1)
Dosiahnuť svojich cieľov (2)	Všetko objaviť (1)
Pomáhať iným (2)	Udržiavať planétu v rovnováhe (1)
Neviem (2)	Chrániť to, na čom záleží (1)
Robiť čo ma baví (1)	Rozmnožovať sa (1)

Hodnoty

V rámci úmyslu zmapovať, čo všetko je pre dnešné deti staršieho školského veku v živote dôležité, sme sa našich participantov opýtali aj na hodnoty, ktoré vyznávajú.

Najfrekvencovanejšou hodnotou bola pre nereligióznych participantov **rodina** (5x) a hneď za ňou sa vyskytovala hodnota **kamarátov** (4x). Štyrikrát sa objavila dôležitosť **zdravia** a hneď za zdravím stálo **vzdelanie**. Dvakrát boli spomenuté hodnoty **láska** a **zvieratá**.

Po jednom raze boli vyjadrené aj iné hodnoty: šťastie, vzhľad, peniaze, snažiť sa byť dobrý, snažiť sa žiť správne, správne sa chovať, svoja vlastná spokojnosť a aj spokojnosť druhých a nádej, že sa nestane nič zlé. Participantka E uviedla asi najtypickejší výčet hodnôt, ktoré sa vyskytujú u detí staršieho školského veku:

„Tak nejdřív bude asi rodina, potom zdraví, pak asi kamarádi a přátelé, jako lidi okolo, co mám. Potom asi i jako naše zvířata. Já je mám hodně ráda. Pak asi možná nějaký jako vzdělání a potom až někde peníze jako dál. Ještě by mezi tím mohly bejt jako třeba, aby jsem se snažila jako bejt hodná taky a tak.“

Tab. 11 Oblasť hodnôt u neveriacich participantov

Hodnoty	
Rodina (5)	Šťastie (1)
Kamaráti (4)	Vzhľad (1)
Zdravie (4)	Peniaze (1)
Vzdelanie (3)	Spokojnosť druhých (1)
Láska (2)	Svoja vlastná spokojnosť (1)

Zvieratá (2)	Nádej, že sa nič zlé nestane (1)
Snažiť sa žiť „správny život“ (2)	

Stratégie zvládania zát'aže

Stratégie zvládania zát'aže (Copingové stratégie) boli v našom výskume zisťované otázkou: Čo ti pomáha, keď prežívaš niečo náročné? Čo ti pomáha takéto situácie zvládnuť?

Až šiesti participanti vyslovili v ťažkých chvíľach potrebu **sociálnej opory**. Traja z nich (A, F, H) sa explicitne vyjadrili o dôležitosti svojich **kamarátov** a jeden (part. E) zmienil dôležitosť so **zverit' sa niekomu** so svojím problémom.

Part. A: „...je to vlastne ta kamarádka, že jo, pretože prostě s ní se vo tom můžu promluvit, můžu to s ní rozebrat, vona mi třeba řekne svůj názor, nebo prostě mě tak jako prostě v tom podrží...“

Part. H: „Prostě stačí málo, třeba jít někam s kamarádkou a prostě je to zase dobrý.“

Dôležitosť **rodiny** v takejto situácii popísali tiež traja participanti (C, F, G). Dvakrát sa zmienili o rodine ako takej, jedenkrát o pomoci od mamy a jedenkrát od brata.

Part. C: „...ta rodina. (...) Povídali, byli sme spolu, to sme aj tak, ale jakože víc.“

Part. F: „Tak určitě mi v tom pomáhá máma...“

Part. G: „...nebo za někým zajdu, třeba za bráchou...“

Účastník G uviedol, že mu v ťažších situáciách pomáha venovať sa **obľúbeným činnostiam**. Niekedy ide za morčat'om sa s ním pohľadiť, počúva hudbu, zahrá sa hru na počítači, alebo si zahrá na klavíry. Ďalšou stratégiou zvládania bolo pre Participantku D **zachovať režim dňa**, ktorý mala a normálne naďalej chodiť každý deň do školy. **Nádej**, že všetko bude zase v poriadku, vyjadrili vo svojich výpovediach o zvládaní zát'aže dvaja účastníci (A, H).

Part. A: „...prostě že si na to nebudu vzpomínat, nebo nějak si to uvědomovat, prostě budu se snažit tak jako se zase dát jako do pohody nebo do pořádku, prostě zase jako předtím, řeknu si: 'Tak jako jo, tak teď je to sice asi špatný, ale tak snad to jednou jako tak nějak jako vyprchá, no'. Že to prostě vdejde a bude to zase v pohodě.“

Traja participanti (C, E, G) v náročnejších situáciách preferujú vlastný **proaktívny prístup**, kedy sa oni sami snažia veci vyriešiť a dať do poriadku, a naopak, dvakrát sa objavilo tvrdenie o tom, že participantom (D, E) vtedy pomáha **vypnúť a nič neriešiť**.

Part. G: „...spíš se musím sám dát nějak dohromady já.“

Part. D: „...nebo jak kdyby úplně vypnout, nic neřešit.“

A poslednou stratégiou zvládania záťaže bola stratégia zachovania si **chladnej hlavy** a nestresovania sa, ktorú zastávali dvaja participanti (C, D).

Part. C: „No, tak určitě jakože zachovat klidnou hlavu a přemýšlet nad tím, jak by se to dalo vyřešit a tak. Určitě nepanikařit, protože to se jich udělá ještě víc.“

Tab. 12 Oblasť stratégií zvládania záťaže u neveriacich participantov

Stratégie zvládania záťaže	
Sociálna opora (6)	Zachovať si chladnú hlavu (2)
Kamaráti (3)	Nádej, že všetko bude zase dobré (2)
Rodina (3)	Zachovať režim dňa (1)
Proaktívny prístup (3)	Venovať sa obľúbeným činnostiam (1)
Vypnúť a nič neriešiť (2)	

Miesto kontroly (Locus of control)

V rozhovore nás tiež zaujímalo, či si participanti myslia, že majú svoj život pod kontrolou a či si myslia, že má na ich život vplyv aj niečo iné.

U nereligióznych účastníkov až siedmi odpovedali s istotou, že **majú vplyv** na svoj život okrem obdobia, keď sú malí a starajú sa o nich rodičia. Tvrdili, že ak by žili inak, aj ich život by bol iný.

Part. A: „...celej ten život vlastně si ovlivňuju já sama, i když teda když sem malí, tak to za nás dělaj rodiče.“

Part. E: „Já myslím, že určitě. Že to, co dělám, že to ovlivňuje. Třeba, kdybych měla úplně jinej životní styl, takže by jsem třeba potom mohla, buď dopadnout jinak nebo, že bych vlastně mohla žít jinak, kdybych jsem se o to nějak snažila...“

Iba jeden (D) účastník odpovedal na túto otázku **nejasne**:

Part. D: „Nevim. Možná asi jo. Asi mám nějaký.“

Polovica účastníkov (A, C, F, H) uviedla, že sa na ich živote podieľajú aj **ľudia, ktorí sú okolo** nich, ako sa k nim správajú, čo im ukazujú a aké možnosti im ponúkajú. Účastníčka D dopĺňa, že okrem ľudí na jej život vplyva aj **škola** a aj **koníčky**, ktoré má, činnosti, ktorým sa venuje. Participantka A zmienila dôležitosť **zdravotného stavu a veku** na to, aký život bude človek žiť. Poukazuje na to, že ľudia s handicapom nemôžu robiť to, čo zdraví ľudia a ani starší človek nezvládne tie činnosti, ktoré zvládne človek mladý.

„Tak asi to ovlivňuje i zdravotní stav třeba, že (mm) lidé na vozíčku si taky nemůžou třeba dělat úplně všechny věci, který by chtěli, protože je omezuje ten handicap, nebo (mm) věk, ten taky ovlivňuje některý věci, že třeba už prostě nemůžete dělat některý, třeba fyzicky náročný věci, nebo psychicky náročný, protože vlastně to tělo už by to prostě nezvládlo.“

Nie všetko vieme ovplyvniť, nie všetko je v našich rukách - aj tento názor sa v rozhovoroch vyskytol. Participantka H hovorí o tom, že niektoré situácie sa v živote stanú a my to ovplyvniť nijako nedokážeme:

„...něco se tak stane a jako nedokážu to ovlivnit...“

Participantka E má podobný názor a dodáva, že si myslí, že **niektoré veci máme trochu naplánované** a ťahá nás to práve k nim. Tento názor naznačuje vieru v určitú predurčenosť, čo sa znovu odporuje s pôvodným výrokom všetkých nereligiózných participantov a to, že v nič neveria.

„...tak trochu jako to máme jako naplánovaný a že je potom na nás, co si s tím uděláme. Ale že nás to spíš táhne k tomu jednomu.“

Tab. 13 Oblasť miesta kontroly u neveriacich participantov

Miesto kontroly	
Mám vplyv na svoj život (7)	Nejasné (1)
Majú vplyv aj ľudia okolo (4)	Škola a koníčky (1)
Nie všetko vieme ovplyvniť (2)	Niektoré veci máme trochu naplánované (1)
Zdravotný stav a vek (1)	

Rozhovory o spiritualite

Ďalšou časťou rozhovoru bola otázka, či sa s niekým o podobných témach rozprávajú, či už takéto záležitosti s niekým rozoberali. Týmto sme chceli zistiť, či deti staršieho školského veku nad existenciálnymi otázkami uvažujú, či svoje pochybnosti zdieľajú, či medzi sebou svoje názory diskutujú, celkovo, či táto problematika patrí do ich okruhu záujmov.

U nereligiózných participantov sa šesťkrát objavila na túto otázku **negatívna odpoveď**. Títo participantí hovorili, že o témach tohto druhu sa s nikým nerozprávajú, alebo ak áno, tak to bolo iba pár-krát. Participantka A k tomu dodala, že sa o tom nebaví preto, lebo ju samotnú **tieto témy nezaujímajú**:

„E – e. Ne (smích). Nebavím, protože mě samotnou to nějak jakože moc nezajímá, není-jakoby nezajímám se o to nějak moc hodně a nebavím se o tom s nikým.“

Dalším důvodem, proč sa o týchto témach nebavia s vrstevníkmi, bol názor, že **o týchto veciach nepremýšľajú**. Participantka A hovorí, že nejakú predstavu o týchto veciach má, ale nepremýšľa nad nimi:

„Tak třeba u kluků takovejch těch rozpustilejch hodně, ty, co prostě lumpárny dělaj, že jo, a to, tak podle mě buď nad tím nepřemejšlí vůbec, nebo nad tím přemýšlí tak lehce, ale prostě nedávají tomu nějak moc velkou váhu. A u holek, tak že by samy od sebe nad tím přemýšlely, to si nemyslím. Já nad tím sama jakože jen, že bych si třeba četla a potom bych jako nějak začala přemejšlet z ničeho nic takhle o tom, to taky ne. Jenže jako třeba o něčem mám tak nějak představu, ale že bych nad tím přemejšlela jen tak jako celkově, tak to ne.“

Dodáva, že rovnako aj záleží, s kým by sa o tom chcela rozprávať, pretože reakcie by mohli byť rôzne. Mohol by to byť **výsmech, žiadna odpoveď, povrchná odpoveď**, alebo niekedy aj odpoveď normála:

„Takže buď mi neodpoví, nebo se mi vysmějí, nebo mi odpoví tak jako ledabyly, anebo mi prostě odpoví normálně tak, jak to maj, takže jak u koho, no.“

Pri otázke, či sa o tom bavia **v škole**, Participant G odpovedal **negatívne** a jedna participantka (E) povedala, že **občas** sa o tom v škole bavia. Účastník G zmienil, že si všimol, že v škole **sa o tejto téme rozprávajú jeho dvaja veriaci spolužiaci**:

„...jenom ty dva co znám, jak jsou, co chodí do toho kostela, tak ti si to takhle říkají mezi sebou, ale že by úplně o tom nějak jako se chtěli o tom mluvit, to ani moc ne...“

Participant C hovorí, že sa v rámci tejto témy rozpráva s kamarátmi o náboženstvách, a to väčšinou vtedy, **keď sa vo svete ohľadom náboženstiev niečo deje**. O zmysle života sa rozprávajú menej, ale niekedy áno:

„Tak to moc né asi, ale podobný témata tomu, jakože co by se mělo dělat a tak, tak to fakt docela málo, ale jo, někdy jo.“

Tábor, resp. **stan na tábore**, bol spomenutý jednou účastníčkou (E) ako miesto, kde o podobných veciach diskutuje. S kamarátkou tam neriešia tému Boha, ale väčšinou tematiku duchov:

„...když spíme třeba s tou kamarádkou ve stanu na táboře, tak se třeba bavíme vo těch duchách a to, to se celkem bavíme vo takovýhle věci. Spíš ne vo tom Bohu, ale o těch duchách se spíš bavíme.“

Dvaja participanti vo svojej odpovedi uviedli, že sa o tejto téme rozprávali aj **v domácom prostredí**. Participant G o tejto téme počul od babičky a Participantka E sa o tom doma rozprávala s celou rodinou párkrát a potom hlavne s mamou:

„Doma jsme se vo tom párkrát bavili. (Ee) Nejdřív jako všichni, potom se (ee) jako o tom Bohu jestli, co si o tom myslíme my a pak nám řekli jako mamka s tatškou, co si myslej. A potom třeba s mamkou jsme se vo tom spíš víc bavili, než s tatškou.“

Tab. 14 Oblasť rozhovorov o spiritualite u neveriacich participantov

Rozhovory o spiritualite	
S nikým sa o tom nerozprávam (6)	V škole nie (1)
Doma (2)	V škole občas (1)
Nezaujímam sa o to (1)	Veriaci spolužiaci sa o tom rozprávajú (1)
Na táboře (1)	Keď sa vo svete ohľadom náboženstva niečo deje (1)

7.2 Veriaci participanti

Osobná náboženská viera/ presvedčenie

Všetci štyria veriaci účastníci výskumu na otázku, či majú nejakú vieru, odpovedali s istotou, že je to **kresťanstvo**, alebo viera v Boha, v Ježiša Krista. Ich viera sa v živote všetkých participantov prejavuje najmä **návštevou kostola**. Všetci účastníci uviedli návštevu kostola v nedeľu, dvaja z nich aj v piatok a tiež v iný deň, ak je nejaká špeciálna udalosť, napríklad zádušná omša za zomrelého človeka. Participantka L sa aktívne účastní cirkevného života skrze spevácky zbor – scholu. Hovorí teda, že chodí do kostola aj vtedy, keď tam so zborom spievajú.

„No jakože já chodím na takovou scholu no a takže jakoby my zpíváme dycky v pátek na mši, takže v pátek a v neděli většinou.“

Ďalej sa ich viera prejavuje **pravidelnou modlitbou**. Participanti tvrdili, že modlitba im dáva silu, náladu a celkovo im pomáha. Väčšinou sa snažia modliť sa pred jedlom, v nedeľu a večer.

Part. L: „...modlím se a pomáhá mi to.“

Part. I: „...každou neděli, při obědě, na večeri nebo v nemocnici, když mám něco, no když du spát a když vstávám.“

Ako ďalší prejav ich viery participanti uvádzali **účasť na cirkevných rituáloch** – pohreby, modlitby za zomrelých, či **slávenie cirkevných sviatkov** – Vianoce a Veľká noc.

Part. I: „...slavím na Vánoce hodně.“

Part. J: „...třebas když někdo umře, tak můžeme jakoby se za něho jít pomodlit a získat pro něho odpustku. To je jakoby, že se dostane do nebe.“

Všetci religiózny participanti nahliadali na svoje vierovyznanie pozitívne. Hovorili, že viera im prináša **radosť, nádej**, že budú spasení, **silu, duševnú pomoc a pocit, že nie sú na svete sami**.

Part. I: „...mám naději v to spasit se, že mě spasí a očistí z hříchu. (...) ...sílu mi může dát pan Ježíš třeba na vystoupení, třeba divadlo před hodně lidma, tak, aby sem neměl trému (...) No a síly dává, no když se pomodlím.“

Part. J: „...mi to dá jakoby oporu, že (ee) jako vím, že nejsem na světě sama...“

Part. L: „...sem ráda, že jakoby věřím v toho Boha.“

Často zmieňovanou bola viera, že **Boh** k nim nie je ľahostajný, že im **pomôže** keď sa pomodlia, alebo keď sa budú držať cirkevných zásad.

Part. L: „...když se bojím třeba nějaké písmen- písemky, tak se třeba pomodlím nebo tak...“

Part. J: „...když se prostě modlím, nebo o něco prosím, tak když jakoby to opravdu po-potřebuju, nebo chci, tak občas se to jakože ají vyplní...“

Jedna participantka (L) sa zmienila aj o diablove, ako o pôvodcovi všetkého zla, ktorý je **opakom Boha** a práve on nás láka ku všetkému zlému čo robíme. Boh nám podľa nej dal slobodu a všetko zlé, čo na zemi je, je od diabla.

V rozhovoroch sa objavil aj **pocit výlučnosti kresťanov** od ostatných ľudí, a to pri téme odpúšťania hriechov, kde Participant I zmienil, že Boh očistí od hriechov iba kresťanov.

Na rozdiel od neveriacich participantov, pri otázke o možnosti existencie niečoho čo nevidíme, Participant L s istotou povedal, že to je ten Boh. Aj z ďalších dvoch rozhovorov vyplýval tento názor, akurát u Participanta I sa objavila **nekonzistentnosť názoru**, pretože aj keď v rozhovore hovoril o svojej viere, na otázku možnosti existencie niečoho, čo nevidíme odpovedal: „Podle mě, nevím. Tak na to sem nemyslel ještě.“

Participant K ako charakteristiku svojej viery uviedol aj **typ chovania**, o aké sa vo svojom živote snaží. Snaží sa pomáhať, byť prospešný, slušne sa vyjadrovať, dodržiavať morálne zásady a riešiť veci v kľude.

„Snažím se být součástí, řekněme. Přínosných věcí jakoby pro ostatní. Dělat něco prospěšného.(...) A takhle se účastnit nebo pomáhat, když můžu nějak pomoci. Aspoň se snažit o to.“

Participantka J opisovala snahu o to, žít čo najlepšie. Túto snahu spája so svojim religióznym vierovyznaním, že jej práve takýto typ správania pomôže po smrti a vďaka tomu **sa dostane bližšie k nebu**. Verí, že žijeme iba raz a preto je dôležité, aby sme si tento život užili.

„...je dobré se třeba nějak snažit, jakoby po malých krůčcích, jakoby dospívat k tomu, abysme měli co nejkratší túru k tomu nebi a snažit se prostě co nejlíp žít, protože žijeme jenom jednou, takže co nejvíc užívat života.“

Veriaci účastníci si **možnosť existencie síl a energií** spájali so silou, ktorú im dáva Boh, Ježiš. Dvaja participantí si o existencii síl mysleli, že nie sú skutočné a príde im to ako niečo divné, alebo ako „blbosti“, pretože veria iba vo svoje vierovyznanie. Participant K uznal, že o tom ešte nepremýšľal a že na túto tému nemá vytvorený názor.

Part. L: „Asi bych nechtěla věřit v nějaké takové blbosti, nebo v nějaké energie. (...)Tak protože věřím v Boha a ostatní mi přijde takové divné...“

Part. J: „Jako samozřejmě, že když já sem třeba křesťan, tak je to pro mě jako divné a snažím se třeba letmo prohodit jakože nějaké slovo třeba o Bohu nebo o víře...“

Participant I uviedol, že si myslí, že ľudia, modliaci sa ku skalám či stromom, majú z toho dobrú náladu a práve preto to robia:

„No, že to uctívají, tak mají dobrou náladu potom.“

Tab. 15 Oblasť osobnej náboženskej viery, či presvedčenia u veriacich participantov

Osobná náboženská viera/ presvedčenie	
Pravidelná návšteva kostola (4)	Sily a energie sú od Boha – iné sú divné (3)
Pravidelná modlitba (4)	Morálne správanie (2)
Cirkevné rituály a sviatky (4)	Diabol (1)
Božia pomoc (4)	Výlučnosť kresťanov (1)
Pozitívne emócie (3)	

Pohľad na viera iných

Názory na iné viery majú religiózny participantí rôzne.

Jeden participant (I) nerozumie tomu, ako môžu ľudia veriť v niečo iné, tvrdí, že existujú **3 hlavné viery**, ale zároveň uvádza rozporuplné pocity, pretože sám nevie, čo si má o tom myslieť.

„...nevím, jak si to můžou myslet, protože (hm) jsou 3 hlavní víry spíš, které věří v jednoho Boha. No tak, protože to tak bylo, ale Hinduisti třeba věří ve věci třeba, ve, (hm) ve vítr a různé věci. No, (hm) nevím, co si o tom...“

Participantka J tvrdí, že **viera je záležitosťou každého človeka** a je veľmi rôzne, v čo ľudia veria. Pre ňu, sú však iné viery niečo „**divné**“, a keď sa s niekým rozpráva na túto tému, snaží sa vždy prehodiť aspoň nejaké slovo o Bohu, o svojej viere. Účastníčka L hovorí, že by nechcela veriť v takové „*blbosti, v nejaké sily alebo tak*“. Verí v Boha a ostatné viery jej prídu „*divné*“. Participant K priniesol veľmi zaujímavý pohľad na viery iných. Uviedol, že vníma **rôzne náboženstvá ako cesty** k jednej a tej samej podstate. Verí, že každé náboženstvo vedie človeka k tomu istému Bohu, iba inou cestou. V tomto názore bol ovplyvnený filmom Pí a jeho život, kde hlavný predstaviteľ zmienil tento názor a participant sa s týmto názorom stotožnil:

„Já sám nevím, ale přemýšlel sem nad tím už a říkal sem si, jak to je třeba v tom Pí a jeho život, v tom filmu, tak jak je tam, že má 3 vyznání, tak jestli to. On to tam říkal. Že Bůh je dům, který má mnoho oken nebo mnoho dveří. Takže třeba je s, aby zapůsobil vlastně na všechny lidi. Tak třeba ne jedno velké náboženství, ale spousty jakoby. Né spousty. Spíš víc. A vždycky někdo najde to, které mu vyhovuje a vlastně všechno to vede ale k jednomu stejnému domu.“

Tab. 16 Oblasť pohľadu na vieru iných u veriacich participantov

Pohľad na vieru iných	
Iné viery sú „divné“ (2)	Sú tri hlavné viery (1)
Neviem, čo si mám o tom myslieť (1)	Náboženstvá sú rôzne cesty k jednej podstate (1)
Je to vec názoru (1)	Vplyv – film: Pí a jeho život (1)

Viera a zdravie

Veriaci participantí boli toho názoru, že viera vplýva na zdravie človeka. Všetci tvrdili, že viera môže zdravie ovplyvniť **k lepšiemu**, no Participant K vníma aj **možnosť negatívneho vplyvu**. Môže sa podľa neho vyskytnúť vtedy, keď sa začne človek zamýšľať

nad existenciálnymi otázkami a ovládne ho strach z toho, čo bude a ako to bude vyzerat' po smrti:

„No emočne jo, když se nad tím hodně zamyslí a pak třeba brečí kvůli toho a tak. Že neví, co se stane. (...) ...že se toho bojí třeba. (...) No, jak to bude vypadat až umře a jak to vůbec bude.“

Možný negatívny vplyv vnímal aj Participant J. Tvrdil, že sa to môže stať, keď človek zabudne na Boha a prestane mu venovať nejaký čas. Boh to vycíti a bude sa danému človeku podľa neho venovať menej. Ten následne nepocituje v duši takú oporu a mohol by sa z toho aj zrútiť.

Dvaja participanti (K, L) si nemyslia, že by viera mohla poškodiť zdravie a traja tvrdia, že viera môže pomôcť hlavne tým, že prinesie človeku **istotu a dobrý pocit**:

„Že už má nějakou jistotu třeba něco v něco věří, tak si věří o to, tak budem se snažit tomu věřit a budem mít dobrý pocit o té věci.“

Dvaja religiózny participanti v téme vplyvu viery na zdravie priniesli **možnosť mimoriadneho zážitku uzdravenia, či zázraku**, ktorý môže človeku pomôcť. Veria, že Boh môže takýmto spôsobom zasiahnuť do ich života a pomôcť v ľudských ťažkostiach. Participant I hovoril o možnosti Boha vykonať zázrak a participanti K a L hovorili o zážitku uzdravenia. Part. K sa zmienil o uzdravení, ktoré verí, že sa odohralo na konferencii, ktorej sa zúčastnil:

„Tak na té samé konferenci sem byl ještě s pár kamarádama. A (ee) jedna kamarádka z nich sama si myslí, že byla uzdravena. Protože ona byla taková, že. Poslední dobou byla jakoby, že jí všechno štválo. Nic nechtěla dělat. Všechno jí otravovalo. A na t-, po té konferenci se prostě náhle úplně změnila. Začla být zase taková, jako bývala předtím. A ona sama to přisuzuje tam tomu. Že tam byla vlastně část, kde říkal ména přímo těch lidí, jako křestní. A že řekl i její.“

Participantka L zmienila skúsenosť kamaráta, ktorý bol vážne chorý, mnoho ľudí sa za neho modlilo a nakoniec sa vyzdravel. Toto hovorí ako dôkaz toho, že verí, že viera môže vplývať na zdravie človeka:

„Jeden kamarád onemocněl na táboře, měl nějakou jako fakt těžkou nemoc nějakých myší a prostě, a jakoby byl strašně dlouho nemocný, asi půl roku nebo tak, a úplně moc lidí se za něj modlilo a on fakt mohl třeba zemřít nebo tak a on se uzdravil.“

Tab. 17 Oblasť viery a zdravia u veriacich participantov

Viera a zdravie	
Viera môže pomôcť (4)	Možnosť zázraku (2)
Istota a dobrý pocit (2)	Možný negatívny vplyv (2)

Predstavy: Život po smrti

Všetci veriaci participanti mali celkom jasnú predstavu o tom, čo sa bude diať po smrti. Samozrejme, aj v ich odpovediach sa objavovali neistoty, ktoré vyjadrovali slovami: asi, neviem, možno. Všetci štyria participanti popísali klasickú religióznu predstavu **večného života**, a to predstavu **neba, očistca a pekla**.

Part. L: „Po smrti? No, to je takový ten život večný, ja nevim, jakoby ti dobří jdou do nebe, ti jakoby co mají nějaký hřích nebo tak, tak jdou do očištěnce a ti špatní jdou do pekla.“

Účastník K uviedol názor, že po smrti najskôr **Boh posúdi**, aký život človek žil a podľa toho pôjde do neba, očistca, alebo pekla:

„Po životě. Se posoudí to, co se dělal blbě. Jestli člověk, kněme, byl hodný, nebo byl zlý. A podle toho, tak se dostane tam či tam.“

Nebo popisovali religiózni participanti ako miesto, kde sú ľudia nám drahí, kde sa majú všetci radi, nie sú tam žiadne nepokoje a všetko je tam fajn. Jeden participant (I) prevzal zo svojej viery aj tú predstavu, že po troch dňoch ako umrie, vstane z mŕtvych a potom pôjde do neba.

Participantka J popísala posmrtný život ako **túru k večnému raju**. Podľa nej **záleží, ako sa človek počas života choval** a ak sa za zlé skutky stihol **vyspovedať**, tak sa mu čiastočne odpustilo a tú túru bude mať kratšiu. Je to podľa nej dlhá cesta zo zeme vyššie a vyššie k nebu, kde ľudia na zemi môžu pomôcť svojimi modlitbami získať pre tohto človeka odpustky. Práve odpustky veľmi pomáhajú dostať sa bližšie k nebu. Človek, ktorý nie je v nebi, je podľa nej sám a prežíva pocity, ktoré ho zvnútra ničia.

Part. J: „...se člověk postupně jakoby dostává k nebi a my jakoby jak se za něj modlíme, získáváme ty odpustky, tak jakoby mu to pomáhá dál. (...) ...než třebas jít rovnou do nebe, že je těžší jít z pekla do nebe. Protože (ee) se musí jakoby nějak sám vzchopit a prostě pokračovat dál. (...) ...musí prostě nějak sebevědomě prostě posbírat všechno a vzpomenout si třebas, co udělal dobrého, nebo jací lidi na něho vzpomínají a prostě hluboce se zamyslet jakoby tak jinak řečeno.“

Očistec popisujú ako miesto, kam ide najviac ľudí, pretože majú hriechy, ktoré ľutujú, ale z ktorých sa nestihli pred smrťou vyspovedať. V očistci nie sú naveky, každá duša je tam podľa particpanta K rozdielnu dobu a záleží aj na tom, či sa za toho človeka niekto na zemi modlí, a tak vyprosuje pre neho **odpustky**. Tieto duše sa z očistca podľa účastníčky L sami vyslobodiť nemôžu, preto sú odpustky pre nich také dôležité.

Part. I: „Nevím, tam budou litovat svojich hříchů a prosit, aby jim je Bůh odpustil.“

Part. K: „...když někdo nežil úplně správně tak, jak měl, ale. Nebo a ví, že už prostě není úplně schopen zvrátit to, co udělal, a lituje toho, co udělal, tak s. Řek. Že je mu líto všeho, co provedl a chce se nějak od- očistit. De do očistce.“

Part. L: „...ony sou nějaké určité dny, kdy se modlí za duše v očistci a jakoby potom jakoby dycky jak se za ně někdo pomodlí, tak třeba jedna duše jde do toho nebe, nebo tak. Vlastně oni už se sami nemůžou vysvobodit.“

Peklo je podľa participantov miesto, kam idú ľudia, ktorí celý život robili zlé veci a nechcú sa napraviť, nechcú ísť do neba a nechcú, aby im bolo odpustené. Človek sa odtiaľ už nemôže dostať a zažíva tam trápenie a smútok. Podľa Participanta K tam pôjdu neveriaci a tí, ktorí veria v iné božstvo.

Part. I: „...pudou do temnoty, jako pekla spíš a tak peklo tam nejsou čerti žádní, to si to, lidi myslí, ale tam prostě je temnota a jsou tam smutní.“

Part. L: „...Prostě třeba někoho zabije a nějak mu to nevadí, nebo tak. Prostě nechce se napraviť, není mu to líto.“

Pri otázke, či táto ich predstava života po smrti bola rovnaká aj **keď boli mladší**, dvaja účastníci (J, K) povedali, že si predstavovali, že v pekle je oheň, všetci sa tam varia v hrncoch a sú tam čerti. Nebo si predstavovali ako nádherné miesto niekde na obláčiku, kde je všetko biele a Pán Boh tam má svoju kanceláriu, v ktorej hovorí s ľuďmi. Participantka L uviedla, že jej predstava v detstve bola určite iná ako je teraz a Participant I povedal, že si tieto veci v detstve nepredstavoval. Na otázku, v akom veku začali o podobných záležitostiach premýšľať, odpovedali: Part. I – v 8., alebo 9. rokoch, Part. K – v 11. rokoch, Part. L – v cca 13. rokoch. Participantka J uviedla, že si uvedomuje, že jej **viera sa postupom času mení** a celkovo dotvára:

„...tak sem samozřejmě uvažovala jakože jinak, a jakoby postupně s tím věkem podle mě jakoby se dopracovávám k tomu jakoby to věřit...“

Vplyv na túto predstavu života po smrti mala pre Participanta K **knihy Život po živote**. Nečítal ju, ale videl rozhovor s jej autorom, ktorý hovoril o zážitkoch ľudí, ktorým

sa v chvíľke premietol ich život a videli svetlo na konci tunela. Participant nevie, či to tak bude, ale hovorí, že keď to niektorí zažili, je to možné. Toto je zmienka ďalšieho vplyvu, ktorý sa podieľa na utváraní názorov v období dospievania.

Tab. 18 Oblasť predstáv života po smrti u veriacich participantov

Predstavy: Život po smrti	
Večný život (4)	Záleží na chovaní (1)
Nebo, peklo, očistec (4)	Cesta k nebu (1)
Odpustky (2)	Vplyv – kniha: Život po živote (1)
Boh to posúdi (1)	

Predstavy: Boh

Niektro by možno povedal, že veriaci participantí budú mať celkom jasnú predstavu o tom, ako Boh vyzerá. No nie je tomu tak. Aj v tejto časti rozhovoru bolo evidentné váhanie a neistota participantov, čo môžeme znovu vidieť v početnosti slov nevim, možná, asi, nebo. Polovica z našich účastníkov tvrdí, že **je ťažké si Boha predstaviť** (K) a že **každý človek má predstavu inú** (J).

Traja participantí (I, J, L) si Boha predstavujú **personifikovane**. Účastník I ho vidí so svätožiarou a pripodobňoval ho Ježišovi Kristovi a Účastník H ho vidí ako dobrého človeka.

„No tak, je mu 30, teda, jak (eh) ho ukřižovali, tak mu bylo 30, tak tam bude asi stejně pořád vypadat.“

Participantka J uviedla, že má dve predstavy: jednu **vzhľadovú** a jednu **vnútornú**. Vzhľadovo si ho predstavuje tak, ako ho namalovali maliari na obrazoch a vnútorne ho vidí ako milosrdného kráľa, ktorý sa snaží o to, aby bolo všade dobro a všetci sa mali radi:

„...já nevim, jak si ho představit. Já jakože vzhledově si ho představuju tak, jak ho jakože ti malíři namalovali a jak prostě je zobrazený na těch obrazech, ale vnitřně si ho jakoby vybavuju, jakože prostě milosrdný kr-král, kterež jakoby se snaží, aby bylo všude dobro a všichni se měli rádi.“

Všetci participantí sa zhodli v tom, že sa Boh o ľudí **stará** a chce im **pomôcť**. Participantka K tvrdí, že Boh sa stará o všetkých (o ľudí na zemi, v nebi aj v očistci), okrem tých, ktorí sú v pekle. Dvaja participantí sa zhodli v názore, že **Boh je v nebi** (I, K).

Part. I: „No, dívá se na lidi z nebe a nebo nevim. Tak on všechno vidí a všechno může. Tak nevim, co tam dělá.“

Ďalší dvaja participanti povedali, že Boh **je všade** (K) a že **je stále blízko nás**, stále s nami (L). Pri otázke, či tu existuje ešte niečo iné, okrem toho, čo vidíme, participant L uviedol, že to je práve Boh – to neviditeľno okolo nás.

Veľkou témou bola téma **schopností Boha**. Boh podľa Part. I všetko vidí a všetko môže, môže sa niekomu zjaviť vo sne, alebo môže urobiť **zázrak** a zachrániť chorého človeka pred smrťou. Mohol by nám uškodiť, ale neurobí to. Podľa Účastníka L Boh stvoril svet a nám **uškodiť nemôže**. Participant K prichádza s názorom, že aj keby sme si mysleli, že nám Boh poškodil, je to iba naše videnie, ale v skutočnosti to vždy vedie iba k dobrému:

„Jestli to je poškození, tak to je z našeho pohledu. Ale určitě to má nějaký význam. Že to není jen tak. Že, řekněme, že nás okradli. Tak to určitě mělo nějaký důvod a nakonec to skončí líp, než kdyby nás neokradli. Že si třeba uvědomíme něco, co sme si předtím neuvědomovali.“

Ďalej dopĺňa, že Boh nás chce dostať k sebe a takým spôsobom aj zasahuje do nášho života:

„Vždycky, když jakoby deme po té cestě a jakoby z ní scházíme, tak on udělá něco, aby jsme si uvědomili a s- šli zpátky na tu cestu.“

Tab. 19 Oblasť predstáv Boha u veriacich participantov

Predstavy: Boh	
Stará sa a chce pomôcť (4)	Môže urobiť zázrak (1)
Personifikovaná predstava (3)	Všetko může a všetko vidí (1)
Je v nebi (2)	On je to neviditeľno (1)
Je všade, stále blízko nás (2)	Milosrdný kráľ (1)
Každý má inú predstavu (2)	Neuškodí (1)

Prosby a vzdávanie vd'aky

Všetci religiózni participanti uviedli, že **niekedy Bohu d'akujú**, hlavne vtedy, keď sa stane niečo, za čo sú radi.

Part. K: „Když je to písemka, na kterou sem se moc neučil, tak to dvakrát víc než normálně.“

Rovnako všetci štyria odpovedali kladne na otázku, či **niekedy prosia Boha o pomoc**. Participant I k tomu tvrdí, že prosiť sa môže, ale malo by sa iba vo vážnych situáciách:

„Tak kdyby někdo umíral, nějaký z rodiny nebo tak.“

Participant K približuje, že to nefunguje tak, že sa nič nebude učiť, potom sa pomodlí a nakoniec z písomky dostane jednotku. Tvrdí, že **Boh mu skôr pomôže na tej ceste**, dostať jednotku:

„...že treba při písemce sem nic nevěděl a náhle sem věděl všechno. Prostě takle konkrétně ne. Ale spíš jako věci, které treba k tomu vedly... (...)Třeba sem se naučil 2 stránky, protože sem třetí treba neměl zápis nebo něco takového. A uvědomil sem si to ve škole a pak v té písemce treba věci z té poslední stránky treba nebyly. Moc. Nebo nebyly.“

Participantka L dodáva, že **sa modlí vtedy, keď si nie je ničím istá**. Vtedy, keď sa na písomku učila, Boha o pomoc neprosí. Uviedla príklad, že už dlho pred prijímacími skúškami na strednú školu zahrnula ich dobrý výsledok do svojich prosieb.

Tab. 20 Oblasť prosieb a vzdávania vďaky u veriacich participantov

Prosby a vzdávanie vďaky	
Niekedy Bohu ďakujem (4)	Modlím sa vtedy, keď si nie som istá (1)
Niekedy Boha prosím o pomoc (4)	Boha som prosila o pomoc už dlho pred prijímacími skúškami (1)
Boh mi pomôže na ceste za mojím cieľom (1)	

Zmysel života

Oblasť zmyslu života sme sa snažili zmapovať dvomi otázkami: Čo si myslíš, aký je zmysel života? Aký by mohol byť? Potom nasledovala otázka na daného účastníka: Aký je tvoj zmysel života?

Jeden z participantov (K) nevedel na túto otázku vôbec odpovedať a vyjadril nádej, že niekedy na to hádam príde. Aj Participant L mal problémy s nájdením odpovede na túto otázku, spočiatku nevedel, ale potom sa vyslovil, že zmysel života by mohol byť, aby si ľudia **vyskúšali** žiť na tomto svete a **boli samostatní**:

„Nevim. (pauza) Dobrý? Nějaký určitě jo, ale nevím moc jaký. (...) Aby si asi lidi vyzkoušeli jakoby žít na tom světě, být samostatní a tak.“

Účastníčka J zmienila, že zmyslom života by mohlo byť uvedomenie, kde to žijeme, naberanie **skúseností** a nájdenie toho, v čo človek verí a v čo môže veriť. Tiež je podľa nej dôležité **snažiť sa žiť čo najlepšie**, aby naša **cesta k nebu** bola čo najkratšia, pretože **žijeme iba raz** a aj preto sa snažiť čo najviac si život užívať.

„...je dobré se trebas nějak snažit, jakoby po malých krůčcích, jakoby dospívat k tomu, abysme měli co nejkratší túru k tomu nebi a snažit se prostě co nejlíp žít, protože žijeme jenom jednou, takže co nejvíc užívat života.“

Polovica religióznych participantov uviedla vo svojej odpovedi nejaký **religiózný aspekt** – Participantka J (dostať sa do neba) a Participant I, ktorý sa vyjadril, že zmyslom života je viera. Tento aspekt je najväčším rozdielom medzi vnímaním zmyslu života medzi veriacimi a neveriacimi participantmi. Vidíme, že viera je pre participantov takým dôležitým prvkom, že prechádza aj do ich vnímaného zmyslu života.

Part. I: „No ta víra je smysl života.“

Pri otázke na osobný zmysel života Participantka J zmienila, že vplyv na jej zmysel života majú aj **ostatní ľudia a situácie**, do ktorých sa dostáva. Tiež uznala, že sa jej spomínaný zmysel života **často mení**, že to u nej nie je stabilný pohľad:

„...to se zase jakoby mění ohledně jakoby podle situacích a vždycky jakoby záleží třeba i na ostatních lidech, jak se chovají třeba a (ee) často to měním, jako třeba proč žít, nebo proč nežít a takové věci.“

Tab. 21 Oblasť zmyslu života u veriacych participantov

Zmysel života	
Religiózný aspekt (dostať sa k nebu, viera) (2)	Vplyv iných ľudí a situácií (1)
Neviem (1)	Mení sa (1)
Vyskúšať si to tu (1)	Žiť čo najlepšie (1)
Byť samostatný (1)	Naberať skúsenosti (1)

Hodnoty

Najčastejšia zmieňovaná hodnota religióznych participantov bola hodnota **rodiny** (4x). Traja participanti ďalej uviedli dôležitosť ich **kamarátov** a **sebarealizácie** (dobrá práca, škola, vzdelanie, koníčky).

Polovica participantov zmienila **vieru** ako dôležitú oblasť ich života, účastník K ju dokonca považuje za hodnotu najdôležitejšiu. Tiež dvakrát naši participantmi zmienili dôležitosť **zdravia, materiálneho zabezpečenia** (dom, auto) a **celkovú životnú spokojnosť**.

Part. K: „No at' se máme dobře...“

Participantka J uviedla, že **jej hodnoty sa menia**, a to v závislosti na prostredí, v ktorom sa nachádza.

„...ono se to zase mění jako podle toho, (ee) jakoby v jakém sem prostředí...“

V tejto oblasti je dôležité si všimnúť, ako sa viera našich participantov dostáva aj do oblasti ich hodnôt a dokonca zaujíma aj prvé miesto. Tento fakt je najvýraznejším rozdielom v hodnotách medzi religióznymi a nereligióznymi participantami.

Tab. 22 Oblasť hodnôt u veriacich participantov

Hodnoty	
Rodina (4)	Zdravie (2)
Kamaráti (3)	Materiálne zabezpečenie (2)
Seberealizácia (3)	Celková životná spokojnosť (2)
Viera (2)	Hodnoty sa menia (1)

Stratégie zvládania zát'aže

Najhlavnejšou stratégiou zvládania zát'aže u religióznych participantov bolo **obrátanie sa na Boha**. Všetci štyria participanti toto vo svojich výpovediach uviedli. Jeden z nich uviedol že mu pomáha, keď ide na spoveď (I), ďalšia participantka (L), že chodí do kostola a modlí sa, a to je to, čo jej pomáha a Participantka J hovorí, že keď sa obráti k Bohu, tak jej to dá oporu, že vie, že nie je na svete sama.

Part. L: „Třeba jakoby když se bojím třeba nějaké písmen- písemky, tak se třeba pomodlím... (...) No tak prostě mi to dá takovou sílu.“

Part. J: „...třebas že mám nějaké trauma nebo něco a pak jakoby se obrátím jako k Bohu a ono mi to jakoby pomůže se postavit zpátky na nohy.“

Participant K však vidí aj **podmienky, za ktorých mu Boh pomôže** – vtedy, keď sa bude držať Božích zásad.

Dôležitosť **sociálnej opory** zmienili dvaja participanti (J, L). Povedali, že im pomáha rodina, kamaráti, ich blízki, keď im s daným problémom niekto pomôže, alebo keď sa oni sami so svojím problémom niekomu zveria.

O **proaktívny prístup** sa snažia dvaja participanti (J, L). V náročnej situácii sa sami snažia danú záležitosť napraviť, alebo sa o úspech čo najviac snažiť (napr. v škole). Pre participanta I je dôležité, aby mu človek, voči ktorému sa dopustil neprávosti, **odpustil** a účastníčke J pomôže, keď si spraví vlastnú **reflexiu** svojej situácie a uvedomí si pozitívne aspekty svojho života.

„...začnu si uvědomovat aji nějaké jakoby pozitiva toho světa nebo toho jakoby co mě trápí a pak se to lepší, no.“

Aj v tejto časti sa veriaci participanti líšia od neveriacich tým, že sa o svoju vieru opierajú aj počas náročných životných situácií.

Tab. 23 Oblasť stratégií zvládania záťaže u veriacich participantov

Stratégie zvládania záťaže	
Obrátenie sa na Boha (4)	Odpustenie (1)
Sociálna opora (rodina, kamaráti, blízki) (2)	Podmienky, za ktorých Boh pomôže (1)
Proaktívny prístup (2)	Uvedomenie si pozitív svojho života (1)

Miesto kontroly (Locus of control)

Myslia si veriaci participanti, že majú vplyv na svoj život? Alebo si myslia, že nad ich životmi vládne Boh? Nakoľko vstupuje ich viera do oblasti miesta kontroly? Aj toto boli otázky, ktoré nás vo výskume zaujímali.

Z rozhovorov vyplynulo, že traja participanti veria, že **majú vplyv na svoj život**. Jeden (Part. K) s týmto názorom však nesúhlasil a tvrdil, že **Boh dopredu vie**, aké rozhodnutia v živote urobíme.

Part. K: „Myslím si, že jestli je nějaké rozhodnutí v našem životě, tak už se dopředu ví, nebo Bůh dopředu ví, jak se rozhodnu. Takže vlastně to dané. (...) Spíš, že mě zná natolik, že ví, jak se rozhodnu. (...) Neříkal bych tomu osud, ale vlastně jo.“

Aj ďalší dvaja participanti (J, L) vnímajú, že **Boh** má nad ich životmi určitú kontrolu. Veria, že na nich Boh dohliada, zastavuje ich pred neuváženým konaním a má zásluhu na ich úspechoch. Preto Participant J Bohu ďakuje, keď sa mu v živote niečo podarí.

Part. J: „Ten Bůh jakoby na mě vliv má jakoby v těch modlitbách a když třeba, když se mi něco povede nebo něco, tak jakoby mu poděkuji, protože on na tom má jako v podstatě taky zásluhu... (...) ...na mě jakoby dohlíží a třeba když chci udělat nějakou

hloupost nebo blbost, tak jakoby mě někdy zastaví, jakoby prostě, že si uvědomím, jakože to je špatné...“

V dvoch rozhovoroch (I, J) bol spomenutý aj vplyv **rodičov** a aj **okolia** (I, L) a všetkého, čo ich v živote obklopuje. Participantka J vníma, že na ňu pôsobí aj **elektronika a reklamy**, ktoré nás v dnešnom svete obklopujú.

„...samozrejme jakoby ta elektronika, že třeba jakoby jak se to ted'ka vyvíjí a všude je samá reklama a jakoby ten svět prostě se mění, tak to určitě a.“

Aj v tejto oblasti veriaci participanti vnímajú dôležitosť Boha vo svojom živote, keďže väčšina z nich uviedla, že Boh skutočne nejakým spôsobom do ich životov zasahuje.

Tab. 24 Oblasť miesta kontroly u veriacich participantov

Miesto kontroly	
Ja mám vplyv na svoj život (3)	Elektronika a reklamy (2)
Boh má vplyv (3)	Rodičia (2)
Okolie (2)	Boh dopredu vie, aké rozhodnutia urobíme (1)

Rozhovory o spiritualite

Z veriacich participantov iba jeden (a to najmladší - I) odpovedal, že sa o podobných témach **s nikým nebaví** a druhý najmladší (J) sa vyjadril, že často sa o týchto témach nerozpráva, ale chodí na **hodiny náboženstva** a tam sa o tom rozprávajú.

Participant K sa o týchto témach rozpráva s bratovou priateľkou, pretože sa mu s ňou o tom dobre rozpráva. Baval sa o tom už aj **s pár ľuďmi**, ale iba príležitostne, väčšinou, keď sa im niečo prihodilo. Tiež spomenul, že sa o týchto veciach rozpráva aj **s mamou**.

„Ono to záleží, jak s kým. Že s některýma lidma už sem se třeba bavit někdy o takových věcech. S některýma (hm) eště ne.“

Participantka L sa **doma o týchto témach nebaví** a **ani s kamarátmi moc nie**. Rozprávala sa však o tom už **na tábore** a na **stretnutiach spoločenstva mladých**, ktoré navštevuje:

„...třeba na táboře sme měli takové různé témata, tak sme se bavili o takových různých věcech, třeba i o křesťanství nebo tak.“

Tab. 25 Oblasť rozhovorov o spiritualite u veriacich participantov

Rozhovory o spiritualite	
S pár ľuďmi už áno (3)	Na stretnutiach spoločenstva mladých (1)
S mamou (1)	Na hodinách náboženstva (1)
Na tábore (1)	S nikým sa o tom ne bavím (1)

7.3 Súhrn rozdielov odpovedí veriacich a neveriacich participantov

V tejto časti by sme radi zhrnuli rozdiely odpovedí veriacich a neveriacich participantov v rámci jednotlivých oblastí vo forme tabuľky (viz Tab. 26).

Tab. 26 Súhrn rozdielov odpovedí veriacich a neveriacich participantov

Oblasti, ktoré sa objavili v rozhovoroch		
Oblasť	Neveriaci (max 8)	Veriaci (max 4)
Osobná náboženská viera/ presvedčenie	Vieru nemám (8)	Kresťanstvo (4)
	Možnosť existencie neviditeľna (7)	Pravidelná návšteva kostola, účasť na sviatkoch a rituáloch (4)
	Verím v seba (4)	Pravidelná modlitba (4)
		Viera im dáva pozitívne emócie (radosť, pokoj, nádej) (4)
	Existencia duchov (3)	Viera, že Boh im pomôže (4)
	Existencia duše (2)	Existencia diabla (1)
	Viera v osud (1)	Morálne správanie, pomoc druhým (2)
		Sily a energie sú od Boha - iné sú divné (3)
Pohľad na vieru iných	Záležitosť každého človeka (3)	Iné viery sú „divné“ (2)
	Dôležitosť empirického overenia (2)	Neviem, čo si mám o tom myslieť (1)
	Sebaklam (2)	Je to vec názoru (1)
	Uznanie možnosti existencie nejakého neviditeľna (2)	Sú tri hlavné viery (1)
	Vplyv prostredia a výchovy (2)	Náboženstvá sú cesty k jednej podstate (1)
	Nutnosť nábož. rešpektu (1)	Vplyv – film: Pí a jeho život (1)
	Nech nás neobmedzujú (1)	
	Nepochopiteľné (1)	
	Obmedzovanie (1)	

Viera a zdravie	Viera môže vplývať na zdravie (ale nie skrze „Vyššiu moc“) (7)	Viera môže pomôcť (4)
	Môže mať negatívny vplyv (3)	Istota a dobrý pocit (2)
	Viera v dobrý koniec (3)	Možnosť zázraku (2)
	Emočný vplyv (3)	Možný negatívny vplyv (2)
	Podporuje „zdravé“ správanie (2)	
	Môže „vrátiť do života“ (1)	
	Viera nemá vplyv (1)	
Predstavy: Život po smrti	Duša (5)	Večný život (4)
	Nebo (4)	Nebo, peklo, očistec (4)
	Peklo neexistuje (3)	Odpustky (2)
	Reinkarnácia (2)	Boh to posúdi (1)
	Duchovia (2)	Záleží na chovaní (1)
	Záleží na chovaní (2)	Cesta k nebu (1)
	Po smrti nebude nič (2)	Vplyv – kniha: Život po živote (1)
	Vytvorenie priestoru pre nový život (1)	
Predstavy: Boh	Vplyvy (internet, knihy, filmy, veda) (5)	
	Neverím v neho (5)	Stará sa a chce pomôcť (4)
	Personifikovaný (5)	Personifikovaná predstava (3)
	Má nadprirodzené schopnosti (3)	Je v nebi (2)
	Nehmotný (vesmír, príroda, energia, sila, príznak) (3)	Je všade, stále blízko nás (2)
	Neviem (1)	Každý má inú predstavu (2)
	Ako Ježiš (1)	Môže urobiť zázrak (1)
	Existuje mnoho predstáv (1)	Všetko vidí a všetko môže (1)
	Vplyv – film: Anděl Páně (1)	On je to neviditeľno (1)
Zmysel života		Milosrdný kráľ (1)
		Neuškodí (1)
	Kariéra (3)	Religiózný aspekt (dostať sa k nebu, viera) (2)
	Rodina (2)	Neviem (1)
	Dosiahnuť svojich cieľov (2)	Vyskúšať si to tu (1)
	Pomáhať iným (2)	Byť samostatný (1)
	Neviem (2)	Vplyv iných ľudí a situácií (1)
Robiť čo ma baví (1)	Mení sa (1)	
Užívať si, radosť sa, byť spokojný (1)	Žiť čo najlepšie (1)	

	Mať dobré vzťahy (1)	Naberať skúsenosti (1)
	Všetko objaviť (1)	
	Udržiavať planétu v rovnováhe (1)	
	Chrániť to, na čom záleží (1)	
	Rozmnožovať sa (1)	
Hodnoty	Rodina (5)	Rodina (4)
	Kamaráti (4)	Kamaráti (3)
	Zdravie (4)	Seberealizácia (3)
	Vzdelanie (3)	Viera (2)
	Láska (2)	Zdravie (2)
	Zvieratá (2)	Materiálne zabezpečenie (2)
	Snažiť sa žiť „správny život“ (2)	Celková životná spokojnosť (2)
	Šťastie (1)	Hodnoty sa menia (1)
	Vzhľad (1)	
	Peniaze (1)	
	Spokojnosť druhých (1)	
	Svoja vlastná spokojnosť (1)	
	Nádej, že sa nič zlé nestane (1)	
Coping (Stratégie zvládania záťaže)	Sociálna opora (6)	Obrátenie sa na Boha (4)
	Kamaráti (3)	Sociálna opora (rodina, kamaráti, blízki) (2)
	Rodina (3)	Proaktívny prístup (2)
	Proaktívny prístup (3)	Odpustenie (1)
	Zachovať si chladnú hlavu (2)	Podmienky, za ktorých Boh pomôže (1)
	Vypnúť a nič neriešiť (2)	Uvedomenie si pozitív života (1)
	Nádej, že všetko bude zase dobré (2)	
	Zachovať režim dňa (1)	
	Venovať sa obľúbeným činnostiam (1)	
Locus of control (Miesto kontroly)	Mám vplyv na svoj život (7)	Ja mám vplyv na svoj život (3)
	Ľudia okolo majú vplyv (4)	Boh má vplyv (3)
	Nie všetko vieme ovplyvniť (2)	Okolie (2)
	Zdravotný stav a vek (1)	Elektronika a reklamy (2)
	Nejasné (1)	Rodičia (2)
	Škola a koničky (1)	Boh dopredu vie, aké rozhodnutia urobíme (1)
	Niektoré veci máme trochu naplánované (1)	
Prosby a vzdávanie vďaky	„Díky Bohu“ nehovorím (4)	Niekedy Bohu ďakujem (4)
	„Díky Bohu“ hovorím, ale iba ako frázu (3)	Niekedy Boha prosím o pomoc (4)

	„Prosím Bože, pomôž mi“ nehovorím (3)	Boh mi pomôže na ceste za mojím cieľom (1)
	„Prosím Bože, pomôž mi“ hovorím, ale iba ako frázu/ povzbudenie pre seba (4)	Modlím sa vtedy, keď si nie som istá (1)
	Mohli by nám pomáhať duchovia našich mŕtvych príbuzných (1)	Boha som prosila o pomoc už dlho pred prijímacími skúškami (1)
Rozhovory o spiritualite (o živote, o smrti, o Bohu)	S nikým sa o tom nerozprávam (6)	S pár ľuďmi už som sa o tom rozprával (3)
	Doma (2)	S mamou (1)
	Nezaujímam sa o to (1)	Na tábore (1)
	Na tábore (1)	Na hodinách náboženstva (1)
	V škole nie (1)	S nikým sa o tom nerozprávam (1)
	V škole občas (1)	Na stretnutiach spoločenstva mladých (1)
	Veriaci spolužiaci sa o tom rozprávajú (1)	
	Keď sa vo svete ohľadom náboženstva niečo deje (1)	

8 DISKUSIA

Na tomto mieste budeme diskutovať zistené výsledky a porovnávať ich so zisteniami iných štúdií realizovanými v Česku a v zahraničí.

Cieľom nášho výskumu bolo popísať spirituálnu a religióznu oblasť detí staršieho školského veku a preskúmať možný vplyv týchto prvkov na ich život. Jedná sa o tému, ktorej nebola doposiaľ venovaná veľká pozornosť. Aj keď sú spiritualita a religiozita momentálne veľkým trendom a tejto téme sa venuje veľa autorov a aj v českom prostredí nájdeme mnoho diplomových prác týkajúcich sa týchto tém (viz Wzatková, 2015; Jindra, 2013; Pospíšilová, 2014; Nohavicová, 2015), žiadna sa zatiaľ nezaoberala kvalitatívnym skúmaním spirituality a religiozity v tomto období. Prínosom tejto diplomovej práce a realizovaného výskumu je prvotný kvalitatívny prieskum spirituálnej a religióznej oblasti života detí staršieho školského veku. Doposiaľ vzniknuté práce sa venujú znakom spirituality a religiozity, novopohanskej spiritualite, súvislostiam S/R s osobnostnými charakteristikami, obdobiu vynorujúcej sa dospelosti, či vplyvu S/R na psychoterapeutický proces. Tematicky najbližšie je práca Jindry (2013) – *Spiritualita a osobnostní charakteristiky dětí a dospívajících*. On však, na rozdiel od nás, vo svojej práci využíva ku skúmaniu kvantitatívne nástroje. Táto práca umožňuje hlbšie popísanie obdobia staršieho školského veku z hľadiska spirituality a religiozity.

Všetci veriaci participanti z nášho výskumného súboru sa pokladajú za kresťanov, naplno sa zapájajú do kresťanského života a snažia sa správať tak, ako to hlása kresťanstvo. Chcú sa správať „dobre“ aj preto, aby sa po smrti dostali do neba. Na základe týchto zistení môžeme usudzovať vplyv viery na ich **morálne chovanie**. Tento predpoklad by mohli potvrdzovať štúdie zameriavajúce sa morálnou excelentnosťou, kde participanti vykazujúci vysoké morálne zásady často odpovedali, že práve náboženstvo je pre nich podkladom pre ich morálne správanie (Hart, & Fegley, 1995; Smith, 2003; Li, 2014).

Náboženstvo vplýva na život participantov aj skrze **náboženské aktivity**, ktorým sa venujú. Všetci účastníci pravidelne navštevujú kostol, slávia sviatky a rituály a pravidelne sa venujú modlitbe. Na tieto aktivity nahliadajú pozitívne a hovoria, že im prinášajú radosť, pokoj a sú pre nich posilou. Marques, Lopez a Mitchell (2013) však tvrdia, že návšteva kostola so životnou spokojnosťou adolescentov nesúvisí. Good a Willoughby (2006) vo svojej štúdií uvádzajú, že religiózne správanie skutočne podporuje pozitívne prispôsobenie mladých, no rozhodujúcim faktorom je podľa nich **pocit bytia súčasťou komunity**, spoločenstva. King a Furrow (2004) toto tvrdenie podporujú a uvádzajú, že

nábožensky angažovaní mladí ľudia udávajú signifikantne vyššie hodnoty zdrojov sociálnej opory, ako menej aktívni jedinci. Komunitní členovia väčšinou stelesňujú religiózne a spirituálne hodnoty a tým fungujú aj ako **vzory** pre mladých a pomáhajú im v identifikácii s komunitou (Erikson 1968, in Pargament et al., 2013). Je však dôležité podotknúť, že náboženské komunity môžu byť zdrojmi sociálnej opory, ale aj **zdrojmi úzkosti** podľa toho, ako dospelí v rámci komunity vnímajú mladých a vzťahujú sa k nim (Pargament et al., 2013). Naši veriaci participanti tento pocit bytia súčasťou komunity vo svojich odpovediach neuviedli, no za to vyzdvihovali dôležitosť sociálnych vzťahov ako veriaci, tak aj neveriaci participanti.

Dôležitosť sociálnych vzťahov môžeme sledovať v oblasti hodnôt, zmyslu života, copingových stratégií i miesta kontroly našich participantov. Pozitívne sociálne vzťahy majú mnohé pozitívne dopady na život mladých, čo bohato dokladajú rôzne výskumné štúdie. Hodačová, Čermáková, Šmejkalová, Hlaváčková, a Kalman (2015) uvádzajú, že samotná štruktúra rodiny a kvalita jej komunikácie ovplyvňujú životnú spokojnosť detí. Hodačová, Hlaváčková, Csémy, Šmejkalová a Čermáková (2011) dodávajú, že množstvo spoločne stráveného času s rodinou súvisí so životnou spokojnosťou, vierou v seba sama a vo svoju budúcnosť, s vnímaným zmyslom života a šťastia u detí vo veku 11, 13 a 15 rokov. Dalo by sa možno povedať, že je pozitívne, že naši participanti vnímajú dôležitosť udržiavania pozitívnych vzťahov, pretože aj vďaka nim môžu zažívať pocity životnej spokojnosti, šťastia i zmyslu života.

Ďalším zaujímavým zistením bola **neistota a nekonzistentnosť názorov**, ktoré participanti vyjadrovali. Môžeme to vidieť najmä v počte odpovedí typu „nevím“, „možná“, „asi“. Tieto vyjadrenia sú však úplne na mieste hlavne z dôvodu vekového obdobia, v ktorom sa participanti nachádzajú. Ako uvádzajú Langmeier (1991) i Říčan (2004), pre kognitívne štádium formálnych logických operácií je typické kritické zmýšľanie, prehodnocovanie a postupné vytváranie vlastných názorov. Mladým sa v tomto veku otvára svet, valí sa na nich obrovské množstvo informácií a oni sú nútení si v tejto spleti privlastniť také názory, ktoré by korešpondovali s ich presvedčeniami a hodnotami. Aj preto je logické, že na všetky naše otázky ešte nevedeli odpovedať, pretože si svoje názory v tomto veku iba budujú. Good a Willoughby (2005) dodáva, že práve v období adolescencie sú jedinci (viac ako v iných životných obdobiach) prirodzene „ťahaní“ k tomu angažovať sa v spirituálnom hľadaní a s väčšou pravdepodobnosťou budú konvertovať z jednej viery do inej. Aj v našich rozhovoroch bolo takéto „spirituálne hľadanie“ a tápanie citeľné. Samozrejme by v tejto oblasti stálo za to dlhodobo preskúmať,

či spirituálne presvedčenia, ktoré adolescenti počas tohto obdobia prijímú za svoje, im dlhodobo „prischnú“, alebo budú mať iný osud. Za najlepší typ výskumu by autorka navrhovala longitudinálne skúmanie vývoja viery počas celého života.

U neveriacich participantov sa objavila ešte väčšia nekonzistentnosť a diskrepancia názorov a to hlavne v oblasti ich presvedčenia. Všetci účastníci na začiatku rozhovoru uvádzajú, že žiadnu vieru nemajú, no po hlbšom skúmaní ich presvedčení sme zistili, že veria v rôzne spirituálne koncepty. Všetci okrem jedného veria v **možnosť existencie niečoho, čo nevidíme**, polovica z nich uviedla, že verí v existenciu síl a energií, niektorí veria v duchov, v astrálny svet, v duše a jeden z participantov verí v osud. V tejto oblasti si môžeme všimnúť aj silu vplyvu **internetu** na názory mladých, pretože niektorí uviedli, že o týchto záležitostiach videli určitý program práve na internete. Účastníci počas rozhovorov uvádzali aj ďalšie vplyvy na ich názory a to hlavne knihy, filmy a videá, čo sú logické dôsledky dnešnej doby, ktorá je plná „smart technológií“. Dnes už aj deti prvého stupňa základnej školy dokážu ovládať „smart-telefóny“, kdekoľvek sa pripojiť k internetu a aj skrze obľúbené sociálne siete sledovať najrôznejšie informácie a videá.

Veriaci participantí majú o **iných vierach** názory rôzne. Polovica z nich si myslí, že iné viery sú „divné“, niektorí nevedia, čo si majú o tom myslieť, niektorí si myslia, že sú tri hlavné viery a niektorí vnímajú náboženstvá ako rôzne cesty k jednej podstate. Tento posledný názor (o cestách k jednej podstate), bol vytvorený na základe filmu Pí a jeho život. Môžeme sa domnievať, že participant prijal tento názor preto, aby si mohol logicky zakomponovať ostatné viery do svojho presvedčenia, a tak sa uchrániť od možných útokov z oblasti zmyslu iných náboženstiev. Veriaci teda majú svoju vlastnú vieru, ale o vierach iných ľudí si názor iba vytvárajú.

Neveriaci vyslovujú ohľaduplnosť k rôznym typom viery, ale nechcú nimi byť nijak „otravovaní“. Toto súvisí aj s ich predstavou náboženského života, ktoré jedna participantka vníma ako obmedzujúce. Môžeme sa iba domnievať, že tento **názor „obmedzujúceho náboženstva“** môže vyvierať z ich neznalosti, pokiaľ nepoznajú veriacich ľudí a nepohybujú sa medzi nimi. V odpovediach sa vyskytol aj celkom oprávnený názor, a to ten, že viery iných sú pre nich „nepochopiteľné“. Dvaja participantí poukázali aj na **dôležitosť výchovy a prostredia** pri utváraní presvedčení. Táto zmienka poukazuje na ich schopnosť premýšľať o príčinách a utvárajúcich prvkoch vlastných presvedčení, že nie všetko závisí iba od ich vlastných rozhodnutí, ale aj od prostredia v ktorom žijú, do ktorého sa narodili. Ukazujú schopnosť reflexie možnosti, že ak by sa narodili do iného prostredia, pravdepodobne by aj ich životné presvedčenia boli iné.

Veriacim participantom sa ich presvedčenie odráža aj v oblasti **zdravia**. Všetci veria, že viera môže pomôcť a to aj skrze zázrak, ktorý môže Boh vykonať. Dvaja participanti dokonca uvádzajú svoju osobnú skúsenosť s, pre nich zázračným, zážitkom uzdravenia. Dvaja participanti vnímajú aj možný negatívny vplyv viery a to **strach zo smrti** a **strach z opustenia Bohom**. Za obdobie počiatkov strachov zo smrti Vavrda (2000, in Vymětal et al., 2000) uvádza vek okolo 9.-11. roku života. Ako však hovorí Cicirelli (1998), táto prechodná intenzifikácia emočných a kognitívnych odpovedí na problematiku smrti predchádza poklesu takto motivovaných strachov v období mladej dospelosti. Je to teda čas spracúvania konceptu smrti.

Aj pocit **strachu z opustenia Bohom** môže mať svoje príčiny. Ako uvádza Maliňáková a Tavel (nedat.), kritický, milujúci, alebo vzdialený obraz Boha môže vyplývať z viacerých faktorov. Môže to súvisieť s typom vzťahovej väzby nadobudnutej v ranom detstve, v informáciách, aké jedinec o náboženstve (Bohu) dostal, v aktivitách, ktoré jedinec robí a v samotných zážitkoch, ktoré mu viera prináša. Všetky tieto predstavy môžu nadobudnúť konštruktívnych, ale aj deštruktívnych foriem. Larson a Larson (2003) dokonca uvádzajú, že **pocity opustenosti Bohom** môžu vychádzať z nábožensky rigidných spôsobov výchovy a môžu vyvolať negatívne zdravotné dôsledky.

Niektorí neveriaci participanti tiež vnímajú možný **negatívny vplyv náboženstva na zdravie**. Majú na mysli extrémizmus v rámci množstva času venovaného viere, alebo v rámci vyznávania démonických síl. Skrze takéto "divné" vyznávanie, by mohol byť jedinec vylučovaný zo spoločnosti a ostatní by ho kvôli tomu odmietali. Aj tu môžeme vidieť, aká dôležitá je pre deti staršieho školského veku sociálna sféra, **pocit „byť prijímaný“** a ako hovorí Říčan (2004) – hlavne nevybočovať. **Positívny vplyv viery** vidia neveriaci v spôsobe životného štýlu, ktorý viera nepriamo vyžaduje. Tento názor potvrdzujú aj štúdie Cottona et al. (2005), Pika a Fitzpatricka (2004), Yonkera et al. (2012) a Barryho, Nelson, Davarya a Urryho (2010), ktoré dokazujú súvislosť náboženstva a dobrého zdravotného stavu, práve vďaka životnému štýlu veriacich (nižšia frekvencia užívania omamných látok, vyhýbanie sa rizikovému typu správania, atď.). Neveriaci vnímajú aj silu psychiky pri zvládaní zdravotných problémov a uvádzajú príklady uzdravenia skrze nádej zlepšenia stavu. Rovnako vidia aj pozitívne vplyvy na zdravie skrze emócie, ktoré viera prináša – spomínajú ukludnenie, či rozveselenie. Áno, spiritualita súvisí aj s pozitívnymi pocitmi u detí vo veku 8-12 rokov (Holder et al., 2008). Ako môžeme vidieť, neveriaci veria v pozitívny vplyv viery na zdravie, ale na rozdiel od veriacich si nemyslia, že by v otázke zdravia mohla zasiahnuť nejaká „Vyššia moc“.

Veriaci participanti prijali kresťanskú **predstavu života po smrti** a vo svojich odpovediach popisujú nebo, peklo, očistec, spoveď, odpustky, spôsob správania ako prediktora toho, ako to bude po smrti vyzerat' (ak bude ich správanie na zemi „správne“, budú po smrti bližšie k nebu), a jedna participantka popisovala posmrtný život ako „túru k večnému raju“. Na základe ich celkom jasných presvedčení je vidieť, že sa týmito otázkami zaoberajú a kresťanské predstavy o živote po smrti prijali za vlastné.

Aj keď neveriaci na začiatku rozhovoru avizovali, že žiadnu vieru nemajú, v oblasti predstáv **života po smrti** uvádzajú mnohé prvky, skrze ktoré sa javí, že **síce veriaci (religiózni) nie sú, ale spirituálni áno**. Konkrétne to sú prvky Boha, duše a neba, o ktorých Roof (2000, in Pargament et al., 2013) tvrdí, že sú zdieľanými prvkami ako religiozity, tak aj spirituality. Okrem týchto troch prvkov, sa objavilo aj presvedčenie o reinkarnácii, čo tiež spadá pod oblasť viery v život po smrti a ktorý sa tiež pokladá za jeden z prvkov spirituality (Raftopoulos, & Bates, 2011). Dvaja neveriaci participanti priniesli aj úplne odlišnú predstavu od predstáv veriacich – a to, že po smrti nebude nič. Otázka smrti je pre deti dôležitou témou, s ktorou sa musia vysporiadať, každý svojim individuálnym tempom (Vavrda, 2000, in Vymětal, 2000). Coles (1990, in Sifers, & Warren, 2012) zvyrazňuje úlohu spirituality, ktorá podľa neho prináša deťom význam ich zážitkom a skúsenostiam práve v oblasti smrti a utrpenia.

Veriaci participanti vnímajú **Boha** ako pozitívnu postavu, ktorá im chce pomáhať a nikdy neuškodí. Vidia ho ako personifikovanú postavu, alebo ako neviditeľno, či milosrdného kráľa. V ich asociáciách môžeme vidieť spleť Božích vlastností a zosobnení. Toto súhlasí s konceptom vývoja obrazu Boha podľa Holma (1998), ktorý tvrdí, že od 9. do 11. roku sa deti zameriavajú predovšetkým na Božie vlastnosti a od 12. do 14. rokov dochádza k zosobneniu Boha. Neskôr sa podľa Holma pojem Boha viac zvnútorňuje a naberá podôb lásky, úcty, modlitby, a pod.

Väčšina neveriacich účastníkov si Boha predstavuje tiež personifikovane, s nadprirodzenými schopnosťami. Jeden participant prijal religióznou predstavu Boha a vidí ho ako Ježiša Krista. Aj tu môžeme vidieť, že **náboženstvo vplýva aj na neveriacich**, ktorí vnímajú religiózne prvky a prijímajú ich do svojich konceptov. Niektorí účastníci vidia Boha aj v nehmotnej podobe – v podobe prírody, vesmíru, energie, či prízraku. **Príroda** je často popisovaná ako prostredie, v ktorom sa tiež vyskytuje zážitok transcendentna. Mladí ľudia môžu skrze estetický prírodný zážitok vnímať silu nekonečnosti a toho, že sú súčasťou stvorenia (King et al., 2010, in Pargament et al., 2013).

Oblasť zmyslu života je podľa rešerši z roku 2010 (Monod et al., 2010) najviac skúmaným aspektom v oblasti spirituality. Z tohto faktu nám vychádza, že je to skutočne oblasť, kde sa spirituálna zložka osobnosti buď prejaví, alebo neprejaví. Polovica veriacich účastníkov uviedla v oblasti zmyslu života nejaký religiózny aspekt (viera, nebo). Samozrejme, otázka zmyslu života je náročná pre zodpovedanie aj dospelému človeku, preto nie je nezvyčajné, že jeden zo štyroch veriacich participantov na ňu odpovedať nevedel.

Neveriaci účastníci síce žiadny S/R aspekt v oblasti zmyslu života neuviedli, no spomenuli dôležitosť rodiny, pomoc druhým, pocit spokojnosti, dôležitosť kvalitných vzťahov, staranie sa o prírodu a chránenie toho, na čom záleží. Autorka tejto práce sa zamýšľa, že všetky tieto aspekty by v dotazníku SWBQ (najkvalitnejší nástroj merania spirituality podľa review autorov Meezenbroeka et al., 2012) pravdepodobne sýtli 3 zo štyroch jeho dimenzií: spojitosť so sebou samým, spojitosť s druhými, spojitosť s prírodou. Sýtli by možno aj 3 z piatich faktorov, ktoré skúma Pražský dotazník spirituality, a to: eko-spiritualita, svedomitá starostlivosť a súnalezitosť (Řičan, 2006). Môžeme teda usudzovať, že aj keď naši účastníci nie sú religiózni (nie sú príslušníkmi žiadnej viery), javia sa byť spirituálni. Holder et al. (2008) dokonca tvrdia, že spiritualita (a nie religiozita) vykazuje štatisticky silnú súvislosť s pocitom šťastia u detí vo veku 8-12 rokov, a to hlavne jej osobná a vzťahová zložka. Túto teóriu však potvrdiť nemôžeme, pretože v našich rozhovoroch sme sa na pocit šťastia nepýtali, no bolo by zaujímavé tento výrok overiť aj na českej populácii.

Jirásek (2015) vo svojej štúdií dokladá dôležitosť spirituality a jej väzby na zdravie. Popisuje 5 faktorov, ktoré spirituálne zdravie konštituuju: vzťah k sebe, vzťah k druhým, vzťah k prírode, pýtanie sa po zmysle života a uvedomovanie si presahu a transcencie každodennosti. **Spirituálne vnímanie sveta** zdá sa ovplyvňuje aj jednu z najdôležitejších zložiek života – **zdravie**, a práve preto by sme v rámci vzdelávania mladých nemali na túto tému zabúdať. Halama, Ondrejka, Žiaková a Farský (2010) dodávajú, že práve premenné týkajúce sa životnej zmysluplnosti sú najsilnejším prediktorom celkového mentálneho zdravia. Ich výsledky potvrdzujú funkciu S/R ako poskytovateľov zmyslu v živote človeka.

Na prvých priečkach **v oblasti hodnôt** sa u veriacich aj neveriacich účastníkov objavuje ich rodina a kamaráti. Aj skrze túto oblasť vidíme, aké dôležité sú pre deti staršieho školského veku **sociálne vzťahy**. Sú pre nich tým najdôležitejším. No to, čo je nám najvzácnejšie, má moc nás posilňovať, ale aj zraňovať. Hodačová et al. (2015) uvádza, že samotná štruktúra rodiny a kvalita komunikácie v rodine ovplyvňujú

spokojnosť detí. Súvislosť emocionálnej blízkosti, opory a rodinnej kohézie so životnou spokojnosťou adolescentov potvrdili aj Kožený a Ladislav-Tišanská (2007), ktorí toto skúmali u 15-ročných českých detí. Good a Willoughby (2008) tiež uvádzajú, že mladí, ktorí sa cítia byť súčasťou určitej komunity, vykazujú lepšiu psycho-sociálnu prispôsobivosť. Keďže sociálne vzťahy sú pre mladých tak dôležité, je dobré spomenúť, že tieto následne **vplyvajú aj na ich presvedčenia** a hodnoty. King a Furrow (2004) tieto vplyvy skúmali u religióznych adolescentov a zistili, že vyššie hodnoty nábožnosti adolescentov súviseli so zdieľanými presvedčeniami, hodnotami a očakávaniami ich rodičov, priateľov a dospelých. Potvrdenie tohto výroku môžeme v našom vzorku vidieť najmä v zdieľanom presvedčení detí a ich rodičov. Mohli by sme z toho vyvodit' záver, že to, aké hodnoty bude nasledujúca generácia vyznávať, z veľkej miery závisí na hodnotách, ktoré jej predchádzajúce generácie ukazujú, ponúkajú a akým príkladom pre nich sú.

Najčastejšie spomenutou **stratégiou zvládania záťaže** u veriacich účastníkov bol Boh. Aj toto je dôkaz, že veriaci skutočne Bohu veria a obracajú sa na neho aj v náročných situáciách. Práve religiozita sa ukázala v štúdií Kroka (2015) byť prediktorom pozitívneho spôsobu zvládania záťaže u mladých dospelých vo veku 20-40 rokov. Vďaka týmto prvkom jedinci efektívne zvládali distres a nepohodu a boli schopní nájsť spôsoby zvládnutia negatívnych dôsledkov ťažkých situácií. Skrze vieru môžu mladí vnímať ťažké životné situácie aj ako **výzvy**, alebo ako možnosti k tomu dostať sa bližšie k posvätnu, k Vyššej moci, k Bohu (Verge, 1992, in Sifers, & Warren, 2012). Hneď na druhom mieste v rámci stratégií zvládania záťaže bola u našich participantov **sociálna opora**, ktorá je rovnako dôležitá v náročných situáciách aj pre neveriacu skupinu participantov. Madarasová-Gecková et al. (2008) uvádza sociálnu oporu rodičov, priateľskú atmosféru a vynikajúce podmienky v škole ako významné zdroje integrity u mladých ľudí. V ich štúdií sa nepotvrdil vplyv socio-ekonomických ukazovateľov, čož dokazuje, že zmysel pre integritu nezávisí na vlastníctve vzácneho majetku, ale je výsadou milovaných a opatrovaných. Daná sociálna opora teda posilňuje integritu a tým pomáha mladým zvládať ich náročné situácie. Niektorí neveriaci uviedli postoj nádeje, ktorý im v týchto situáciách pomáha. Nádej a spiritualita podľa Marquesa et al. (2013) veľmi silno súvisia so životnou spokojnosťou u adolescentov vo veku 15-19 rokov. Tieto faktory v ich štúdií vyšli ako stabilné v čase (v rámci jedného roku), z čoho môžeme usudzovať, že adolescenti, ktorí si osvoja „nádejný“ prístup k životu v mladom veku, si tento postoj udržia aj do ďalších rokov.

Hlavným rozdielom medzi veriacimi a neveriacimi **v oblasti miesta kontroly** aj **v oblasti prosieb a vzdávania vd'aky** bol znovu religiózny aspekt, ktorý uviedli veriaci participanti. Veriaci hovorili, že Boh často vypočul ich prosby a práve tento zážitok (skúsenosť vypočutej modlitby) podľa Smitha (2003) posilňuje náboženské presvedčenie, pocit oddanosti a záväzku.

Neveriaci participanti vety ďakovania a prosenia Boha buď nepoužívajú, alebo ich používajú, no vnímajú ich iba ako frázy, alebo ako povzbudenie pre nich samých. Iba jeden participant poznamenal, že by nám duchovná sféra mohla pomáhať, a to konkrétne duchovia našich mŕtvych príbuzných. No aj napriek tomuto presvedčeniu, túto duchovnú sféru a o pomoc neprosí a ani jej v situácii úspechu neďakuje.

Väčšina veriacich účastníkov sa o **spirituálnych témach** už niekedy rozprávala. Zmieňovali rozhovor s mamou, rozhovory počas hodín náboženstva, alebo na tábore. Na rozdiel od nich, väčšina neveriacich participantov sa o tejto téme ešte s nikým nebavila. Vyskytol sa aj názor, že ich tieto témy nezaujímajú, alebo že sa o tom rozprávajú vtedy, keď sa vo svete ohľadom náboženstva niečo deje. Niektorí sa o tom v škole rozprávali, niektorí nie, a jeden participant si všimol, že o týchto témach sa rozprávajú jeho veriaci spolužiaci. Frekvencia diskusií o spiritualite/ náboženstve, je jedným z faktorov, ktoré sa používajú k meraniu S/R u adolescentov (Cotton et al., 2010). Aj komunikácia na témy S/R je teda ich dôležitým ukazovateľom.

Nižšie prikladáme **tabuľku S/R prvkov** (viz Tab. 27) skúmaných u adolescentov v kvantitatívnych výskumoch (bližšie o nich pojednávame v kapitole č. 3.3) a oblastí, ktoré vyšli v našom výskume. Zaujímalo nás, či sa niektoré prvky sledované v týchto výskumoch objavili aj u našich participantov a ktoré to boli. „X“ označuje, že sa daný prvok v našich rozhovoroch nevyskytol a **číslo v zátvorke** uvádza počet participantov, ktorí sa o danej položke zmienili. U veriacich participantov je plný počet (4), u neveriacich (8). Pri niektorých (kde sýtenie nie je jednoznačné) číslach sú uvedené aj konkrétne odpovede participantov. Sýtenie položiek bolo vytvorené na báze odhadu.

Tab. 27 Porovnanie S/R prvkov skúmaných v kvantitatívnych výskumoch s odpoveďami našich participantov

	S/R prvky sledované u adolescentov v kvantitatívnych výskumoch	Naša vzorka VERIACI (max 4)	Naša vzorka NEVERIACI (max 8)
Najčastejšie používané položky k meraniu S/R zo štúdie autorov Cottona, McGradyho a Rosenthalovej (2010)	Frekvencia účasti na náb. bohoslužbe	(4)	X
	Osobná dôležitosť náboženstva	(4)	X
	Náboženská príslušnosť	(4)	X
	Frekvencia modlenia sa	(4)	X
	Frekvencia diskusií o S/R	(3)	(2) – keď sa deje niečo vo svete
	Frekvencia hľadania S pohody	(4) – obrátenie sa na Boha v ťažšej sit.	X
	Čas strávený na R aktivitách	(4)	X
	Frekvencia prosenia Boha o pomoc	(4)	X
	Frekvencia prosenia iného človeka o modlitbu	X	X
	Frekvencia študovania Biblie	X	X
	Frekvencia stretnutí s duchovnými autoritami	X	X
	Frekvencia hľadania pomoci od náb. inštitúcie	X	X
	Frekvencia ďakovania Bohu za životné udalosti	(4)	X
	Religiozita vrstovníkov	(4)	X
	Osobné pripútanie k cirkvi	(4)	X
	Položky z ASP Questionnaire (2010)	Modlitba za mňa	(4)
Modlitba za druhých		X	X
Vykonávanie určitých rituálov		(4) – pravidelná modlitba	X
Čítanie S/R kníh		X	(1)
Dôvera a obracanie sa k Bohu		(4)	X
Pocit vedenia a zastrešenia (ochrany)		(4)	X
Necítim sa byť sám, aj keď niekto nie je so mnou		(2)	X

	Mať S orientáciu	(2) – zmysel života: viera, dostať sa k nebu	X
	Túžba po vhl'ade a pravde	X	(1) – všetko objaviť
	Hľadanie hlbšieho vhl'adu v štruktúre života	X	X
	Túžba po širšom povedomí	X	X
	Túžba po kráse a dobre	(2) – celková životná spokojnosť	(2) – pomáhať iným, mať dobré vzťahy
	Rozvíjanie múdrosti	(1) – naberat' skúsenosti	(1) – všetko objaviť
	Život je hľadanie	(1) – viera sa postupom času mení	X
	Túžba po úprimnosti (šírke ducha)	X	X
	Vedomá interakcia s druhými	(2) – morálne správanie, pomoc druhým	(1) – mať dobré vzťahy
	Vedomá interakcia s prostredím	X	(1) chrániť to, na čom záleží
	Vedomá interakcia so sebou samým	(2) – celková životná spokojnosť	(1) – svoja vlastná spokojnosť
	Súciť	X	X
	Štedrosť	(2) – morálne správanie, pomoc druhým	(2) – pomáhať iným
	Presvedčenie o znovuzrodení človeka (alebo jeho duše)	X	(2)
	Presvedčenie o existencii vyšších mocí a bytostí	(4)	(7) – možnosť existencie neviditeľna
	Duša pochádza z vyššej dimenzie	X	X
	Presvedčenie, že človek je S bytosť	X	X
Položky dotazníka BMMRS	Viera v Boha, ktorý sa o mňa stará	(4)	X
	Odpustenie	(1)	X
	Súkromné R aktivity	(4) - modlitba	X
	S/R coping	(4) – obrátenie sa na Boha	X
	R podpora	(4) – obrátenie sa na Boha	X
	S/R história	(4) – sú kresťania -	X

		katolíci	
	Závazok	(4) – sú kresťania - katolíci	X
	Organizovaná religiozita	(4) – sú kresťania - katolíci	X
	S Zmysel	(2) – dostať sa k nebu, viera	X

V nasledujúcej časti sa budeme venovať **limitom a prínosom** tejto štúdie.

Výskumná vzorka bola vytvorená na dobrovoľnom princípe a s pomocou metódy snehovej gule (Miovský, 2006). Vďaka týmto metódam boli do výskumu zaradení účastníci podľa kritérií, ktoré boli na začiatku ustanovené. Vďaka tomu sme síce dosiahli homogénnosť vzorku, no na druhú stranu sa jednalo o ľudí, ktorí boli ochotní sa výskumu účastniť a tým pádom mohli vykazovať iné charakterové prvky, na rozdiel od jedincov, ktorí sa dobrovoľne do výskumu neprihlásili. Aj preto naša vzorka nevykazuje objektívne informácie, ktoré by prezentovali vnímanie spirituality a religiozity detí staršieho školského veku všeobecne.

Aj keď bol **scenár otázok** rozhovoru dopredu vytvorený, už iba z povahy pološtrukturovaného rozhovoru vyplýva, že u každého participanta bol súbor celkových otázok iný. Spätne autorka vníma medzery vo svojich otázkach a vidí oblasti, na ktoré sa mohla viac pýtať, a tak lepšie upresniť predstavy účastníkov. Často bolo aj pre autorku ťažké nestratiť sa v rozhovore a usmerňovať participanta v jeho odpovediach tým správnym smerom. Niekedy sa stávalo, že participant odpovedal v rámci jednej otázky aj na otázku inú, takže sa mohlo zdať, že sa výskumníčka niekedy pýta dvakrát na to isté. Aj napriek tomu, že sa niektoré odpovede opakovali, vždy boli sformulované trochu inak a vďaka tomu priniesli presnejší obrázok o vnímaní danej oblasti.

Vzhľadom k tomu, že rozhovor zisťoval vnútorné a osobné informácie, autorka nemohla vedieť, či participanti uvádzajú úplné a všetky informácie, alebo niektoré zámerne nezmiňujú, prípadne si ich neuvedomujú a preto ich nevyjadrujú. V rozhovoroch sme si všimli aj podstatný **vplyv veku** na celistvosť odpovedí účastníkov. Bolo vidieť, že mladšia časť vzorku (hlavne 11 a 12-roční) o týchto témach buď ešte nepremýšľali, alebo nad nimi premýšľať iba začínajú, a naopak, odpovede starších participantov (16-ročných) boli značne ucelenejšie, ako u ostatných vekových kategórií. Aj preto sme sa rozhodli 11 a 16-ročných vyradiť z nášho finálneho vzorku. V konečnom dôsledku sa nám tak potvrdili zákonitosti kognitívneho vývoja (Piaget, & Inhelder, 2010).

Dalo by sa povedať, že významným limitom diplomovej práce bol **finálny výber vzorku**. Síce výber daných participantov bol vykonaný s konkrétnym cieľom – popísať vnímanie života u veriacich (katolíckych) a neveriacich detí, ako dvoch najpočetnejších skupín podľa vierovyznania v Českej republike, a tiež zámer zachovať ich pomer. Tento princíp však znemožnil účasť v analýze tým participantom širšieho výskumu, ktorí vyznávajú náboženstvo iné, alebo je ich vyznanie nejasné.

Skúmanie tejto tematiky môže byť prínosom v oblasti **lekárskej pediatrickej starostlivosti** o deti tohto veku. Vďaka tomu, že lekári a sestričky bližšie porozumejú spiritualite a religiozite detí, budú môcť lepšie odpovedať na ich (častokrát náročné) otázky a poukázať na spiritualitu ako na pomocný prvok v ich liečbe (Neuman, 2011).

Ďalším prínosom do oblasti psychológie je využitie S/R pri práci s deťmi tohto veku **v poradenstve, v terapii**. Psychológovia by mali byť citliví na vnútorný život detí, pýtať sa na dôležitosť S/R v ich životoch a zdôrazňovať ich dôležitosť aj pri prekonávaní ťažkých situácií. Tiež by mali mladých podporovať v aktivitách, ktoré by ich spájali s ich vnútorným Ja (napr. písanie denníku, skrze ktoré sa externalizuje vnútorné napätie, meditáciu, seba-reflexiu a vnímanie odpovedí, ktoré prichádzajú z ich vlastného vnútra, trávenie času v prírode), a tak boli k sebe všímavejší a citlivejší (Raftopoulos, & Bates, 2011). Tým, že budú podporovaní v tom skúmať rolu spirituality v ich živote, Marques et al. (2013) tvrdí, že sa môže zvýšiť ich životná spokojnosť a celkový zmysel života. Pretože Kansky, Allen a Diener (2016) ukazujú, že emócie z obdobia ranej adolescencie ovplyvňujú neskoršiu kvalitu života. Pozitívne emócie prežívané vo veku 14 rokov boli v tomto výskume spojované s menej častými vzťahovými problémami, so zdravím prispôbením sa životu dospelých a s pozitívnym pracovným fungovaním vo veku 23-25 rokov. Deti a adolescenti by mali mať šancu vyrásť v dospelých, ktorí sú morálni, zodpovední k prírode, k ekonomike a celej spoločnosti a boli motivovaní starať sa o seba samých a prispievať k väčšiemu dobru.

S/R vykazujú pozitívne vplyvy na život ľudí. Rešerše Rewa a Wonga (2006) dokladá, že 84% štúdií ukazuje pozitívny vplyv religiozity a spirituality na zdravie a správanie človeka. S/R sú spájané aj s nižšími hodnotami depresivity, rizikovým typom správania, s pozitívnym sebavedomím a celkovým pozitívnym well-beingom (Cotton et al., 2005; Barry et al., 2010).

Kvalitatívne výskumy tohto typu môžu pomôcť doplniť informácie o vývojových štádiách viery a spirituality vo všetkých obdobiach života človeka. Bolo by zaujímavé vytvoriť longitudinálny výskum, ktorý by mapoval S/R jedincov v pravidelných

intervaloch, pretože máme mnoho dôkazov, že spiritualita sa počas života vyvíja, no nevieme ako, a práve k tomuto by nám mohol pomôcť výskum zameraný kvalitatívne (Good, Willoughby, & Busseri, 2011).

Čo sa týka budúcich výskumov, navrhujem realizovať výskum mapujúci spiritualitu a religiozitu na **rozmanitejšom vzorku** participantov v období staršieho školského veku.

Ďalší možný výskum by mohol spočívať v otázke, prečo niektorým adolescentom spiritualita pri ťažkých životných situáciách pomáha a iným nie (Raftopoulos, & Bates, 2011). Ide o dispozičné charakteristiky, ktoré ovplyvňujú jedincovu inklináciu k hľadaniu spirituálnych zdrojov? Alebo je tam ešte iná súvisiaca premenná?

9 ZÁVER

Diplomová práca sa zaoberá spiritualitou a religiozitou a ich možným vplyvom na život detí staršieho školského veku. Skúma predstavy a názory veriacich i neveriacich účastníkov na vieru, Boha, život po smrti a oblasť prosenia a vzdávania vďaky a odhaľuje spojitosti týchto presvedčení s dôležitými aspektami ich života (zmysel života, hodnoty, stratégie zvládania záťaže, miesto kontroly, frekvencia spirituálnych rozhovorov).

V diplomovej práci boli zistené nasledujúce závery:

- Väčšina neveriacich (a niektorí z veriacich) participantov vykazuje neistotu a diskrepanciu vo svojich názoroch na spiritualitu.
- U veriacich participantov sa viera a jej aspekty stávali dôležitou súčasťou hodnôt, zmyslu života, prosieb a vzdávania vďaky, copingu, miesta kontroly a prejavovali sa aj vo frekvencii rozhovorov na tému spirituality s druhými.
- Aj keď neveriaci účastníci nie sú religiózni, na základe niektorých ich výpovedí (viera, že existuje niečo, čo nemôžeme vidieť, viera v duchov, viera v astrálny svet, viera v dušu, viera v nebo, viera v reinkarnáciu,...) sa javia byť spirituálni.
- Avšak, ak by aj naši neveriaci participanti boli spirituálni, táto ich spiritualita sa nijako neprejavuje (alebo v nízkej miere) v dôležitých oblastiach ich života (prosby a vzdávanie vďaky, zmysel života, hodnoty, coping, miesto kontroly, frekvencia rozhovorov na tému spirituality s druhými).
- Sociálna sféra je pre veriacich aj neveriacich participantov ústrednou témou.
- Neveriaci participanti sa o spirituálnych témach s druhými nerozprávajú, alebo rozprávajú, ale v nižšej miere ako participanti veriaci.

10 SÚHRN

Obdobie staršieho školského veku, zhruba medzi 11. a 15. rokom života, je obdobím, v ktorom dochádza ku komplexnej premene osobnosti vo všetkých jej oblastiach: biologických, psychických i sociálnych (Vágnerová, 1997). Z pohľadu kognitívnej teórie Jeana Piageta je toto obdobie štádiom formálnych operácií, ktoré je konečným štádiom vývoja inteligencie. Mladý človek začína vnímať perspektívu druhých ľudí, rozlišovať domnienku od preukázaného faktu a uvažovať v abstraktných pojmoch (Langmeier, & Krejčířová, 2006). Všetky tieto prvky mu umožňujú zamýšľať sa nad otázkami vlastnej identity, zmyslu života, smrti, viery, či vlastného životného presvedčenia.

Spiritualita je ďalším pojmom, ktorým sa táto diplomová práca zaoberá. Spiritualita doteraz nemá jednoznačnú definíciu a rôzni autori ju vymedzujú rôzne. Napriek tomu, Vojtíšek et al. (2012) vystihuje jej dve hlavné pojatia. Spiritualita z kresťanského pohľadu znamená vnútorný, duchovný život človeka, ktorý je ovplyvnený Duchom svätým. V druhej polovici 20. storočia sa objavilo aj druhé pojatie, ktoré nie je nijak spojené s kresťanstvom. Spiritualita je v tomto pojatí osobnou zbožnosťou, ktorá je oslobodená od akýchkoľvek dogiem, vyhýba sa inštitúciám a autoritám a je založená na priamom náboženskom zážitku. Spiritualita je spojovaná s poskytovaním emočnej podpory, nádeje, integrácie, odolnosti, či životného zmyslu (Sifers, & Warren, 2012).

Pojem religiozita zvyčajne označuje náboženské prežívanie a náboženskú aktivitu, vrátane afiliácie k určitej cirkvi, či náboženskej skupine (Řičan 2007, in Pechová, 2011). V poslednej dobe začali niektorí autori uvádzať tieto dva pojmy do kontrastu, kde spiritualita je tá „dobrá“ a religiozita tá „zlá“ (Zinnbauer et al., 1999). Tvrdia, že spiritualita zdieľa s náboženstvom presvedčenia týkajúce sa Boha, duše, či neba, ale odmietajú administratívnu, často byrokratickú štruktúru jednotlivých náboženských organizácií (Roof, 2000, in Pargament et al., 2013). Autori Pargament et al. (2013) však vidia mnohé prvky, ktoré sú vlastné obom pojmom. Je to najmä posvätno, ktoré leží v jadre oboch, náboženstva aj spirituality. Autori dokonca tvrdia, že pokiaľ je náboženstvo zamerané práve na posvätno, stáva sa od spirituality priam nerozlíšiteľným.

Spiritualita a religiozita nie sú teda od seba úplne nezávislé ani opozitné, a preto sa v súčasnej literatúre tieto slová vyskytujú často v podobe dvojslovnia „spiritualita a religiozita“, alebo v podobe značky S/R, ktorú v tejto práci tiež používame.

Ako sme už spomenuli vyššie, deti sa v období staršieho školského veku začínajú zaoberať existenciálnymi otázkami, ku ktorým patria aj otázky spirituality a religiozity.

Výskumy dokladajú mnoho dôkazov, že S/R vplyvajú na život adolescentov. Uvádzajú, že S/R chránia jedincov pred nepriaznivými vplyvmi, posilňujú ich odolnosť, fyzické a mentálne zdravie a celkovo dopomáhajú k lepšej kvalite ich života (viz Smith, 2003; Damon, 2004; Markstrom-Adams et al. 1994; Haug, 1998a). Tieto vplyvy v práci rozdeľujeme do kontextu kvality života, ideologického, sociálneho, transcendentálneho a do kontextu možného negatívneho vplyvu.

Zahraničné štúdie skúmajú S/R adolescentov najmä kvantitatívnymi nástrojmi, z ktorých najčastejšie používané podľa Cottona, McGradyho a Rosenthalovej (2010) sú: Dotazník BMMRS, SWBS a Religious Orientation Scale. Najčastejšie používanými položkami skúmajúce S/R adolescentov sú podľa tejto rešerše frekvencia účasti na náboženskej bohoslužbe, osobná dôležitosť náboženstva, náboženská príslušnosť a frekvencia modlenia sa. Najčastejšie skúmanými položkami spirituality boli domény zmyslu života, životnej spokojnosti, pokoja a sebavedomia (Monod et al., 2011). Zahraničná štúdia Raftopoulou a Batesa (2011) skúmajúca vplyv spirituality na rezilienciu adolescentov kvalitatívnym spôsobom, potvrdila tento vplyv na výskumnom vzorku 15 participantov vo veku 15 a 16 rokov.

Cieľom tejto diplomovej práce bolo popísať spiritualitu a religiozitu detí staršieho školského veku a preskúmať oblasť možného vplyvu týchto prvkov na ich život. Konkrétne sa práca snaží zachytiť osobné presvedčenia a viery veriacich i neveriacich participantov, ich vnímanie vier iných ľudí, predstavy Boha a života po smrti a zistiť, či tieto ich presvedčenia vplyvajú na ich hodnoty, vnímanie zmyslu života, stratégie zvládania záťaže, miesto kontroly a frekvenciu rozhovorov na tému spirituality. Celý výskum je súčasťou stále prebiehajúceho širšieho výskumného zámeru UP Olomouc, ktorý je z grantu finančne podporený. K jeho realizácii bol použitý kvalitatívny prístup a vytvorený pološtrukturovaný rozhovor. K vyhodnoteniu sme použili tematickú analýzu, metódu trsov a metódu prostého výčtu (Miovský, 2006).

Rozhovory prebiehali v období júna až augusta 2015 v domovoch participantov, ktorí boli vybraní metódou zámerného-účelového výberu a metódou snehovej gule (Miovský, 2006). Do výskumu sme podľa stanovených kritérií vybrali 12 rozhovorov s účastníkmi vo veku 11 až 15 rokov – 7 dievčat a 5 chlapcov, zo 4 krajov Českej republiky, s prevahou kraja Olomouckého a Moravsko-Sliezkeho. Štyria z nich sa hlásia ku katolíckemu vierovyznaniu a ôsmy z nich sú bez vyznania.

Z výsledkov výskumu vyplynulo, že väčšina neveriacich participantov (a niektorí z veriacich) vykazujú neistotu a diskrepanciu vo svojich názoroch na spiritualitu.

Tiež sa ukázalo, že viera je pre veriacich participantov dôležitou súčasťou ich hodnôt, zmyslu života, prosieb a vzdávania vďaky, copingu, miesta kontroly a prejavuje sa aj vo frekvencii rozhovorov na tému spirituality s druhými.

Aj keď naši neveriaci participanti nie sú religiózni, na základe niektorých ich výpovedí (viera, že existuje niečo, čo nemôžeme vidieť, viera v duchov, viera v astrálny svet, viera v dušu, viera v nebo, viera v reinkarnáciu,...) sa javia byť spirituálni. Vo výskume sa však ukázalo, že aj keby naši neveriaci participanti boli spirituálni, táto ich spiritualita sa nijako neprejavuje (alebo v nízkej miere) v dôležitých oblastiach ich života (prosby a vzdávanie vďaky, zmysel života, hodnoty, coping, miesto kontroly, frekvencia rozhovorov na tému spirituality s druhými).

Ďalším z výsledkov bolo poukázanie na dôležitosť sociálnej sféry u veriacich i neveriacich participantov, pre ktorých sú vzťahy jednou z najdôležitejších hodnôt a pomáhajú im aj v prekonávaní ťažších životných situácií.

A posledný rozdiel, ktorý sa medzi veriacimi a neveriacimi účastníkmi prejavil, bola frekvencia rozhovorov na tému spirituality. Neveriaci participanti sa o spirituálnych témach s druhými nerozprávajú, alebo rozprávajú, ale v nižšej miere ako participanti veriaci.

V diskusii sme porovnávali naše výsledky s výsledkami iných štúdií a tiež sme skrze tabuľku (viz Tab. 27) porovnávali S/R prvky sledované u adolescentov v kvantitatívnych výskumoch s prvkami, ktoré sa objavili v našom výskume. Okrem toho sme prebrali možné obmedzenia výskumu a návrhy do budúcich štúdií.

Cieľom výskumu bolo hlbšie pochopiť a popísať spiritualitu a religiozitu detí staršieho školského veku a preskúmať oblasť možného vplyvu týchto prvkov na ich život. Tento cieľ bol podľa nášho názoru splnený.

LITERATÚRA

- 1) Barry, C. M., Nelson, L., Davarya, S., & Urry, S. (2010). Religiosity and spirituality during the transition to adulthood. *International Journal Of Behavioral Development*, 34(4), 311-324. doi:10.1177/0165025409350964
- 2) Bartkowski, J. P., Xu, X., & Levin, M. L. (2008). Religion and child development: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study. *Social Science Research*, 37(1), 18-36. doi:10.1016/j.ssresearch.2007.02.001
- 3) Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. Získáno z: <http://eprints.uwe.ac.uk/11735>
- 4) Büssing, A., Mancini, A. F., Gidley, J., & Heusser, P. (2010). Aspects of spirituality in adolescents. *International Journal of Children's Spirituality*, 15(1), 25-44.
- 5) Cicirelli, V. G. (1998). Personal meanings of death in relation to fear of death. *Death Studies*, 22(8), 713-733. doi:10.1080/074811898201236
- 6) Cotton, S., Larkin, E., Hoopes, A., Cromer, B. A., & Rosenthal, S. L. (2005). The impact of adolescent spirituality on depressive symptoms and health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 36, 7-14.
- 7) Cotton, S., McGrady, M. E., & Rosenthal, S. L. (2010). Measurement of religiosity/spirituality in adolescent health outcomes research: Trends and recommendations. *Journal Of Religion And Health*, 49(4), 414-444. doi:10.1007/s10943-010-9324-0
- 8) Český statistický úřad. (2011a). *Tab. 111 Obyvatelstvo podle pohlaví a podle druhu pobytu, státního občanství, způsobu bydlení, národnosti a náboženské víry*. Získáno 23. 11. 2016 z <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/shortUrl?su=92708494>
- 9) Damon, W. (2004). What Is Positive Youth Development? *Annals Of The American Academy Of Political And Social Science*, 59113-24. doi:10.1177/0002716203260092
- 10) Dew, R. E., Daniel, S. S., Goldston, D. B., McCall, W. V., Kuchibhatla, M., Schleifer, C., & ... Koenig, H. G. (2010). A prospective study of religion/spirituality and depressive symptoms among adolescent psychiatric patients. *Journal Of Affective Disorders*, 120(1-3), 149-157. doi:10.1016/j.jad.2009.04.029
- 11) Erikson, E. H. (1964c). *Insight and responsibility: lectures on the ethical implications of psychoanalytic insight*. New York: W. W. Norton.
- 12) Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.

- 13) Good, M., & Willoughby, T. (2008). Adolescence as a sensitive period for spiritual development. *Child Development Perspectives*, 2(1), 32-37. doi:10.1111/j.1750-8606.2008.00038.x
- 14) Good, M., & Willoughby, T. (2006). The Role of Spirituality Versus Religiosity in Adolescent Psychosocial Adjustment. *Journal Of Youth And Adolescence*, 35(1), 41-55. doi:10.1007/s10964-005-9018-1
- 15) Good, M., Willoughby, T., & Busseri, M. A. (2011). Stability and change in adolescent spirituality/religiosity: A person-centered approach. *Developmental Psychology*, 47(2), 538-550. doi:10.1037/a0021270
- 16) Halama, P., Ondrejka, I., Žiaková, K. & Farský, I. (2010). Existenciálne a spirituálne koreláty mentálneho zdravia u bežnej populácie a psychiatrických pacientov. *Československá psychologie*, 54, 1, 42-57.
- 17) Halík, T. (2002). *Co je bez chvění, není pevné : labyrintem světa s vírou a pochybností*. Praha : Nakladatelství Lidových novin.
- 18) Hamplová, D. (2008). Religiozita dospělých v České republice na počátku 21. století. In Lužný D., & Nešpor, Z. R. et al. *Náboženství v menšině (20-30)*. Praha: Malvern.
- 19) Harris, S. K., Sherritt, L. R., Holder, D. W., Kulig, J., Shrier, L. A., & Knight, J. R. (2008). Reliability and validity of the Brief Multidimensional Measure of Religiousness/Spirituality among adolescents. *Journal Of Religion And Health*, 47(4), 438-457. doi:10.1007/s10943-007-9154-x
- 20) Hart, D., & Fegley, S. (1995). Prosocial behavior and caring in adolescence: Relations to self-understanding and social judgment. *Child Development*, 66(5), 1346-1359. doi:10.2307/1131651
- 21) Haug, I. (1998a). Including a spiritual dimension in family therapy: Ethical considerations. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 20(2), 181-194. doi:10.1023/A:1025077425777
- 22) Haug, I. E. (1998b). Spirituality as a dimension of family therapists' clinical training. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 20(4), 471-483. doi:10.1023/A:1021628132514
- 23) Hejna, D. (2010). *Náboženství a společnost: věda o náboženství a její historické kořeny*. Praha: Grada.
- 24) Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- 25) Hill, P. C., Pargament, K. I., Hood, R. J., McCullough, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B., & Zinnbauer, B. J. (2000). Conceptualizing religion and spirituality: Points of

- commonality, points of departure. *Journal For The Theory Of Social Behaviour*, 30(1), 51-77. doi:10.1111/1468-5914.00119
- 26) Hodačová, L., Čermáková, E., Šmejkalová, J., Hlaváčková, E., & Kalman, M. (2015). Vztah rodiny a životní spokojenosti dětí. *Československá psychologie*, 59, 4, 315-326.
- 27) Hodačová, L., Hlaváčková, E., Csémy, L., Šmejkalová, J., & Čermáková, E. (2011). Sociální vztahy jako důležitý faktor kvality života dětí. *Československá psychologie*, 54, 1, 1-11.
- 28) Holder, M. D., Coleman, B., & Wallace, J. M. (2010). Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8–12 years. *Journal Of Happiness Studies*, 11(2), 131-150. doi:10.1007/s10902-008-9126-1
- 29) Holm, N.G. (1998). *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál.
- 30) Hood, R.W., Hill, P.C. & Spilka, B. (2009). *Psychology of religion: An empirical approach*. New York, N.Y.; London: Guilford Press.
- 31) Jindra, S. (2013). *Spiritualita a osobnostní charakteristiky dětí a dospívajících*. (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 32) Jirásek, I. (2015). Spiritualita a zdraví: ideové podloží pro zkoumání empirických dat. *Československá psychologie*, 59, 2, 174-186.
- 33) Johnson, C. V., & Hayes, J. A. (2003). Troubled Spirits: Prevalence and predictors of religious and spiritual concerns among university students and counseling center clients. *Journal Of Counseling Psychology*, 50(4), 409-419. doi:10.1037/0022-0167.50.4.409
- 34) Kansky, J., Allen, J. P., & Diener, E. (2016). Early adolescent affect predicts later life outcomes. *Applied Psychology: Health And Well-Being*, 8(2), 192-212. doi:10.1111/aphw.12068
- 35) Kantorová, M. (2016). *Žák staršího školního věku a jeho pozice v třídním kolektivu*. (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 36) Kazdin, A. E. (2008). Evidence-based treatment and practice: New opportunities to bridge clinical research and practice, enhance the knowledge base, and improve patient care. *American Psychologist*, 63(3), 146-159. doi:10.1037/0003-066X.63.3.146
- 37) King, P. E., & Furrow, J. L. (2004). Religion as a Resource for Positive Youth Development: Religion, Social Capital, and Moral Outcomes. *Developmental Psychology*, 40(5), 703-713. doi:10.1037/0012-1649.40.5.703
- 38) Kohák, E. (2004). *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON).

- 39) Kožený, J., & Ladislav-Tišanská, L. (2007). Strukturální analýza modelu životní spokojenosti adolescentů . *Československá psychologie*, 51, 3, 224-237.
- 40) Krok, D. (2015). Value systems and religiosity as predictors of non-religious and religious coping with stress in early adulthood. *Archives Of Psychiatry And Psychotherapy*, 17(3), 21-31. doi:10.12740/APP/59050
- 41) Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- 42) Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- 43) Langmeier, J. (1991). *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum.
- 44) Larson, D. B., & Larson, S. S. (2003). Spirituality's potential relevance to physical and emotional health: A brief review of quantitative research. *Journal Of Psychology And Theology*, 31(1), 37-51.
- 45) Li, S. D. (2014). Familial religiosity, family processes, and juvenile delinquency in a national sample of early adolescents. *The Journal Of Early Adolescence*, 34(4), 436-462. doi:10.1177/0272431613495445
- 46) Madarasová-Gecková, A., Tavel, P., Gajdošová, B., Orosová, O., Žežula, I., & van Dijk, J. P. (2008). Socioekonomické a psychosociálne faktory zmyslu pre integritu u adolescentov. *Československá psychologie*, 52, 2, 132-144.
- 47) Malinakova, K., & Tavel, P. (nedat.) *Olomouc University Social Health Institute, Palacky University in Olomouc*, The Images of God: Roots and Fruits of Their Different Variants.
- 48) Markstrom, C. A. (1999). Religious involvement and adolescent psychosocial development. *Journal Of Adolescence*, 22(2), 205-221. doi:10.1006/jado.1999.0211
- 49) Markstrom-Adams, C., Hofstra, G., & Dougher, K. (1994). The ego-virtue of fidelity: A case for the study of religion and identity formation in adolescence. *Journal Of Youth And Adolescence*, 23(4), 453-469. doi:10.1007/BF01538039
- 50) Marler, P. L., & Hadaway, C. K. (2002). 'Being religious' or 'being spiritual' in America: A zero-sum proposition? *Journal For The Scientific Study Of Religion*, 41(2), 289-300. doi:10.1111/1468-5906.00117
- 51) Marques, S. C., Lopez, S. J., & Mitchell, J. (2013). The role of hope, spirituality and religious practice in adolescents' life satisfaction: Longitudinal findings. *Journal Of Happiness Studies*, 14(1), 251-261. doi:10.1007/s10902-012-9329-3
- 52) McGrath, A. E. (2001). *Křesťanská spiritualita: úvod*. Praha : Volvox Globator.

- 53) McGrath, A. E. (2006). *Christianity: an introduction*. Malden, Mass.: Blackwell Publishing.
- 54) Meezenbroek, E. J., Garssen, B., van den Berg, M., van Dierendonck, D., Visser, A., & Schaufeli, W. B. (2012). Measuring spirituality as a universal human experience: A review of spirituality questionnaires. *Journal Of Religion And Health, 51*(2), 336-354. doi:10.1007/s10943-010-9376-1
- 55) Michalčáková, R. (2007). *Strachy v období rané adolescence*. Brno : Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal.
- 56) Miller, L., & Gur, M. (2002). Religiousness and sexual responsibility in adolescent girls. *Journal Of Adolescent Health, 31*(5), 401-406. doi:10.1016/S1054-139X(02)00403-2
- 57) Mioviský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- 58) Monod, S., Brennan, M., Theologian, E. R., Martin, E., Rochat, S., & Büla, C. J. (2011). Instruments measuring spirituality in clinical research: A systematic review. *Journal Of General Internal Medicine, 26*(11), 1345-1357. doi:10.1007/s11606-011-1769-7
- 59) Neuman, M. E. (2011). Addressing Children ' s Beliefs Through Fowler ' s Stages of Faith. *Journal of Pediatric Nursing, 26*(1), 44–50. <http://doi.org/10.1016/j.pedn.2009.09.002>
- 60) Nohavicová, K. (2015). *Spiritualita českých novopohanů*. (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 61) Nonnemaker, J. M., McNeely, C. A., & Blum, R. W. (2003). Public and private domains of religiosity and adolescent health risk behaviors: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Social Science & Medicine, 57*(11), 2049-2054. doi:10.1016/S0277-9536(03)00096-0
- 62) Orbach, I., Kedem, P., Gorchover, O., Apter, A., & Tyano, S. (1993). Fears of death in suicidal and nonsuicidal adolescents. *Journal Of Abnormal Psychology, 102*(4), 553-558. doi:10.1037/0021-843X.102.4.553
- 63) Paloutzian, R. F. & Park, C. L. (2013). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, N.Y.; London: Guilford Press.
- 64) Pargament, K. I., Exline, J. J., & Jones, J. W. (2013). *APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol 1): Context, theory, and research*. American Psychological Association.

- 65) Pearce, M. J., Jones, S. M., Schwab-Stone, M. E., & Ruchkin, V. (2003). The protective effects of religiousness and parent involvement on the development of conduct problems among youth exposed to violence. *Child Development, 74*(6), 1682-1696. doi:10.1046/j.1467-8624.2003.00631.x
- 66) Pechová, O. (2011). *Psychologie náboženství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 67) Piaget, J., Inhelder, B. (2010). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- 68) Piko, B. F., & Fitzpatrick, K. M. (2004). Substance use, religiosity, and other protective factors among Hungarian adolescents. *Addictive Behaviors, 29*(6), 1095-1107. doi:10.1016/j.addbeh.2004.03.022
- 69) Pospíšilová, B. (2014). *Spiritualita, religiozita a osobnost'*. (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 70) Raftopoulos, M., & Bates, G. (2011). 'It's that knowing that you are not alone': the role of spirituality in adolescent resilience. *International Journal of Children's Spirituality, 16*(2), 151-167. doi.org/10.1080/1364436X.2011.580729
- 71) Regnerus, M. D., & Elder, G. J. (2003). Staying on Track in School: Religious Influences in High- and Low-Risk Settings. *Journal For The Scientific Study Of Religion, 42*(4), 633-649. doi:10.1046/j.1468-5906.2003.00208.x
- 72) Reutter, K. K., & Bigatti, S. M. (2014). Religiosity and spirituality as resiliency resources: Moderation, mediation, or moderated mediation? *Journal for the Scientific Study of Religion, 53*(1), 56–72.
- 73) Rew, L., & Wong, Y. J. (2006). A systematic review of associations among religiosity/spirituality and adolescent health attitudes and behaviors. *Journal Of Adolescent Health, 38*(4), 433-442. doi:10.1016/j.jadohealth.2005.02.004
- 74) Rogge, J. U. (1999). *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál.
- 75) Rose, E. M., Westefeld, J. S., & Ansley, T. N. (2008). Spiritual issues in counseling: Clients' beliefs and preferences. *Psychology Of Religion And Spirituality, 5*(1), 18-33. doi:10.1037/1941-1022.S.1.18
- 76) Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.
- 77) Říčan, P. (2006). Spiritualita jako klíč k osobnosti a lidským vztahům. *Československá Psychologie: Časopis Pro Psychologickou Teorii A Praxi, 50*(2), 119-137.
- 78) Říčan, P. (2007). *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál.
- 79) Shaffer, D. R. (2002). *Developmental psychology: childhood and adolescence*. Belmont, Calif.: Wadsworth.

- 80) Sheldrake, P. (2003). *Spiritualita a historie : úvod do studia dějin a interpretace křesťanského duchovního života*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.
- 81) Schreck, C. J., Burek, M. W., & Clark-Miller, J. (2007). He sends rain upon the wicked: A panel study of the influence of religiosity on violent victimization. *Journal Of Interpersonal Violence*, 22(7), 872-893. doi:10.1177/0886260507301233
- 82) Sifers, S. K., Warren, J. S., & Jackson, Y. (2012). Measuring spirituality in children. *Journal Of Psychology And Christianity*, 31(3), 205-214.
- 83) Silberman, I., Higgins, E. T., & Dweck, C. S. (2005). Religion and world change: Violence and terrorism versus peace. *Journal Of Social Issues*, 61(4), 761-784. doi:10.1111/j.1540-4560.2005.00431.x
- 84) Sinha, J. W., Cnaan, R. A., & Gelles, R. J. (2007). Adolescent risk behaviors and religion: Findings from a national study. *Journal Of Adolescence*, 30(2), 231-249. doi:10.1016/j.adolescence.2006.02.005
- 85) Smékal, V., Lacinová, L. & Kukla, L. (2004). *Dítě na prahu dospívání*. Brno: Barrister & Principal.
- 86) Smith, C. (2003). Theorizing religious effects among American adolescents. *Journal For The Scientific Study Of Religion*, 42(1), 17-30. doi:10.1111/1468-5906.t01-1-00158
- 87) Striženec, M. (2007). *Novšie psychologické pohľady na religiozitu a spiritualitu*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- 88) Štampach, I. O. (2006). *Nahradila spiritualita náboženství?* In: Babyrádová, H. & Havlíček, J. (eds.), *Spiritualita. Fenomén spirituality z pohledu filozofie, religionistiky, teologie, literatury, teorie a dějin umění, pedagogiky, sociologie, antropologie, psychologie a výtvarných umělců*. Brno: Masarykova univerzita. Získáno 2.11.2016 z <http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/Spiritualita.pdf>
- 89) Vágnerová, M. (1997). *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum.
- 90) Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie. I, Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- 91) Vojtíšek, Z., Dušek, P. & Motl, J. (2012). *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál.
- 92) Vymětal, J. et al. (2000). *Speciální psychoterapie: (úzkost a strach)*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.

- 93) Wagener, L. M., Furrow, J. L., King, P. E., Leffert, N., & Benson, P. (2003). Religious Involvement and Developmental Resources in Youth. *Review of Religious Research*, 44(3), 271-284.
- 94) Wallace, J. J., & Forman, T. A. (1998). Religion's role in promoting health and reducing risk among American youth. *Health Education & Behavior*, 25(6), 721-741. doi:10.1177/109019819802500604
- 95) Worthington, E. L., Hook, J. N., Davis, D. E., & McDaniel, M. A. (2011). Religion and spirituality. *Journal of Clinical Psychology*, 67(2), 204–214.
- 96) Wzatková, K. (2015). *Hledání duchovní dimenze v období vynořující se dospělosti*. (Diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- 97) Yonker, J. E., Schnabelrauch, C. A., & DeHaan, L. G. (2012). The relationship between spirituality and religiosity on psychological outcomes in adolescents and emerging adults: A meta-analytic review. *Journal Of Adolescence*, 35(2), 299-314. doi:10.1016/j.adolescence.2011.08.010
- 98) Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal Of Personality*, 67(6), 889-919. doi:10.1111/1467-6494.00077
- 99) Zullig, K. J., Ward, R. M., & Horn, T. (2006). The association between perceived spirituality, religiosity, and life satisfaction: The mediating role of self-rated health. *Social Indicators Research*, 79(2), 255-274. doi:10.1007/s11205-005-4127-5

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha 1: Formulár zadania diplomovej práce

Príloha 2: Abstrakt diplomovej práce

Príloha 3: Abstract of thesis

Príloha 4: Scenár pološtrukturovaného rozhovoru

Príloha 5: Ukážka rozhovoru

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. DUTKOVÁ Katarína	Nemocničná 1950/59, Dolný Kubín	F140332

TÉMA ČESKY:

Religiozita a spiritualita a ich možný vplyv na život detí staršieho školského veku.

TÉMA ANGLICKY:

Religiosity and spirituality and their possible impact on life of older school aged children.

VEDOUCÍ PRÁCE:

prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peter Tavel, Ph.D. - KKV

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Zoznámenie sa s manuálom pre písanie diplomových prác na Katedre psychológie FF UP v Olomouci a citačných noriem Americkej psychologickéj asociácie.
2. Štúdium odbornej literatúry z oblasti klinickej psychológie, psychológie osobnosti, vývojovej psychológie a psychológie náboženstva - téma spirituality a religiozity.
3. Spracovanie prehľadu doterajšieho výskumu - využitie databáze EBSCO - zapracovanie prehľadu doterajšieho výskumu do teoretickej časti DP - kľúčové je zameranie na špecifiká z oblasti spirituality a religiozity detí staršieho školského veku.
4. Rámcová osnova teoretickej časti:
 - a. Vývojové aspekty obdobia staršieho školského veku
 - b. Spiritualita v psychológii
 - c. Religiozita
 - d. Vplyv spirituality a religiozity na život človeka
 - e. Výsledky doterajších výskumov v oblasti vplyvu spirituality a religiozity na život detí staršieho školského veku
5. Konzultácia výskumného projektu s vedúcim DP pred kvalitatívnou analýzou dát.
6. Integrácia výskumných dát do zmysluplného celku. Diskusia s rozvahou o výsledkoch, prínosom pre prax, doporučením ďalšieho upresňujúceho výskumu.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Paloutzian, R. F., Park, C. L. (2013). Handbook of the psychology of religion and spirituality. London: Guilford Press.
- Cashwell, C. S., Young, J. S. (2011). Integrating spirituality and religion into counseling : a guide to competent practice. Alexandria, Va. : American Counseling Association.
- Souza, M. (2009). International handbook of education for spirituality, care and wellbeing. Dordrecht: Springer.
- Snyder, C. R., Lopez, S. J. (2005). Handbook of positive psychology. New York: Oxford University Press.
- Křivohlavý, J. (2006). Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života. Praha: Grada Publishing.
- Powell, L. H., Shahabi, L., & Thoresen, C. E. (2003). Religion and spirituality: Linkages to physical health. American Psychologist, 58(1), 36-52. doi:10.1037/0003-066X.58.1.36
- Hill, P. C., & Pargament, K. I. (2003). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality: Implications for physical and mental health research. American Psychologist, 58(1), 64-74. doi:10.1037/0003-066X.58.1.64
- Seybold, K. S., & Hill, P. C. (2001). The role of religion and spirituality in mental and physical health. Current Directions In Psychological Science, 10(1), 21-24. doi:10.1111/1467-8721.00106

Príloha 2

ABSTRAKT DIPLOMOVEJ PRÁCE

Názov práce: Religiozita a spiritualita a ich možný vplyv na život detí staršieho školského veku.

Autor práce: Bc. Katarína Dutková

Vedúci práce: prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

Počet strán a znakov: 120, 236 048

Počet príloh: 5

Počet titulov použitej literatúry: 99

Abstrakt (800–1200 zn.):

Diplomová práca sa zaoberá spiritualitou a religiozitou a ich možným vplyvom na život detí staršieho školského veku. Práca je rozdelená na časť teoretickú a výskumnú. Teoretická časť sa venuje obdobiu staršieho školského veku, spiritualite, religiozite a ich vplyvom na život adolescentov a dospelých.

Pre samotný výskum bol zvolený kvalitatívny prístup. Do výskumu sme vybrali 12 rozhovorov s účastníkmi vo veku 11-15 rokov, z čoho štyria sa hlásia ku katolíckemu vyznaniu a ôsmy sú bez vyznania. Dáta boli zozbierané metódou pološtruktúrovaného rozhovoru a metódou ich spracovania bola tematická analýza, metóda vytvárania trsov a metóda prostého výčtu. Bolo zistené, že väčšina participantov vykazuje neistotu a diskrepanciu vo svojich názoroch na spiritualitu. Ukázalo sa, že viera je pre veriacich dôležitou súčasťou ich hodnôt, zmyslu života, miesta kontroly, či copingu, a teda vplýva na ich život. Aj keď naši neveriaci participanti nie sú religiózni, na základe niektorých ich výpovedí sa javia byť spirituálni, no táto ich spiritualita sa neprejavuje (alebo iba v nízkej miere) v dôležitých oblastiach ich života.

Kľúčové slová: religiozita, spiritualita, deti staršieho školského veku

Príloha 3

ABSTRACT OF THESIS

Title: Religiosity and spirituality and their possible impact on life of older school aged children.

Author: Bc. Katarína Dutková

Supervisor: prof. Ing. Mgr. et Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

Number of pages and characters: 120, 236 048

Number of appendices: 5

Number of references: 99

Abstract (800–1200 characters):

This thesis is dealing with religiosity and spirituality and their possible impact on life of older school aged children. The thesis is divided into theoretical and research part. The theoretical part deals with the period of older school age, spirituality, religiosity and their impact on life of adolescents and adults.

A qualitative approach was used for the research part. We chose 12 interviews with participants of age between 11-15 years for the research, out of which people are Catholic and eight are without religion confession. The data were gained by the method of half-structured interview and the method of data processing was thematic analysis, method of forming tufts and method of simple listing. It was found out, that the majority of participants show uncertainty and discrepancy within their opinions considering spirituality. It was shown, that for religious participants, faith plays an important role in their values, life meaning, locus of control, or coping, and thus affects their lives. Although our non-believing participants are not religious, based on some of their statements they appear to be spiritual, but this spirituality does not manifest (or only in a small amount) in important domains of their lives.

Key words: religiosity, spirituality, older school aged children

Priloha 4

Scenár pološtrukturovaného rozhovoru

Slyšel jsi někdy slovo **spiritualita**?

(Tak ja zkusím jiný slova, jestli jsi je někdy slyšel a řekni mi, prosím, co si pod nimi představuješ.)

Co třeba slovo **duchovno**?

A co třeba **náboženství**, to jsi slyšel? A co si pod tím představíš.

Víra. A Co to může být, co to tak bývá?

A slyšel jsi třeba slovo **posvátno**?

A slyšel jsi někdy slovo **mystika**?

A ty máš nějakou **víru**?

(Jak se víra projevuje ve tvém životě? Můžeš to popsat víc? Jaké se s tím pojí činnosti, co Ti do života přináší? (Případně jiné slovo a případně – myslíš, že ve tvém životě něco třeba chybí, když nevěříš v boha? Co?))

A co si myslíš, že se děje **po smrti**?

Měnila se u Tebe představa o smrti během života? Jak? Jaký to mělo vývoj?

Čím sa to takto zmenilo? Dokážeš si to vybavit?

Vybavíš si něco **konkrétního**, co si viděl, slyšel, nebo četl? Nějakou **myšlenku**, která by ti zůstala v hlavě, která tě nějak hodně ovlivnila v tomhle směru.

Nebo to bylo od **malička**?

Jak si představuješ **Boha**?

Bavili sme se o víře, jak si myslíš, že vypadá **věřící člověk**?

Myslíš, že se v životě tyhle lidi projevují nějak jinak, že to **poznáš kdo je věřící**, na nějakých **projevech v jeho chování**?

Znáš nějakého věřícího člověka ve tvém okolí?

A **inspirují** tě ti lidé něčím?

Setkal ses někdy s tím, že by chtěl někdo **získat někoho pro svoji víru**? (Jako že někoho lákal na tu víru)

A naopak, jak si myslíš, že vypadá člověk, který vůbec nevěří (ateista)?

(jestli on nevěří – **O co se snažíš ty ve svém životě?**)

A věříš že máš **vliv na svůj život**?

Dokážeš mi vyjmenovat, jaké jsou tvoje **hodnoty v životě**? (Pro někoho je to láska, rodina..skús mi říct ten tvůj řebříček, co je pro tebe důležité v životě.)

Myslíš, že (to duchovno, ta víra v něco nad náma), může **ovlivnit zdraví člověka**? Myslíš, že mu může pomoci i víra v Boha?

Pokud ano, jak to může pomoci? V čem?

Co ti pomáhá **mít ze života dobrý pocit**?

Jaký **má podle tebe život smysl**?

(Ty mluvíš o tom, že člověk má nějaký poslání...a **čím to je**? Co mu dává to poslání? Co myslíš? Kto to zařizuje?)

A jaký je **tvůj smysl života**?

Co ti dává v životě **naději**?

Co třeba **odpuštění**? Odpouštíš? Umíš odpouštět?
Myslíš, že odpuštění pomůže ve tvém životě?

Můžeš mi popsat nějakou situaci, kdy ses **cítil** ve svém životě opravdu **spokojeně**?
A naopak, byl jsi někdy v situaci, že kdy ses **cítil hodně nešťastně**?

Vzpomeneš si na něco konkrétního? Můžeš mi tu situaci popsat? Co se stalo? Co Ti pomohlo to zvládnout?

Když nevíš konkrétně, tak se doptat: Nevadí, vybavíš si, co Ti pomáhá takové náročné situace **zvládat**?

Kdy jsi sám se sebou **nejvíc spokojený**?

A říkáš někdy když dostaneš dobrou známku: **Díky Bohu!** Nebo něco takového? A nebo třeba když se ti děje něco špatného, máš třeba ten pocit, že bys třeba něco prosil? Ja nevím: **Prosim Bože pomoz mi**. Nebo něco a myslel to vážně? Nebo třeba nějakí síly, nebo tak.

Jak by ses ptal dětí ve stejném věku, jako jsi ty na tohle téma. Na co by ses jich zeptal, kdybys chtěl o tomhle tématu něco zjistit.

A kdybys byl já, a dělal ten výzkum a chtěl o tomhle tématu zjistit něco od těch dětí, jako já sem se třeba ptala tebe, tak jak by ses jich zeptal. Kdybys byl jako ten výzkumník. Čím bys začal.

Bavíš se s někým o takových podobných tématech?

Když jsi byl malej, tak jsi věřil na **Ježíška**, že nosil ty dárky. Kto ti to řekl, nebo jak si se dozvěděl že neexistuje Ježíšek, a že ty dárky nosí rodiče?

Kolik ti bylo tehdy? Jak jsi to prožíval? Ovlivnilo to zjištění nějak tvůj vztah k tomu, co nás přesahuje/víře/bohu..?

Jak prožíváš takovýhle **svátky**, třeba Vánoce, Velikonoce...

A tešíš se na ně? A tešíš se kvůli dárkům, nebo ještě kvůli něčemu jinému?

Jak bys tu atmosféru popsal?

Máš nějaký **zvyk**, kterej dodrжуješ na Vánoce nebo Velikonoce?

A věříš, že to pomůže?

A býváš někdy **dojatej**? Dojme tě něco? A vzpomeneš si na něco, co tě dojíká?

(Tak co si ty představíš pod tím, že něco někoho dojíká.)

A jak často třeba seš dojatej?

A jak se to u tebe projevuje to dojetí?

A seš **zvidavý**? A co tě tak třeba zajímá?

Bavili sme se o té spiritualitě, že to znamená, že člověk má pocit, že ho něco přesahuje.

Lidi věří na různé věci energie a tak. Co ty na to? Slyšel jsi o tom někdy?

Jaký je Tvůj postoj k těmhle **energiím a silám**?

Jaký máš názor na **konec světa**?

Máš nějaký **rituály**, co třeba děláš? Děláte nějaké rituály společně jako **rodina**?

Máš ještě něco, co tě napadá k tomuto, k tomuto tématu? Co člověka přesahuje..

Príloha 5

Ukážka rozhovoru

T: No a mali sme tam to slovo víra, tak ty máš nějakou víru?

P: No, víru mám, (ee) chodim s rodinou do kostela a (ee) jakoby, no prostě víra, takže.

T: Jo, a jak se teda projevuje tahle víra v tvém životě?

P: (Ee) V mém životě se projevuje-jako projevuje, jakože když se prostě modlím, nebo o něco prosím, tak (ee) když jakoby to opravdu po-potřebuju, nebo chci, tak občas se to jakože aji vyplní nebo něco takového a (ee) aji jakoby duševně mi to pomáhá, třeba že mám nějaké trauma nebo něco a pak jakoby se obrátím jako k Bohu a ono mi to jakoby pomůže se postavit zpátky na nohy.

T: A jak ti to pomůže se postavit zpátky na nohy?

P: No jako, prostě mi to dá jakoby oporu, že (ee) jako vím, že nejsem na světě sama a mám jakoby tady nějaké kamarády a tak, a jakoby začnu si uvědomovat aji nějaké jakoby pozitiva toho světa nebo toho jakoby co mě trápí a pak se to lepší, no.

T: A můžeš mi to nějak ještě povedat, že v co věříš vlastně?

P: (Ee) Věřím jakoby v jednoho Boha, je to jakoby trojjediný Bůh, jako Otec, Syn a Duch Svátý a je to jakoby (ee), začlo to jakoby roku 0, jakože se to tak povídá ale, jakoby kdy hlavní Bůh poslal na svět svého syna, aby za nás dal život, a nevim jako jak to ještě popsat teda.

T: A říkala's teda, že chodíte do kostela a ještě nějak jinak se to projevuje ve tvém životě, tvoje víra?

P: No, každý večer se modlíme a jakoby (ee) je tam aji to, že třeba když někdo umře, tak můžeme jakoby se za něho jít pomodlit a (ee) získat pro něho odpustku. To je jakoby, že (ee) se dostane do nebe.

T: A ešte, ako si predstavuješ tu odpustku?

P: Odpustku, no, jako to je taková jakoby virtuální věc, jakože prostě nedá se vidět, ale že se pomodlíte za toho člověka a poprosíte Boha jakoby, aby odpustil všechny hříchy, za které se nestihl (ee) pomodlit a jakoby Bůh to slyší a pomůže mu jakoby nějak se dostat do nebe do věčného ráje.

T: No a. (Hm) No, tu mám ďalšiu otázku, že co si myslíš, že se děje po smrti?

P: No, po smrti jakoby (ee) (pauza), no, co se děje, tak to jakoby přesně nevim, to ani nemůžu nějak jakoby popsat, to by podle mě málo lidí zvládlo, ale (ee) podle mě je to jakoby nějaké-nějaká jakoby túra, (ee) jakoby k tomu věčnému ráji, že (ee) se člověk postupně jakoby dostává k nebi a my jakoby jak se za něj modlíme, získáváme ty odpustky, tak jakoby mu to pomáhá dál. Tak asi tak.

T: Takže taká túra do toho ráje si říkala?

P: No. (Hm).

T: A vlastně potom té duši pomáhají tie modlitby a tie odpustky?

P: Jo.

T: A ještě něco jiné jí pomáhá?

P: No, pomáhá jí jakoby (ee) když (ee), byl jakoby člověk naživu a to, co on jakoby udělal za ten život, tak co udělal špatného, tak co se jakoby třeba vyzpovídal, tak to se mu odpustilo třeba částečně a jakoby (ee) má kratší tu-třeba tu túru, tak jako to si myslím asi.

T: A jak to tak bude vypadat potom v tom ráji?

P: No, tak to se nedá popsat ale. (Ee) Jako všichni se tam budou mít rádi, nebudou tam žádné nepokoje, ani nic a prostě všechno bude fajn.

T: A ta túra ešte, ako si ju predstavuješ akože ty?

P: No.

T: Čo tam ta duše dělá na té túře?

P: Jako dlouhou cestu, že prostě jakoby ze země, tak pokračuje prostě k nebi a pořád výš a výš a jako cesta nějaká.

T: A teda keď si říkala nebe, tak mě napadlo peklo, tak věříš, že existuje peklo?

P: (Ee) Jako nedá se to vyloučit, že neexistuje a že existuje, bych řekla, tak jakoby metaforicky ano. Že třeba prostě ten člověk, když jakoby třeba není v tom nebi, tak (ee) třebas jakože je sám a prožívá různé takové (ee) jakoby pocity, které ho jakoby zevnitř ničí, takže jakoby se potom postupně (pauza).

T: Tak, jo. A mohol by sa potom odsad' nějako dostat?

P: (Ee) Jako do pekla?

T: Jako z pekla.

P: Jo, z pekla. No, zase není to vyloučeno, ale je to těžší, než třebas jít rovnou do nebe, že je těžší jít z pekla do nebe. Protože (ee) se musí jakoby nějak sám vzchopit a prostě pokračovat dál. (Pauza)

T: A ako si mám predstaviť, že se musí sám vzchopit?

P: Jako musí prostě (ee) nějak sebevědomě prostě posbírat všechno a vzpomenout si třebas, co udělal dobrého, nebo (ee) jací lidi na něho vzpomínají a (ee) prostě hluboce se zamyslet jakoby tak jinak řečeno.

T: Hm, dobre. A ten Bůh mu v tom může nějak pomoci?

P: Může, že (ee) jakoby zase, že kdyby si na něho ten člověk vzpomněl jakoby, tak ho zase duše-duševně jakoby napraví a (ee) pomůže mu prostě pokračovat v té cestě.

T: Dobre. A mala si tuto predstavu akoby vždycky, alebo když si byla menší, tak si si myslela něco jiného. Že se stane po smrti?

P: Vždycky sem ji neměla, ale jako když sem byla malá, tak sem samozřejmě uvažovala jakože jinak, a jakoby postupně s tím věkem podle mě jakoby se dopracovávám k tomu jakoby to věřit a takové.

T: A vzpomeneš si, v co si věřila, když si byla menší?

P: No, když sem byla úplně malá, tak sem věřila, že lidi sou z opice, ale potom jakoby jak už sem začla chodit do kostela a jakoby to náboženství, tak (ee) sem si začla představovat prostě, co to je, a tak samozřejmě jako, podle mě všichni, tak si představují p-peklo, jakože čerti, a že se tam smaží v kotli ti hříšníci, a že nebe je prostě (ee) úplně nějaké nádherné místo, nejhezčí na světě a (ee) je tam všechno úplně v pořádku.

T: A jak si představuješ Boha?

P: No, (ee) představa, tu má asi každý jiný, ale já nevím, jak si ho představit. Já jakože (ee) vzhledově si ho představuju tak, jak ho jakože ti malíři namalovali a jak prostě je zobrazený na těch obrazech, ale vnitřně si ho jakoby (ee) vybavuju, jakože prostě milosrdný kr-král, kterej jakoby (ee) se snaží, aby bylo všude dobro a všichni se měli rádi.

T: A něco i dělá kvůli tomu?

P: (Ee) No, snaží se jim jakoby pomoci duševně, anebo někdy (ee) jakože se stanou ty zázraky, nebo že nějak zasáhne prostě, že se třebas někomu zjeví a (ee) jakoby pomůže jim, aby se dostali do toho nebe.

T: Jo. Jak si myslíš, že vypadá věřící člověk?

P: No, jako záleží, v co věřící, takže kdybych to vzala, jakože prostě věřící jako křesťan, tak (ee) jako vypadat jakože, kdybych se naňho podívala, tak to bych ho asi nepoznala, že-jakože myslím, že Bohu je úplně jedno, jako kdo (ee) sou jakoby jeho (ee) jako věřící a (ee) jako asi podle chování bych to možná mohla poznat, že (ee) by bylo jako prostě hodný, nebo prostě by se snažil pomáhat a takové jakoby věci.

T: Takže na základě toho chování?

P: Na základě chování.

T: A znáš nějakého věřícího člověka ve tvém okolí?

P: No, jako rodiče samozřejmě a (ee) pak různě tety, strejdy a v podstatě skoro všechny.

T: A inspirují tě tyto lidi k něčemu?

P: K něčemu určitě, ale zase jakoby jenom v nějakých chvílích, že to není jakoby pořád, ale každý má nějaké chyby, takže se musí jakoby (ee) ještě dopracovávat k tomu.

T: A k čemu například tě inspirují?

P: No, (ee) jakože tím chováním, třeba, že se snaží být spravedliví, nebo prostě na všechny hodní, snaží se všem pomáhat a (ee) co nejvíc prostě (ee) si užívat života jako by se to dalo říct a, jako chvílema i vším, jako prostě jak se chovají a (pauza).

T: Hm. Setkala ses někdy s tím, že by chtěl někdo získat někoho pro svoji víru?

P: No, s tím sem se zatím jako doslova nesetkala, (ee) jako teda já chodím na církevní školu a tam jakože máme aji nevěřící děti třeba, a tak tam třeba v tom náboženství tak jako by se dalo říct, že jako se snažíme, aby ty děti uvěřily, nebo prostě aby chodili do kostela, tak asi tam a pak jako v kostele a to je asi všechno.

T: No. (Hm.) O co se snažíš ve svém životě?

P: (Ee) Já se snažím jakoby (ee), snaži-snažím si žít prostě jakoby co nejlepším životem, že (ee) si ho prostě užít a-a zároveň jakoby neopovrhat opa-ostatníma, že (ee) se snažím prostě se všema vycházet a to asi je všechno. Prostě žít co nejlepší život.

T: Věříš, že máš vliv na svůj život?

P: (Ee) To určitě mám, jako já oso-já jakoby duševně na svůj život mám hodně jakoby vliv, ale jako je samozřejmě, že třeba vliv na mě má (ee) aji jakože rodiče a tak, třeba větší než někdy aji já, takže to se tak střídá.

T: A myslíš, že i něco jiného ešte má vliv na tvůj život?

P: No, (ee) samozřejmě jakoby (ee) ta elektronika, že třeba jakoby jak se to teďka vyvíjí a všude je samá reklama a jakoby ten svět prostě se mění, tak to určitě a.

T: A ten Bůh například?

P: Ten Bůh jakoby (ee) na mě vliv má jakoby v těch modlitbách a když třeba (ee), když se mi něco povede nebo něco, tak jakoby mu poděkuji, protože on na tom má jako v podstatě taky zásluhu, protože Bůh je jakoby v každém z nás, takže.

T: A myslíš, že má nějaký vliv aj mimo tvojich modliteb?

P: (Ee) Jako dalo by se říct, že jo, (mm) třeba, nevím, co teďka uvést jako příklad, ale (ee) (pauza) no, jakože když se mi něco povede, tak to jakože určitě, nebo (ee) vliv na mě má jako prostě duševně, že na mě jakoby dohlíží a třeba když chci udělat nějakou hloupost nebo blbost, tak jakoby (ee) mě někdy zastaví, jakoby prostě, že si uvědomím, jakože to je špatné nebo něco takového.

T: Dokážeš mi vyjmenovat, jaké jsou tvoje hodnoty v životě?

P: To asi ne, ale (pauza) jako ono se to zase mění jako podle toho, (ee) jakoby v jakém sem prostředí a tak asi.

T: A tak akoby co je pro tebe důležité?

P: Důležité, no tak samozřejmě jakože rodina, kamarádi a (ee) důležité pro mě je prostě, aby jakoby-já se snažím, aby byli prostě lidi okolo mě šťastni, a snažím se, aby-abych jakoby jim uměla pomáhat a nevím, jak to specifikovat ještě.

T: Myslíš, že ta víra může ovlivnit zdraví člověka?

P: To určitě, protože (ee) třeba když ten člověk jakoby málo věří, nebo nevěří vůbec a třeba zapomíná na toho Boha, tak (ee) jakoby (ee) ten Bůh to jakoby nějak jako vycítí a třeba se mu jakoby miň bude věnovat, jakoby že v té duši prostě už nebude mít takovou oporu jako (ee) když je třeba věřící. Takže jakoby se z toho může nějak zhroutit nebo něco takového.

T: Takže může i ta víra v Boha pomoci?

P: Pomocť určitě.

T: Co ti pomáhá mít ze života dobrý pocit?

P: (Ee) No, když se mi něco povede, anebo vždycky jakoby po modlitbě, když se modlíme, tak vždycky po tom mám jakoby takový pocit jako v podstatě nevinnosti nebo něco takového a (ee), jak to říct (pauza), nevím asi, už mě nic nenapadá.

T: A jaký má podle tebe život smysl?

P: No, smysl. Podle mě má jakoby smysl ten, že (ee), abysme si uvědomili, že jakoby kde to žijeme, a že jakoby, já nevím, jak to popsat, jako smysl života (ee), netuším, nic mě nenapadá asi.

T: Dobře, tak můžeme potom na konci ještě sa k tomu vrátit, jo?

P: Asi radši jo.

T: No a mám tu, že co ti dává v životě naději?

P: Naději, no, (ee) jakoby rodiče samozřejmě, že si někdy za něma přijdu, (ee) kamarádi, nebo (ee) naději mi dává prostě jakoby lidi, které znám a který sou mi blízcí a pak samozřejmě Bůh jakoby, i když jakoby i ne v té-jenom ne v té modlitbě, ale i třeba (ee) obyčejně nějaký den, přes den někdy.

T: A jak, jak přes den?

P: No, prostě jakoby (ee) Bůh jakoby ve mně pořád je a jakoby, no, (ee) zase jakoby duševně mi dává podporu, jakože prostě tím dnem projdu jakoby (ee) dobře, takže tak.

T: A co třeba odpuštění? Co si myslíš o odpuštění?

P: Odpuštění, no, je to samozřejmě dobrá věc a mnohokrát to pomáhá jakoby lidem se vztahama, jakože přátelé, kamarádi a tak různě, takže.

T: A v čem to pomáhá, nebo jak to pomáhá?

P: (Ee) No, jakoby že se nemusí ti lidi hádat a mají jakoby prostě zase v sobě důvěru, ji najdou a (pauza) (ee) jakože můžou se z nich stát samozřejmě dobří (ee) kamarádi a nevím.

T: Takže myslíš, že odpuštění pomůže ve tvém životě?

P: Určitě jo.

T: A co ty, odpouštíš?

P: Jo, odpouštím většinou, no.

T: Můžeš mi popsat nějakou situaci, kdy ses cítila ve svém životě opravdu spokojeně?

P: (Ee) Spokojeně (ee) se cítím třeba, když máme třeba nějaký rodinný výlet, nebo jakoby sem se svýma blízkýma nebo s kamarádama na nějaké akci nebo prostě kdekoliv a třeba si jenom povídáme nebo prostě jakoby zážitky.

T: A naopak, byla si někdy v situaci, kdy ses cítila hodně nešťastně?

P: To jo, a to je jakoby většinou, když (ee) jakoby se na mě někdo naštvě, nebo já třeba nemám ráda, když lidi řvou na sebe nebo na mě prostě kdykoliv, tak to nemám ráda, a to se cítím jakoby prostě strašně hrozně, že někdy si za to dávám vinu, a když sou na mě ještě nějakí lidi třeba naštvání nebo něco takového, tak to je asi nejhorší.

T: No a vzpomeneš si, že co ti pomáhá v tý-těhle situacích?

P: (Ee) No, jakoby zase kamarádi, rodina, nějakí blízcí lidi a když jakoby (ee) večer už, když se modlím, tak jakoby za to poprosím, nebo jakoby se snažím to nějak napravit a zase jakoby duševně mě to jako i postaví na nohy.

T: Kdy si sama se sebou nejvíc spokojená?

P: (Ee) Se sebou jsem spokojená nejvíc, když někomu udělám radost, protože vidím jakoby, že (ee) tomu člověku se to líbí, nebo prostě (ee) zase jakoby prostě, že mu to de vidět na očích, prostě že má radost a prožívá jakoby (ee) radost.

T: Když například dostaneš v škole dobrou známku, alebo inokedy, keď sa ti niečo povede, tak říkáš někdy jako „Díky Bohu“? Nebo děkuješ Bohu?

P: (Ee) To jo, většinou to je jakoby u té známky a to jakoby mu děkuju proto, že vím, že třeba jakože sem se na to neučila nebo něco takového, ale on mi jakoby pomohl a pořád mi jakoby věřil.